

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАРКОВИЧ ХРИСТИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 340.13:340.21

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ДЕРЖАВНО-СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

081 – Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Х. М. Маркович**

Науковий керівник **Романова Альона Сергіївна**, доктор юридичних наук, професор

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Маркович Х. М. Правова ідеологія як державно-суспільний феномен – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2025.

Робота є однією з перших досліджень, у якій проведено комплексний аналіз онтологічної природи правової ідеології як державно-суспільного феномена через з'ясування сутності та антетичних форм вияву, його впливу на правову реальність, соціалізованість індивідуумів в умовах глобальних трансформацій і воєнних загроз.

Розділ перший *«Концептуальні та методологічні основи дослідження правової ідеології»* складається з трьох підрозділів, у яких відображено методологію дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави, епістеміологію категорії «ідеологія» та виокремлено основні положення загальної теорії правової ідеології.

Розглянувши концептуальні основи та аналітичні підходи категорії «ідеологія», авторка вказала, що епістеміологія поняття формується з основних характеристик їхньої генези, трансформаційного відображення змісту та способів осмислення сутнісної природи досліджуваного поняття. Обґрунтовано, що первинно правова ідеологія сформована під впливом родового поняття – ідеології, котра в синергії з розвитком права як соціального та державного явища набуває міжкомплементарності та виконує праксіологічну роль у житті громади та особи.

Доведено, що особливість правової ідеології в соціально-державному житті розкривається в унікальній екзистенційній ролі онтологічного буття, що відображається через систему регуляторів та механізмів, які формують її функціональну спрямованість.

На думку авторки, визначена система утворюється за допомогою поєднання таких функціональних чинників, які є виявом її впливу на різні об'єкти: формування правового світогляду (закладає ідейно-ціннісні установки

в людській свідомості, стабілізує її через конструкцію правового світогляду, який спрямований на практичну діяльність особи в соціальному середовищі); оформлення аксіологічних патернів держави і суспільства, оскільки роль правової ідеології полягає у формуванні ключових морально-духовних цінностей та поведінкових норм громадськості; когнітивний потенціал, що зводиться до отримання та нагромадження правових знань для усвідомлення права; валоризація правового регулювання (обґрунтовує й оцінює правовідносини щодо їхньої відповідності стану законності та правопорядку); прогностична спроможність (наділена потенціалом моделювання бажаної реальності та фокусується на побудові правової моделі майбутнього, яка відповідала б суспільним інтересам).

У другому розділі *«Діалектика правової ідеології в контексті суспільно-державного організму»* виокремлено концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології, зокрема досліджено її онтологічний вплив на структурування державного організму та соціальної реальності, а також сформульовано авторське бачення стосовно її антетичних форм.

Позиціоновано, що правова реальність характеризується апоріатичним станом, у суспільній онтологічній непевності та державній трансцендентальній невизначеності спостерігається правовий хаос, котрий можливо впорядкувати інтеграцією комплексної низки дихотомічних конструктів у єдину, узгоджену матричну систему, яку відображає така категорія як суспільно-державний феномен.

Феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством рефлексується в потрійній природі досліджуваного явища: емерджентності його потенціалу, систематизувальному механізмі та темпорально-синтезувальній здатності.

Матриця ролей правової ідеології в державно-правовому житті складається зі сферових рівнів та нижчих підрівнів. Перший рівень репрезентований нормативно-регулятивною сферою, що відображений у таких виявах: легітимізує державний вплив, її владні інститути (правова ідеологія є

елементом соціального контракту, за якого суспільство віддає частину свого суверенітету державному апарату, що бере на себе зобов'язання захищати інтереси членів соціуму, відповідно узгоджена, далекоглядна державна ідеологія розриває цей ланцюжок делегітимізації влади та держави, не доводячи наслідки до особливо радикальних); забезпечує стабільність державного та правового порядку, визначає спрямування суспільного розвитку (правовий ідеал формується внаслідок забезпечення державних механізмів досягнення глобальних цілей сталого розвитку); унормовує соціальні відносини щодо правової ідеології під час встановлення, розвитку та реалізації правової політики (на рівні держави значення та функції правової ідеології є дуальними, що простежується в особливій дихотомії поєднання національно-громадянських та індивідуально-суб'єктивних інтересів); володіння потенціалом протидії авторитаризму (правова ідеологія через доктринальне розуміння того, що право є вищим за владу, радикально нівелює вияви владного диктату у правовій державі через утвердження принципів верховенства прав людини).

Другий рівень представлений морально-суспільною сферою та відображається в такому: правова ідеологія морально обґрунтовує правові норми та соціалізує їх (правова ідеологія узгоджує механізм правового регулювання з тими морально-етичними імперативами, які притаманні народній свідомості, суспільному життю, та їх схвалює, хоча б на рівні загальних принципів, суспільства та його інституцій); слугує когнітивно-нормативним механізмом, завдяки чому відбувається аксіологічна згуртованість суспільства (формує стереотипне мислення, аналіз та практику застосування права з боку його суб'єктів, встановлюючи морально-правові імперативи для суспільства); є чинником соціалізації індивідуума (правова соціалізація – це рушій та наслідок правової ідеології, оскільки абсорбує, інтегрує, асимілює її ідеї, концепти, змістове наповнення та виражає її через правову діяльність, юридичну практику, правоповажну чи нігілістичну поведінку); сприяє синтезу соціальних смислів та зміцненню гуманістичних

цінностей (поєднання ідей, теорій, цінностей, принципів й інших складових правової ідеології, вона визначає ті смислові морально-етичні та юридично-правові цінності, які покладено в основу її функціонування, первинно впливають на державну політику та соціальну реальність); демонструє інструментальне призначення у соціальній альтернативі (репрезентує закон руху правової ідеї, котрий породжений юридичним онтогенезом та зовнішньосоціальною спонтанною динамікою, відображає системне оновлення правової реальності).

У третьому розділі «*Праксіологічний вимір правової ідеології*» досліджено феномен правової ідеології в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства, проаналізовано вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз та представлено світоглядні основи удосконалення ідеолого-правової політики в Україні.

Виокремлено основні змінні чинники трансформації правової ідеології як явища суспільно-державної реальності: інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології (елементи правової ідеології, правові системи, юридичні еталони щоразу зближуються під впливом економічних, соціальних, культурних, технологічних, інформаційних та інших чинників, що зумовлені девальвацією державного суверенітету); боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду (дихотомія загального та локального під час формування правової світоглядної ідеї); антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що особливо помітно в концептуальній боротьбі за домінування класичних і некласичних правових акторів (втрата певного авторитарного впливу з боку органів публічної влади та отримання суттєвого впливу з боку міжнародних транснаціональних інституцій); поширення мультикультуралізму права, правового культурного присвоєння в ідеологічних чинниках суспільства та держави (характеризується значним рівнем запозичення культурно-правових ідеалів, узгодження їх із чинною правовою ідеологією суспільства, акумулюванням і адаптуванням чужих

атрибутів у правову реальність та юридичну практику); зміна комунікативно-правового майданчика, відкритість правових механізмів (віртуальна площина стала новим простором, у якому діє масова людина, механізми гарантування етики прав людини схарактеризовано як прозорі та доступні); взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології (аксіологічні ідеологеми, які покладено в основу права, окреслюються позатериторіальними вимірами, оскільки вони є всезагальними).

Констатовано, що в українському суспільстві відбувається трансформація правової соціалізованості індивіда внаслідок впливу воєнних викликів, що полягає у глибинній зміні аксіологем; переосмислюються правові ідеали щодо дієвості норм та інститутів міжнародного права, функції органів публічної влади; переоцінюється значення громадської активності, зокрема через особливу роль волонтерського руху, що перманентно впливають на військово-політичну реальність.

Багатоманітність ідеології представлено як ціннісний правовий конструкт, що в контексті сучасної реальності верховенства права та європейського напрямку розвитку державності варто позиціонувати аксіологічно-збалансовано, де правові орієнтири демократизму та етики прав людини визначають вектор розвитку суспільства та правової системи, втілюються в основній правовій політиці держави та закріплюються в її принципах як метаантропологічних началах розвитку державно-суспільних явищ.

Авторка виокремила ключові концепти ідеолого-правової політики сучасної України та визначила напрями їхнього розвитку відповідно до аксіологічно-гуманістичного спрямування національної системи права.

Ключові слова: правова ідеологія, правова ідея, світогляд, глобалізація суспільства, правова соціалізація, правовий феномен, правове явище, цінності правової орієнтації, правова система, права та свободи людини, демократична держава, правова поведінка, принцип гуманізму, моральні засади суспільства, військово-політична реальність.

ABSTRACT

Markovych Kh. M. Legal ideology as a state-social phenomenon – Qualification scientific work in the form of a manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 “Law”. – Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2025.

The work is one of the first studies to have conducted a comprehensive analysis of the ontological nature of legal ideology as a state-social phenomenon by clarifying the essence and anthetic forms of manifestation, its impact on legal reality, and the socialization of individuals in the context of global transformations and military threats.

Chapter 1, “*Conceptual and methodological foundations of the study of legal ideology,*” consists of three Sections reflecting the methodology for studying legal ideology as a phenomenon of society and the state, the epistemology of the category “ideology,” and highlighting the main provisions of the general theory of legal ideology.

Having considered the conceptual foundations and analytical approaches of the category of “ideology,” the author indicated that the epistemology of the concept is shaped by the main characteristics of their genesis, transformational reflection of the content and ways of understanding the essential nature of the concept under study. It is substantiated that initially legal ideology is formed under the influence of the generic concept – ideology, which in synergy with the development of law as a social and state phenomenon acquires intercomplementarity and performs a praxeological role in the life of the community and the individual.

It is proven that the peculiarity of legal ideology in socio-state life is revealed in the unique existential role of the ontological being, which is reflected through the system of regulators and mechanisms that form its functional orientation.

According to the author, a certain system emerges through a combination of the following functional factors, which are a manifestation of its influence on various domains: the formation of a legal worldview (lays down ideological and value-based attitudes in human consciousness, stabilizes it through the construction of a legal

worldview, which is aimed at the practical activity of a person in the social environment; the formation of axiological patterns of the state and society, since the role of legal ideology is to form key moral and spiritual values and behavioral norms of the public); cognitive potential, which consists of acquiring and accumulating legal knowledge for the awareness of law; the valorization of legal regulation (justifies and evaluates legal relations in terms of their compliance with the state of legality and law and order); predictive capacity (endowed with the potential to model the desired reality and focuses on building a legal model of the future that would meet public interests).

Chapter 2, “*The Dialectic of Legal Ideology in the Context of the Social-State Organism,*” highlights the conceptual aspects of the phenomenality of legal ideology, in particular, its ontological influence on the structuring of the state organism and social reality is explored, and the author’s vision of its anthetic forms is formulated.

It is argued that legal reality is characterized by an aporetic state, in social ontological uncertainty and state transcendental uncertainty there is legal chaos, which can be structured through the integration of a complex series of dichotomous constructs into a single, coherent matrix system, which is reflected by such a category as a social and state phenomenon.

The phenomenality of legal ideology as an integration link between the state and society is reflected in the threefold nature of the phenomenon under study: the emergence of its potential, the systematizing mechanism, and the temporal-synthesizing capacity.

The matrix of legal ideology’s roles in state and legal life consists of sphere levels and subordinate sublevels. The first level is represented by the normative and regulatory sphere, which is reflected in the following manifestations: legitimizes state influence, its power institutions (legal ideology is an element of a social contract, under which society gives part of its sovereignty to the state apparatus, which undertakes to protect the interests of members of society, accordingly, a coordinated, far-sighted state ideology breaks this chain of delegitimization of power and the state, without bringing the consequences to particularly radical ones); ensures the stability

of the state and legal order, determines the direction of social development (the legal ideal is formed as a result of ensuring state mechanisms for achieving global sustainable development goals); regulates social relations regarding legal ideology during the establishment, development and implementation of legal policy (at the state level, the meaning and functions of legal ideology are dual, which is traced in the special dichotomy of the combination of national-civic and individual-subjective interests); possessing the potential to counteract authoritarianism (legal ideology, through the doctrinal understanding that law is higher than power, radically eliminates manifestations of authoritarian dictate in a legal state through the establishment of the principles of the supremacy of human rights).

The second level is represented by the moral and social sphere and is reflected in the following: legal ideology provides moral justification for legal norms and socializes them (legal ideology harmonizes the mechanism of legal regulation with those moral and ethical imperatives that are inherent in popular consciousness, social life, and approves them, at least at the level of general principles, society and its institutions); serves as a cognitive and normative mechanism, thanks to which the axiological cohesion of society occurs (forms stereotypical thinking, analysis and practice of applying law by its subjects, establishing moral and legal imperatives for society); is a factor in the socialization of the individual (legal socialization is the driver and consequence of legal ideology, as it absorbs, integrates, assimilates its ideas, concepts, content and expresses it through legal activity, legal practice, law-abiding or nihilistic behavior); contributes to the synthesis of social meanings and the strengthening of humanistic values (a combination of ideas, theories, values, principles and other components of legal ideology, it determines those semantic moral-ethical and legal-legal values that form the basis of its functioning, primarily influencing state policy and social reality); demonstrates an instrumental purpose in social alternation (represents the law of movement of the legal idea, which is generated by legal ontogenesis and external social spontaneous dynamics, reflects the systemic renewal of legal reality).

Chapter 3, “*Praxisological Dimension of Legal Ideology*,” examines the phenomenon of legal ideology in the context of anthropocentric transformations and metaphysical challenges of a globalized society, analyzes the influence of legal ideology on the legal socialization of individuals during military threats, and presents the ideological foundations for improving ideological and legal policy in Ukraine.

The main variable factors of the transformation of legal ideology as a phenomenon of socio-state reality are identified as follows: the integration of legal ideas that constitute the main construct of legal ideology (elements of legal ideology, legal systems, legal standards are increasingly approaching under the influence of economic, social, cultural, technological, informational and other factors caused by the devaluation of state sovereignty); the struggle of globalization and glocalization of the legal worldview (dichotomy of the general and local during the formation of a legal worldview); the antagonism of hegemonic ideological influence, which is especially noticeable in the conceptual struggle for the dominance of classical and non-classical legal actors (loss of a certain authoritarian influence on the part of public authorities and gaining significant influence from international transnational institutions); the spread of multiculturalism of law, legal cultural appropriation in the ideological factors of society and the state (characterized by a significant level of borrowing cultural and legal ideals, harmonizing them with the current legal ideology of society, accumulating and adapting foreign attributes into legal reality and legal practice); changing the communicative and legal platform, openness of legal mechanisms (the virtual plane has become a new space in which the mass person operates, the mechanisms for guaranteeing the ethics of human rights are characterized as transparent and accessible); intertwining of temporal and spatial patterns in legal ideology (axiological ideologemes, which are the basis of law, are outlined by extraterritorial dimensions, since they are universal).

It is stated that in Ukrainian society, a transformation of the legal socialization of the individual is taking place due to the influence of military challenges, which consists in a profound change in sociologemes; legal ideals are being rethought regarding the effectiveness of the norms and institutions of international law, the

functions of public authorities; the importance of public activity is being reevaluated, in particular through the special role of the volunteer movement, which permanently affects the military-political reality.

The plurality of ideology is presented as a value-based legal construct, which in the context of the modern reality of the rule of law and the European direction of statehood development should be positioned in an axiologically balanced manner, where the legal guidelines of democracy and human rights ethics determine the vector of development of society and the legal system, are embodied in the basic legal policy of the state and are enshrined in its principles as meta-anthropological principles of the development of state and social phenomena.

The author identified key concepts of ideological and legal policy of modern Ukraine and determined the directions of their development in accordance with the axiological and humanistic orientation of the national legal system.

Key words: legal ideology, legal idea, worldview, societal globalization, legal socialization, legal phenomenon, legal trend, values of legal orientation, legal system, human rights and freedoms, democratic state, legal conduct, principle of humanism, moral foundations of society, military-political reality.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, що належать на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

1. Маркович Х. М., 2016. Правова ідеологія як основа формування громадянського суспільства. Вісник *Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 855. С. 418–423.
2. Маркович Х. М., 2017а. Функціональне призначення правової ідеології: теоретико-правовий аналіз. Вісник *Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 865. С. 108–115.
3. Маркович Х. М., 2019а. Правові цінності в житті громадянського суспільства та держави: загальнотеоретичний аспект. *Приватне та публічне право*. № 1. С. 3–7.

4. Маркович Х. М., 2020а. У пошуках суспільного ідеалу: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. С. 17–20.
5. Маркович Х. М., 2021а. Етимологічні особливості дослідження правової ідеології в сучасній правовій доктрині. *Журнал східноєвропейського права*. № 87. С. 51–57.
6. Маркович Х. М., 2021б. Правова ідеологія як механізм конструювання правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. С. 51–54.
7. Маркович Х. М., 2021в. Правова ідеологія держави в умовах глобалізаційних перетворень. *Нове українське право*. № 4. С. 252–257.
8. Маркович Х. М., 2021г. Правове виховання як ідеологічна складова демократичної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 43–45
9. Маркович Х. М., 2022а. Громадські організації: ідеологічно-правовий вплив на громадянське суспільство. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 2 (43). С. 9–12.
10. Маркович Х. М., 2022б. Політичні партії як суб'єкти правової ідеології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. № 57. С. 12–15.
11. Markovych Kh., 2022. Legal ideology: concept and meaning in modern conditions of the Ukrainian state functioning. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 3 (44). С. 22–25.
12. Маркович Х. М., 2023а. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. № 38. С. 10–15.
13. Маркович Х. М., 2023б. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 95–99.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

14. Маркович Х. М., 2017б. Правова ідеологія та механізми її впливу на формування громадянського суспільства. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 травня 2017 р.)*. С. 12–14.

15. Маркович Х. М., 2018. Правовий аспект цінностей в житті громадянського суспільства та держави. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2018 р.)*. С. 22–25.

16. Маркович Х. М., 2019б. Роль морально-етичних норм у професійній діяльності нотаріуса. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 1–2 листопада 2019 р.)*. С. 50–53.

17. Маркович Х. М., 2020б. Морально-етичний ідеал адвоката крізь призму його професійної компетенції. *Адвокатура в умовах сучасних змін: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 жовтня 2020 р.)*. С. 121–125.

18. Маркович Х. М., 2021д. Аксіологічні засади формування екологічного ідеалу в правовому просторі. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір : збірник матеріалів VI Круглого столу (м. Львів, 21 травня 2021 р.)*. С. 25–29.

19. Маркович Х. М., 2021ж. Ціннісно-ідеологічні основи формування державного суспільства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 4 червня 2021 р.)*. С. 24–26.

20. Маркович Х. М., 2022в. Глобалізація: ідеологічний вплив на правову сферу. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 8 червня 2022 р.)*. С. 37–38.

21. Маркович Х. М., 2023в. Правова ідеологія як чинник формування національної безпеки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 20 травня 2023 р.)*. С. 42–44.

22. Markovych K., 2024. The role of legal ideology in the development of international human rights standards. *Theoretical methods of research of the latest problems: abstracts of XXI International Scientific and Practical Conference (Prague, Czech Republic, 27–29 May 2024)*. С. 227–229.

23. Маркович Х. М., 2024а. Життя як найвища цінність: правові гарантії у військових конфліктах. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 30 травня 2024 р.)*. С. 84–86.

*Публікації, що додатково відображають
наукові результати дисертації*

24. Khoma I. B., Gaiduchok O. V., Markovych Kh. M. 2023. Modeling the financial flows impact on the diagnosis of an enterprise's economic security level. *Mathematical Modeling and Computing*. Vol. 10. No. 2. P. 458–473. (Індексується у наукометричній базі даних Scopus) (Особистий внесок: пропозиції щодо розуміння комплексної правової політики та її ролі для економічного розвитку країни, прогнозування світоглядних напрямків розвитку проблеми; використання правової методології для опису предмету дослідження).

25. Markovych Kh. 2023. Moral and ethical objectives of notaries' activity. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 112–114.

26. Маркович Х. М. 2023. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в адвокатській практиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Вип. 61. С. 46–49.

27. Маркович Х. М., Смерик М. С. 2023. Право на честь, гідність та ділову репутацію як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. С. 171–174. (Особистий внесок: визначення основної

концепції роботи, встановлення аксіологічного розуміння честі, гідності та ділової репутації як державно-ідеологічного явища, формулювання висновків).

28. Маркович Х. М. 2024б. Правові аспекти приватності дітей в інтернеті: баланс між захистом і свободою. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. С. 199–203.

29. Маркович Х. М., Шардакова А. С. 2024. Гендерна рівність у сімейних відносинах: правові аспекти захисту прав жінок та чоловіків у шлюбі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. С. 193–198. (*Особистий внесок: визначення основної концепції роботи, аналіз гендерної рівності як ідеологічної детермінанти сучасного правового та соціального розвитку, формулювання висновків*).

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ	29
1.1 Методологія дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави	29
1.2 Епістеміологія категорії «ідеологія»: концептуальні основи та аналітичні підходи	45
1.3 Основні положення загальної теорії правової ідеології	60
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2 ДІАЛЕКТИКА ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО ОРГАНІЗМУ	81
2.1 Концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології	81
2.2 Онтологічний вплив правової ідеології на структурування державного організму та соціальної реальності	95
2.3 Антетичні форми правової ідеології	112
Висновки до другого розділу	126
РОЗДІЛ 3 ПРАКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ СОЦІОДЕРЖАВНІЙ ПАРАДИГМІ	133
3.1 Правова ідеологія в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства	133
3.2 Вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз	149
3.3 Світоглядні основи удосконалення ідеолого-правової політики в Україні	165
Висновки до третього розділу	183
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ	231

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний стан розвитку державності та права стикається з синергетичними трансформаціями реальності, що деструктивно впливає на суспільно-державні інститути. Метафізична основа буття характеризується неупорядкованістю та світоглядною неоднозначністю. Правова ідеологія – це унікальне явище правового життя, що наділене потенціалом коректного осмислення державно-правових інститутів, визначає спосіб мислення членів суспільства, упорядковує правову політику держави. Тому дослідження цього феномена в контексті інтелектуальної парадигми та праксіологічного чинника є особливо значущим для громадського добробуту та юридичного життя.

Раціонально-правовий дискурс щодо тлумачення правової ідеології як суспільно-державного феномена зумовлений потребою створення правової політики протидії нігелістичним виявам державно-політичного життя, підвищенням рівня правової соціалізації індивідуумів та розвитку правоповажних інтенцій суб'єктів права. Філософія правозастосування за умови ефективного впровадження ідеологем сучасної правової ідеології плюралізму набуває цільової орієнтації та уникає проблеми невизначеності перспективи, оскільки досліджуване поняття в широкому розумінні здатне забезпечити історико-поступальну інтеграцію правової культури та сформувати інноваційні світоглядні парадигми.

В умовах екзистенційної кризи суспільства воєнного часу спрямування розвитку права та соціальної реальності відповідно до міжнародно визнаних стандартів гуманізму, демократизму та верховенства права, встановлення антропологічних цінностей у суспільному бутті формує етичну парадигму виживання народу, а також стійкості держави. Сьогодні наша країна стикається зі загрозами фізичного існування, порушення та обмеження прав людини, ефективного функціонування органів публічної влади, прозорості та підзвітності державних інституцій, проблемами мобілізації суспільства тощо. Правова ідеологія в умовах воєнного стану сприяє адаптації правової системи

та системи законодавства до нових викликів, формуючи світоглядне спрямування розуміння справедливого миру й повоєнної онтології.

Всебічне висвітлення правової ідеології в межах загальнотеоретичної та філософської спадщини представлене низкою напрацювань багатьох наукових напрямів та шкіл. Серед фахівців юридичної доктрини, які займалися цією проблематикою доречно згадати науковців, котрі аналізували філософське розуміння поняття правової ідеології: І. Владленова, О. Заздравнова, В. Лісовий, О. Макаренко, І. Мигул, М. Недюха, С. Погребняк, В. Таран, О. Ярош; суміжні питання правового ідеалу, правових цінностей, аксіології права та світоглядних векторів розвитку державності вивчали, зокрема: О. Балинська, Ю. Гоцуляк, Д. Дудченко, В. Ковальчук, І. Коваль, С. Максимов, А. Романова, С. Сливка, О. Ситник, А. Токарська, В. Чернописька.

Змінну глобальну буттевість та правові трансформації досліджували такі науковці: І. Жаровська, О. Парута, Т. Михайліна, Д. Белов, І. Личенко, Н. Ортинська. Питання формування належної правової політики держави та її розвиток в окремих сферах обґрунтовані науковими працями: І. Андрусак, Ю. Бисаги, Т. Гарасиміва, Н. Грень, Ю. Ковного, Н. Оніщенко, О. Омельчука та ін.

Представники іноземної правової школи репрезентували дослідження в контексті світоглядного розвитку права, ролі та значення ціннісних аксіологем у праві, формування правоповажних інтенцій членів суспільства. Варто зазначити про доробки P. Bourdieu, T. Eagleton, A. I. Hamzani, B. Herzog, F. Jameson, M. D. Reisig, G. E. Romero, D. Moller, R. Trinkner, N. Veraksa, T. Widyastuti, D. Zahavi, D. Zelinsky та ін.

Незважаючи на докладний розгляд функцій та значення правової ідеології, суміжних юридичних явищ у житті держави та суспільства, предмет дослідження потребує додаткового аналізу з огляду на такі чинники: по-перше, правова ідеологія ще не була предметом вивчення в контексті феноменальності значення цього явища для держави та суспільства; по-друге, сучасний розвиток права та онтології буття потребує свіжого погляду на усталені поняття, серед них й правова ідеологія, яка по-новому позиціонується в контексті назрілих

глобальних змін, віртуальних загроз та світоглядних трансформацій; по-третє, воєнні загрози, в яких перебуває українське суспільство, вносять метаантропологічні вектори зміни тлумачення та сутності багатьох державно-правових та суспільних явищ, тому важливо переосмислити покликання та екзистенційну роль правової ідеології як показового феномена сучасної воєнної реальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до положень, визначених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; норм, визначених у Стратегії людського розвитку, що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, що схвалена Наказом МОН від 6 червня 2022 року № 527; пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; тематичним напрямам, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року» та відповідає кафедральній тематиці кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» «Імплементация європейських стандартів функціонування публічної влади в Україні (№ державної реєстрації 0124U000285, термін виконання: 2024–2028 роки).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у комплексному аналізі онтологічної природи правової ідеології як державно-суспільного феномена через з'ясування сутності та антетичних форм вияву,

його впливу на правову реальність, соціалізованість індивідуумів в умовах глобальних трансформацій та воєнних загроз.

Задля досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання:

- узагальнити авторську методологію дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави;
- виокремити концептуальні засади та аналітичні підходи до епістеміології категорії «ідеологія»;
- розглянути основні положення загальної теорії правової ідеології;
- узагальнити концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології;
- дослідити онтологічний вплив правової ідеології на структурування державного організму та соціальної реальності;
- виокремити антетичні форми правової ідеології;
- проаналізувати правову ідеологію в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства;
- схарактеризувати вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідуумів під час воєнних загроз;
- визначити світоглядні основи удосконалення ідеолого-правової політики в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування світоглядного спрямування державних та правових явищ.

Предметом дослідження є правова ідеологія як державно-суспільний феномен.

Методи дослідження. Методологія дослідження феноменальності правової ідеології сформована на основі сучасної правової матерії та ефективних практик її запровадження у контексті європейської інтеграції, ґрунтується на авторській структурі, що передбачає ключові підходи та трирівневу систему методів.

Міждисциплінарний підхід використано для аналізу ідей та знань, принципів та методів дослідження сукупних інтелектуально-наукових сфер через застосування основ філософії, політології, соціології, культурології,

науки управління та права (всі розділи); *темпорально-діалектичний* підхід слугував інструментом для відображення зміни розуміння ролі права та людини в суспільному житті, а також вплив такої зміни на світоглядні цінності та правовий ідеал (усі розділи).

Філософський рівень методів формує фундаментальну основу для дослідженні правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів, серед яких використані такі: *діалектичний* – для пошуку, тлумачення та відображення правдивих, істинних знань про предмет дослідження через визначення схожих і протилежних аргументів та виявів правової ідентичності (розділи 1, 2, підрозділ 3.1); *феноменологічний* – відображає роль колективного, державного, національного та глобального досвіду для розуміння та репрезентації проблеми осмислення правової ідеології (всі розділи); *метафізичний* – дає змогу з'ясувати універсальний корінь причини виникнення та функціонування правової ідеології як феномена, явища суспільної реальності та державного буття (розділ 1, 3); *гносеологічний* – для тлумачення коректності світоглядних елементів правової ідеології в догматичних матеріалах (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Другий рівень охоплює загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності та використовуються в різних сферах наукового пошуку. На цьому рівні застосовано такі методи: аналіз і синтез дає змогу виокремити окремі елементи правової ідеології, чинники, які на неї впливають та вияви феноменальності цієї категорії в суспільно-державній реальності (розділи 2, 3); *метод інференційного аналізу* – під час використання кількісних даних для їх перетворення на описову статистику (розділ 3); *логічний* метод – для виявлення структурних зв'язків між елементами правової ідеології, з'ясування суперечностей, порівняння правових явищ та їхніх виявів у сучасній реальності, а також для формулювання концептуальних висновків (усі розділи); *абстрагування* – для уникнення політичної, національної, ідеологічної, історичної заангажованості дослідження (всі розділи).

Третій рівень найбільше демонструє власне бачення авторки на політико-правові та соціальні процеси, використовує спеціально-наукову методологію, що характерна для правознавства загалом і філософії права зокрема. Він представлений такими методами: *юридичного моделювання* – застосування якого зумовлене потребою виведення результатів дослідження на практичний рівень, забезпечуючи соціально-правову онтологію праксіологічними аксіологемами правової реальності (розділ 3); *метод правової синергії* – спрямований на дослідження чинників сучасного догматичного сприйняття наукових знань і біфуркаційності політичної, державної та правової реальності глобалізованого суспільства й військового соціального буття (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); *суб'єктивної інтуїтивності права* – під час дослідження емпіричного руху інтуїції особистості, громади в праві та світоглядних аксіологемах для використання філософії релевантних концепцій у їх праксіологічному вияві (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, розділ 3); *правової конкордії*, що дасть можливість встановити, як за допомогою системності, узгодженості діалогу досягти найвищого рівня ідеалу (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, розділ 3); *метод авторського опитування* – для збирання емпіричних даних щодо розуміння правової ідеології в різних сферах суспільного життя, встановлення бажаного наслідку світоглядного розуміння права та визначення можливості її адаптування до метаантропологічних змінних сучасного суспільства (розділи 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексним науковим дослідженням у сучасній правовій науці, котра сконцентрована на новітньому методологічному підході до розкриття онтологічної природи правової ідеології як державно-суспільного феномена, що стосується з'ясування сутності й антетичних форм вияву, його впливу на правову реальність, соціалізованість індивідуумів в умовах глобальних трансформацій та воєнних загроз.

Найважливішими результатами дослідження, що становлять його новизну і визначають практичну значущість, є такі положення і висновки:

уперше:

– обґрунтовано феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством, що рефлексується в потрійній природі цього явища – її емерджентності, систематизувальному потенціалі та темпорально-синтезувальній здатності та розроблено авторську формулу відображення причиново-наслідкової емерджентної сутності правової ідеології;

– доведено, що особливість правової ідеології в державно-суспільній реальності розкривається в: унікальній екзистенційній ролі онтологічного буття, що відображається через систему регуляторів та механізмів, які формують її функціональну спрямованість; спроможності формування правого світогляду; оформленні аксіологічних патернів держави і суспільства; когнітивному потенціалі, що полягає в отриманні та нагромадженні правових знань внаслідок усвідомлення права; валоризації правового регулювання; прогностичній спроможності;

– сформовано матрицю ролей правової ідеології в державно-суспільному житті: *перший* рівень – репрезентований нормативно-регулятивною сферою, зокрема у таких виявах: легітимізує державний вплив, його владні інститути; забезпечує стабільність державного та правового порядку, визначає спрямування суспільного розвитку; унормовує соціальні відносини щодо правової ідеології під час встановлення, розвитку та реалізації правової політики; слугує потенціалом протидії авторитаризму; *другий* рівень – представлений морально-суспільною сферою та виявляється в такому: морально обґрунтовує правові норми; презентує когнітивно-нормативний механізм, через що відбувається аксіологічна згуртованість суспільства; є чинником соціалізації індивідуума; сприяє синтезу соціальних смислів та зміцненню гуманістичних цінностей; відображає інструментальне призначення у соціальній альтернативі;

– обґрунтовано антетичні форми правової ідеології (державно-правова й суспільно-правова) та розроблено понятійно-категоріальний апарат їх тлумачення, де державно-правову форму позиціоновано як ідеологію, що

репрезентується в онтологічній та телеологічній природі структурування нормативної реальності за допомогою інтеграції ціннісно-світоглядних атрибутів, котра легітимізує публічну владу та створює фундаментальний епіфеномен соціального буття, а суспільно-правову – як ідеологію, що є виявом ідеалів, цінностей та інших світоглядних елементів, котрі через інституційні структури суспільства сприяють формуванню та становленню аксіологічних констант у реальності, синтезують правові орієнтири, підтримуючи розвиток суспільного консенсусу;

– виокремлено такі контрпозиційні архетипи форм правової ідеології: нормативність/інтуїтивність; позитивізм/ідеалізм; універсальність/поліфонія; інституціалізація/деінституціалізація;

– узагальнено основні змінні чинники трансформації правової ідеології під впливом глобалізаційних перетворень: інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології; боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду; антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що виявляється у концептуальній боротьбі за домінування класичних і некласичних правових акторів; поширення мультикультуралізму права та правового культурного присвоєння в ідеологічних суспільно-державних чинниках; зміна комунікативно-правового майданчика та відкритість правових механізмів; взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології;

– дефініційовано ідеолого-правову політику сучасної держави, яку позиціоновано як узгоджену систему цілей, стратегій та заходів, що корелюють ідеологічні орієнтації та забезпечують їх загальнообов'язковість, котра спрямована на досягнення соціальної стабільності, розвиток демократичних цінностей та гарантування прав людини, правопорядку і верховенства права, а також на вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів через гармонійне поєднання гуманістичних принципів державного управління;

удосконалено:

– концепцію формування правової ідеології через проведення опису циклу морального обґрунтування правових норм правовою ідеологією;

– тлумачення ролі глобальних модифікацій у сучасній суспільній реальності через з'ясування причин трансформації правової соціалізованості громадськості під впливом змін національної правової ідеології;

– інтерпретацію ролі концепту правової соціалізації індивідуума через виокремлення значення цього феномена у воєнний час;

– герменевтичний аналіз колективного буття українського суспільства в умовах воєнного стану та екзистенційних ризиків антропологічного існування;

– розуміння ключових концептів ідеолого-правової політики сучасної України та визначено напрями їх розвитку відповідно до аксіологічно-гуманістичного спрямування національної системи права: демократичне самоврядування; гуманістичні підходи у державно-правовій політиці; світоглядні парадигми рівності, недискримінації та інклюзії; виважене поєднання національних та міжнародних політико-правових інтересів;

– узагальнення генези філософського розуміння феномена ідеології як родового поняття правової ідеології;

– групування сучасних наукових поглядів до тлумачення феномена ідеології;

набули подальшого розвитку:

– підходи до методологічного аналізу правової ідеології через авторський вибір методів дослідження;

– філософсько-правові положення про умови військово-політичної реальності сучасного суспільства щодо світоглядних концептів правових цінностей, посилення прагнення особи до пошуку рівноваги, інклюзивності суспільства та справедливого миру;

– тлумачення правової ідеології у доктринальному розумінні, що є своєрідною системою раціонального вираження та обґрунтування ціннісних властивостей, якостей, аспектів і ознак правової дійсності;

– пропозиції щодо удосконалення засад державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, визначивши додатковий принцип цінності правової ідеології.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження мають комплексне філософсько-правове спрямування, обґрунтовані висновки, пропозиції та підходи можна використовувати у:

– правотворчій діяльності – для формування правової політики національно-патріотичного, правоповажного виховання, правової соціалізації особи та правової культури українського суспільства через впровадження пропозицій у законодавство України, зокрема вони матимуть цінність для удосконалення ЗУ «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;

– правореалізаційній діяльності – для підвищення рівня обізнаності службовців органів державної влади та місцевого самоврядування, представників інститутів громадянського суспільства щодо аксіологічних детермінант сучасного права та цінностей євроінтеграційного вектору розвитку державності, а також відстоювання національного інтересу в державно-соціальній реальності (*довідка видана ГО «Ярій», довідка видана Львівською обласною радою № 02-вих-87 від 30.01.2025 р.*);

– у науково-дослідній сфері – для розроблення і впровадження нових методологічних підходів до правового унормування юридичних цінностей та правових явищ, пов'язаних з ідеолого-світоглядною сферою суспільно-державної реальності;

– в освітній діяльності – під час викладання низки загальнотеоретичних та галузевих дисциплін, з-поміж яких: «Теорія та філософія права», «Конституційне право України», «Правова глобалістика», «Актуальні проблеми конституційного та міжнародного права», «Теорія і практика конституціоналізму» тощо (*довідка видана в Національному університеті «Львівська політехніка» № 67-01-50 від 10.01.2025 р.*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить результат самостійної наукової роботи здобувачки. Обґрунтовані у дисертаційній роботі положення, висновки отримала здобувачка особисто в результаті наукових досліджень. Використання результатів наукових досліджень інших авторів супроводжується покликаннями на відповідні джерела.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено у виступах і доповідях на науково-практичних конференціях, форумах та інших заходах, зокрема: *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя* (м. Дніпро, 5–6 травня 2017 р.); *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук* (м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2018 р.); *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє*: (м. Харків, 1–2 листопада 2019 р.); *Адвокатура в умовах сучасних змін* (м. Львів, 9 жовтня 2020 р.); *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір* (м. Львів, 21 травня 2021 р.); *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* (м. Львів, 4 червня 2021 р.); *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* (м. Львів, 8 червня 2022 р.); *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* (м. Львів, 20 травня 2023 р.); *Theoretical methods of research of the latest problems* (м. Прага, 27–29 травня 2024 р.); *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* (м. Львів, 30 травня 2024 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено в 29 авторських наукових публікаціях, з них: 13 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 10 апробацій результатів дослідження на конференціях і науково-практичних заходах та 6 публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 6,17 друк. арк., з яких особисто авторці належить 5,25 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які поділено на дев'ять підрозділів, висновків,

списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 185 сторінках. Робота містить п'ять додатків на 18 сторінках. Список використаних джерел охоплює 319 назв.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

1.1 Методологія дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави

Наукове знання фундаментально впливає на формування соціального середовища, буття людини та держави, оскільки є джерелом прогресу, модернізації, вдосконалення суспільних законів та ефективним механізмом вирішення державницьких проблем. Науковий підхід до юридичних явищ і процесів допомагає сформуванню обґрунтовану юридичну реальність, удосконалити правову політику держави. Сучасний філософ А. Кабальський розглядає науку як «творця нового світу – розвиненого та складного, раціонального та функціонального, тобто систематично побудованого відповідно до досконалого стратегічного плану» [227, с. 53]. Саме таке планування науки у правовому сенсі можливе через методологічний інструментарій пошуку та пізнання.

Коректно вибрана методологія дослідження має істотне значення для результатів аналізу, оскільки не тільки дає змогу відповідно оформити пізнання, але й допомагає дослідникові досягти авторських, самостійних висновків. На основі попередніх знань та польових експериментів представників різних течій, концепцій і теорій завданням аналізу є сформуванню особисті висновки, підтвердити чи спростувати попередні знання та отримати поступальний розвиток юридичної філософської науки.

Методологія дослідження правового феномена формується інтелектуальною традицією, що, на думку Р. Трінкена та М. Рейзіга, «спирається на чотири стовпи – фундаментальність, взаємність, повсюдність і безперервність, – які забезпечують порядок у галузі дослідження, де науковці навчаються в різних дисциплінах, використовують різні методології та досліджують різні питання, що стосуються відносин людей із законом» [294].

Методологія дослідження правової ідеології ґрунтується на авторській системі, яку репрезентуємо в поєднанні підходів та структурних рівнів методів. Розглянемо їх докладніше.

Оскільки правова ідеологія існує як поняття, що комплементує у двох наукових галузях знань – праві та філософії, тому доречним і безапеляційним є обрання *міждисциплінарного підходу* для аналізу. Правова ідеологія первинно вміщує характеристики та якості, що притаманні для ідеології як філософського родового поняття, котре презентує систему світоглядних ідей, поглядів, концепцій та переконань. Проте аналізувати це поняття лише крізь призму філософського пізнання було б не цілком правильно, оскільки це значно звужує предмет дослідження, не даючи можливості зрозуміти особливих характеристик їхнього вияву у правовій реальності та юридичній практиці, функції та значення досліджуваного поняття у правотворчому процесі, правозастосуванні, правотлумаченні та й інших виявах юридичної сфери буття.

Проте міждисциплінарність підходу має ширшу парадигму застосування, вона охоплює ідеї, знання, принципи та методи дослідження інших інтелектуально-наукових сфер.

Завданням цього дослідження є доведення ролі правової ідеології як феноменального явища суспільства і держави, тому для застосування знань з таких наук, як політологія (ідеологія формує й формується політичною системою, репрезентується через її інститути, оскільки відстоювання ідеологічної доктрини лібералізму, соціалізму, консерватизму чи навіть націоналізму сублімується з правовою політикою окремої держави в її історичному розвитку, а також безумовним є факт, що ідеологічні константи та цінності втілюються в життя через рішення органів публічної політичної влади), так і соціологія (дослідження поведінки людей, їхніх цінностей, еволюції ментального та етичного мислення формується через толерування ідеологічних світоглядних атрибутів, зворотний процес створення соціальних норм проходить через механізм ідеологічного державного пізнання). Визначити правову ідеологію як феномен окремо для держави і окремо для суспільства

неможливо через чітку взаємодію сфери суспільного та державно-владного, національного та індивідуального, самоактуалізації та зовнішньої трансформації.

За тезами багатьох мислителів (Р. Бхаскар, Б. Данермарк, Л. Прайс) «міждисциплінарність виникає, коли різні дисципліни намагаються колонізувати одна одну». Так ця позиція стверджує, що міждисциплінарність має репресивний, імперіалістичний план, а саме намір однієї дисципліни анексувати територію іншої [151]. Однак, на нашу думку, такий підхід характеризується не колонізацією, а синергізацією сфери знань.

Синтезуючись, різносферні знання формують цілісність феномена, оскільки неможливо чітко виокремити в сучасному розумінні правової ідеології, який вектор інтелектуально-пізнавальної діяльності стане первинним під час репрезентації виявів явища в онтологічному та праксіологічному вимірах. Визначений міждисциплінарний підхід відображає епістеміологію знань та символів, проте не допускає трансдисциплінарності, оскільки основний акцент дослідження проводитиметься в межах правової науки, а додаткові підходи дають можливість розширити аналіз первинного юридичного феномена в особливостях наукового пізнання та додаткового вияву. Спираючись на лінгвістичну конструкцію, що її сформувала А. Токарська: «вирішення системи “вічних філософських проблем” відбувалося в контексті і галузевого світобачення – а саме філософії права» [120, с. 83].

Варто підтримати наукову позицію, згідно з якою трансдисциплінарність визначають переважно як діалог протилежних полюсів, як взаємодію та інтеграцію протилежностей (подвійності), враховуючи діалектику між спеціалістами та універсалами, між аналітичним і синтетичним методами [167], тому метою дослідження є підтвердження трансдисциплінарності як інструмента для вирішення проблем і як прикладне знання та розуміння реальності, а не тільки інтелектуальний погляд.

Феномен досліджуваного явища виявляється через «зв'язок із самосвідомістю людства» [257] в його минулих історичних, сучасних та

майбутніх світоглядних репрезентантах. Така темпоральна тривимірність аналізу не дає змоги сконцентруватися на окремій політично-домінантній моделі ідеології та відобразити досліджуване питання через систему інтеграційного вимірювання. Ось чому ще одним підходом, який покладено в основу авторської методологізації, є темпорально-діалектичний підхід. Загалом він може бути притаманний для багатьох досліджень у сфері філософії права, оскільки ця наука відображається у певному темпорально-часовому вимірі, пояснюючи «майбутню реальність права, а теорія права – поточну» [120, с. 85].

Спираючись на теоретичні, методологічні та емпіричні досягнення, правова ідеологія зазнавала як революційних активацій своєї ролі в суспільстві, припустімо в комуністичній чи фашистській політичній ідеологічній системі, так і переживала еволюційний етап розвитку досліджуваного феномена, що поступально розвивався, інтерпретувався та адаптувався одночасно зі суспільством та державою.

Таку темпоральну діалектику найдоречніше зобразити через зміну розуміння ролі людини в суспільному житті та вплив такої зміни на світоглядні цінності та правовий ідеал.

Грунтуючись на марксистському розумінні суспільства, згідно з яким все, що в ньому існує, створюється як соціальними відносинами, наші сучасники переосмислюють концепцію відповідно до новітнього праворозуміння, модернізуючи його, але ключовим елементом залишається думка про те, що соціальна комунікація нерозривно пов'язана з виробничим процесом. К. Фухс пояснює, що людина – істота, яка виробляє, істота соціальна, суспільна. Створюючи умови життя, люди соціально виробляють і відтворюють суспільство. Суспільне виробництво, виробництво в суспільних відносинах, а також виробництво соціального і суспільного є ключовими ознаками людини. Матеріальність суспільства означає, що люди виробляють соціальність і суспільно виробляють. Виробництво для задоволення людських потреб є ключовою ознакою суспільства. Це означає, що праця є ключовим процесом, який конститує суспільство [191].

Значення особи в суспільному вияві доречно позиціонувати через концепцію самості Г. Міда. Як піонер у розвитку сучасної соціології цей науковець стверджує, що індивідуальний фізичний організм наявний від початку, він інтерпретує себе як досягнення розвитку, яке «виникає лише під час соціального досвіду та діяльності» [238, с. 135]. Завдяки аналітичним і дисциплінарним перевагам інтераціоналістська ідея особистості була доведена до статусу дисциплінарної ортодоксії. Тож «я» не є попередником соціального процесу, а, навпаки – продуктом соціальної взаємодії, а самосвідомість, що розуміється як когнітивний процес, «забезпечує ядро і первинну структуру особистості» [238, с. 173]. У такому розумінні особистий досвід соціалізації має перманентне значення.

Гусерлівська концепція полягає у тому, що, окрім особистого досвіду, особа все більше отримує соціальну праксіологему, що походить не від власного «я», а від оточчя, що має груповий характер. Так, окрім тенденцій, що їхніми творцями є окремі особи, наявні вимоги, які виникають у навмисній формі невизначеної загальності, вимоги моралі, звичаю, традиції, духовного середовища, тобто вимоги соціальної групи, класу тощо. Е. Гусерль вказує, що «до них можна ставитися доволі пасивно або можна також сформувати свою позицію щодо них і прийняти вільне рішення на їхню користь» [211, с. 282]. Зрештою, сучасні науковці, наприклад, Д. Захаві, Д. Зелінські надають перевагу комплексності розуміння впливу соціального на індивідуалізм, не тільки через досвід чи самість, а й через інші детермінанти, зокрема дослідження «інтенціональності, тимчасовості, втілення, емпатії та нормативності» [315]. Тож правова ідеологія імплементує, акумулює, транслює еволюційне уявлення про імперативні константи, такі як людина, суспільство, цінності, індивідуальне та колективне і подає власну особливість історико-поступального концепту.

Щоб обґрунтувати свою позицію, звернемо увагу на погляди Р.-Л. Карнейро, в основі яких були ідеї Г. Спенсера. Цінним для нас є його визначення еволюції, котра репрезентується через «перехід від стану щодо невизначеної та незв'язаної однорідності до стану визначеної й зв'язаної

різномірності через послідовні процеси диференціації й інтеграції» [160]. Адаптування феномена правової ідеології до сучасного суспільства проходить через етап синергетичного відхилення та невизначеності, оскільки, еволюціонуючи в соціумі сучасності, правова ідеологія набуває тих самих девальвовано-біфуркаційних ознак, що й державні та соціальні інститути загалом. У цьому контексті В. Пилипчук продовжує нашу позицію в поступальності та історизмі правових знань і вказує, що «усвідомлення нетотожності знання й інформації, історичності інформації щодо знання, переорієнтація з інформації на знання були викликані неоднозначністю глобальних інформаційно-комунікаційних процесів» [93, с. 9].

Авторська методологія передбачає також трирівневу систему методів, що на першому рівні представлена філософськими методами, котрі формують фундаментальну основу для дослідження правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів. Другий рівень вміщує загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності, тому їх використовують різні сфери наукового пошуку. Третій рівень найбільше відображає власне бачення авторки на політико-правові та соціальні процеси та послуговується спеціально-науковою методологією, що характерна для правознавства загалом та філософії права зокрема. Залучення відповідних та послідовних методів дослідження визначатимуть якість результатів дослідження.

Серед філософських методів доречно використовувати діалектичний, феноменологічний, метафізичний та гносеологічний.

Діалектичний метод буде корисний для пошуку, тлумачення та відображення правдивих, істинних знань про предмет дослідження через визначення подібних і протилежних аргументів, виявів правової ідентичності. Вивчення діалектичного мислення як особливої форми розумової діяльності має давню історію, де одиницями аналізування діалектичного мислення були обрані відношення протилежностей, тобто будь-який контент, який міг взаємозаперечуватися, до того ж протилежності можуть по-різному

співвідноситись один з одним. Суб'єкт може подумки перетворювати протилежності, тоді вони виконують роль діалектичних розумових дій, що допомагають творчо вирішувати проблеми, однак різні явища в їхніх протилежних виявах можуть мати й тотожні спрямування, які відображені в парадигмі схожості.

Схожість помітна в поєднанні правової ідеології та правової політики, оскільки остання в праксіологічному вимірі відображає ціннісні атрибути та правовий ідеал, що намагається сублімувати правова ідеологія. Використовуючи розуміння Л. Виготського, котрий зазначав, що «все наукове мислення рухається діалектикою» та виражається у протиставленні фрагментів змісту як протилежних, в аналізі парадоксів, у виявленні суперечностей, у прямих посиланнях на діалектику, у поясненні за допомогою її законів, у вказівці на діалектичну логіку [303], доречно відобразити правову ідеологію як феномен, у якому інтенційно борються протилежності, наприклад протилежні теорії, цінності, світоглядні культурні атрибути та зовнішньо контрастні чинники впливають на формування та функціонування цього юридичного явища. Тому діалектика буде корисною у разі виокремлення протилежних, навіть антагоністичних ідеологічних інтенцій, що мають як автентичну, так і модерністичну природу. Розвиток діалектичного мислення розглядають як формування механізму функціонування протилежностей проявів правової ідеології як феномена, так і явищ, які в онтологічному вияві чітко пов'язані з ними: «добро–зло»; «цінності–антицінності», «ідеологія–скептицизм», «індивідуалізм–колективізм», «глобалізм–націоналізм», «суспільство–держава».

Враховуючи соціальний та правовий контекст дослідження, особливого сенсу на першому рівні методологіювання набуває також *феноменологічний метод*, котрий відображає значення досвіду для розуміння та відображення проблеми розуміння правової ідеології. Через колективний, державний, національний та й інколи глобальний (наприклад, як йдеться про комуністичну

чи фашиську правову ідеологію) досвіди заперечують затребуваність реального втілення ідеологічних аксіологем.

В. Манен вважає, що класично всі феноменологічні філософські пояснення можна охарактеризувати як спроби відповісти на питання про те, що таке різні види досвіду. «Феноменологічна родова форма» дає відповідь на запитання: «На що схожий цей досвід?», «Що це таке відчуття це явище чи подію?», де простежується зв'язок між простим або живим досвідом, та феноменологічним якісним дослідженням, котре полягає в тому, щоб «поставити під сумнів щось феноменологічно і, крім того, розглянути проблему, чи наявне явище є “насправді”. Яка природа цього пережитого досвіду?» [301, с. 32]. Тож використовуючи метод феноменології, доречно зрозуміти, що правова ідеологія є унікальним, навіть феноменологічним явищем, котре не може замінити інші, навіть особливо подібні до нього поняття: правова культура, правова свідомість, правова політика, правова система, правова цінність тощо.

У цьому розумінні, на нашу думку, доречним є наукове заперечення класичного підходу Д. Захаві в діалектиці, тобто характеристика феноменології «на що це схоже» є неадекватною. Філософ наголошує, що феноменологія має значно більше філософських проблем, ніж описувати, якими є різні переживання. Він стверджує, що феноменологічна традиція цінує важливість можливості відчувати та вербалізувати свідоме життя, але «нагромадження описів досвіду є поганою заміною систематичних і доказових праць, таких філософів-феноменологів як Е. Гуссерль» [313]. Діалектика відображає правову ідеологію набагато ширше, ніж поєднання ідеологічних елементів, це досвід пережитих цінностей та світоглядних фундаментальних одиниць.

Незважаючи на діалектичну точну парадигму правового дослідження ідеології, вона містить неявну відданість метафізичним припущенням, таким як неісторичний універсалізм, онтологічний дуалізм, абстрактний індивідуалізм і фрагментація людського розуму. На нашу думку, доречно сконцентруватися на майбутньому векторі знань, який пропонує діалектичну перспективу як спосіб подолання одновимірного розгляду державно-соціальних феноменів як

суми незалежних, фіксованих і статичних елементів. Виявляючи недоліки редукціонізму й елементаризму, діалектика висвітлює складний і динамічний перебіг правових процесів, оригінально концептуалізує найважливіші теоретико-методологічні проблеми юриспруденції як дисципліни та правової ідеології як юридичного явища.

Метафізичний метод дає можливість розглянути феномен у контексті його відокремлення від поступальної діалектики і переходу до статичної репрезентації правової ідеології в сучасному житті суспільства та держави. Метафізичний аналіз хаосу, порядку та гармонії як фундаментальних понять загальної правової культури створює надійний інструмент для проникнення в глибину речей і надає можливість чіткої інтерпретації через відображення ролі ідеологічних елементів в онтологічному пізнанні як явища поза межами часу.

Такий метод дає змогу з'ясувати універсальний корінь причини виникнення та функціонування правової ідеології як феномена, як явища суспільної реальності та державного буття. Вказане допомагає виявити його ключові особливості, які глибоко приховані від прямого раціонального погляду і можуть існувати всередині буття та часто поза цими онтологічними межами.

Метафізика як центральне вчення філософії встановлює і досліджує кінцеві, надчуттєві начала і початки буття, недоступні до чистого розуму, логіки та досвіду. Тепер потреба в метафізиці примножилася, оскільки вивчення сучасної правової ідеології в епоху глобалізації та постмодерну стало наблизилося до проблем метафізичної природи цього явища.

«Науковий реалізм зазвичай асоціюється з метафізикою. Одне зі сучасних втілень такої асоціації стосується вимоги метафізичної характеристики сутностей, щодо яких людина є реалістом. Це іноді називають “викликом Чакраварті”, воно кодифікує твердження, що без метафізичної характеристики людина не має чіткого уявлення про реалістичні зобов'язання, якими вона займається. Необхідний зв'язок між метафізикою та наукою природно породжує питання про те, чи така вимога належно виконується і як метафізика взаємодіє з наукою, щоб створити те, що називається “науковою

метафізикою» [150]. Науковий реалізм відображає ті теорії та світогляди, що формують реальність незалежно від окремої свідомості, попри те, що правова ідеологія може мати дуалістичні спрямування окремих груп, народів, меншин, членів суспільства, проте реалізм метафізичного існування репрезентує його основні феноменологічні сталі конструкти.

Межі наявних знань про правову ідеологію, природу та спрямування доречно досліджувати, використовуючи гносеологічний філософський метод. Пізнавальна діяльність нероздільна від наукового пошуку.

Правова ідеологія демократичної держави відображається певним чином у конституційних догмах, нормативних стратегіях, комплексних кодифікованих та інших підзаконних актах, тому тлумачення таких практичних доказів зумовлює потребу порівняльного аналізу та адекватного розуміння відображення правової ідеології в конституційному праві та галузевих наукових документах.

Окрім того, правова ідеологія встановлює потребу тлумачення низки понять та явищ з лінгвістичного погляду, а також необхідність встановлювати відповідність понятійно-категоріального апарату сучасному рівню аксіологічного сприйняття права.

Досліджуване питання нерозривно пов'язане зі свідомістю, що на рівні суб'єктів може мати різний спектр: від приватно-індивідуального до загально-колективного. Об'єднуючи питання реальності права та матерії ідеального, гносеологія зводить різні рівні суб'єктності вияву правової ідентичності в єдиний, комплексно-репрезентований феномен. Тут треба погодитися з О. Бандурою в тому, що «у філософській гносеології суб'єктом пізнання є індивід в єдності із суспільством» [5], тому варто визнати, що і суб'єкт формує соціальну реальність навколо себе. Правосвідомість та культура юридичного рівня сублімована правовою ідеологією, формується під час набування політико-правових, соціальних знань та приписів, а виражається через повагу до права та легітимацію органів публічної влади. Рівень та природу такого циклу досліджувати потрібно через гносеологічний метод.

Другий рівень методологіювання визначається загальнонауковими методами.

Аналіз та протилежний метод синтезу дає змогу виокремити елементи правової ідеології, чинники, які на неї впливають, та вияви феноменальності правової ідеології в суспільно-державній реальності. Предметом аналізу доречно використати різносторонні концепції, наукові позиції доктрини та практики, національну та закордонну школи права в її протилежних та системних зв'язках, аналіз сучасних глобалізаційних змін та цілісних впливів на правову ідеологію. Синтез застосовано в дослідженні під час виокремлення антетичних форм правової ідеології, визначення їхніх спільних та відмінних ознак.

Доречно використовувати метод інференційного аналізу. За такого методу аналізують кількісні дані, перетворюючи необроблені числа за допомогою числового значення та опису статистики на значущі знання. Під час опитування громадськості отримані знання потрібно перевести в мову статистичних показників, оскільки вони дають зрозуміти рівень підтримки окремої правової політики чи ідеологічного спрямування сучасної української держави. Метою є передбачити можливі результати аналізованих даних. Результати виявлять зв'язок між кількома змінними, щоб протестувати гіпотези прийнятності та схвальності від суспільства основ правової ідеології демократизму, які передбачають відмінності або зміни.

Синтез та аналіз дослідження проводять як спробу вирішити правові проблеми за допомогою різних правових принципів, щоб пояснити, що вони розвиваються, створюючи нові правила. Результати правових досліджень, на думку іноземних дослідників (А. Хамзані, Т. Віка Відастуті, Н. Хасана, М. Руслі), можна використати як довідкові під час розроблення правових принципів, а також у формуванні законів та для їх застосування [201].

Вчені та експерти проводять правове дослідження для наукового обговорення проблеми відповідно до потреб держави, суспільства, захисту прав та свобод громадян, формування демократичних цінностей та визначення

можливості щодо протидії глобальним загрозам для людського життя та правової системи. Необхідність дослідницької діяльності в межах методології філософії права дає змогу отримати результати згідно з тією світоглядною доктриною, яку відстоює дослідник. Оскільки, на нашу думку, аксіологічними безапеляційними цінностями держави, суспільства і людства є свобода, рівність, відкритість знань, законність та етика прав людини, третій рівень методологіювання ґрунтується на вказаних ціннісних підходах та принципах, що є зразковими для вибору методу аналізу.

Логічний метод відображає ефективність філософсько-правового дослідження, його аргументованість та переконаність. Науковець О. Кульчицький доводить, що «вивчення логіки необхідне для формування філософського світоглядного знання» [цит. за: 2, с. 11]. На цій основі вдається персоналізувати проблему через аналіз питання відображення правової ідеології в суспільному житті загалом та на рівні діяльності окремого суб'єкта права, довести вплив поведінки людини на публічне життя. Значну роль у такому світоглядному підході відіграє інститут участі громадськості в управлінні державними справами, тому за допомогою логічного методу відображено зв'язок цього інституту із правосвідомістю й правовою культурою індивідуума, його правоповажними характеристиками.

Зважаючи на предмет дослідження, особливо затребуваним методологічним підходом є абстрагування, оскільки ідеологія виступає поняттям, що відображає політичний акцент суспільного існування, здебільшого надає перевагу певному концепту чи теорії. Уникнення політичної, національної, ідеологічної, історичної заангажованості дасть змогу чітко відобразити феноменальність правової ідеології та її можливі деструкції в окремих державних конструктах та суспільних світоглядних догмах. Культура, стереотипи, історичне бачення, досвід особи, нації та групи – це ті чинники, які впливають на правову реальність, а особливо на правову ідеологію, тому намагання дослідника абстрагуватися від власних та державно-територіальних упереджень сприятиме можливості аналізу предмета у «чистому» вияві.

Третій рівень методологіювання – це юридичні методи, до яких зараховують метод юридичного моделювання, юридико-синергетичний, метод правової конкордії, суб'єктивної інтуїтивності права та метод авторського опитування. Вони визначають практичну аксіологічну складову дослідження, адже філософське пізнання, на думку Е. Аспана та М. Аднана, – це «стратегічна функція у формуванні права» [145].

Доречність використання методу юридичного моделювання зумовлена потребою виведення результатів дослідження на практичний рівень. Формальна, хоча й достатня аргументація феноменальності правової ідентичності не може сповна забезпечити потребу соціально-правової онтології у праксіологічному вимірі вирішення проблеми. Україна стоїть на шляху формування основних ціннісних детермінант своєї державності та правової системи, тому визначення мети, цілей, основ та сучасної національної природи державної правової ідеології виявляється досить затребуваним питанням. Виведення проблеми на праксіологічний рівень можливе тільки через моделювання аксіологічних ідеалів правової ідеології в окремих сферах, що можуть охоплювати аспекти рівності, демократизму, інклюзивності соціуму, його національного розвитку на постулатах цінності національної ідеї та розвитку космополітичного мислення у глобальному просторі.

Необхідність використання методу правової синергії породжена змінними чинниками сучасного догматичного сприйняття наукових знань та біфуркаційністю політичної, державної та правової реальності, що зумовлена глобалізацією як світовим явищем, уникнути якого неможливо в усіх сферах онтологічної комунікації. У цьому контексті науковці [209] доводять, що глобалізація та міжнародна інтеграція створили багато сприятливих умов для законотворчості та розроблення політики соціального управління, але водночас породжують багато складних блокувань і проблем, які впливають на ідеологічну складову держави та суспільства.

Синергетичний метод дає змогу висвітлити правову ідеологію як невизначене до кінця явище, не можемо спрогнозувати, які сталі чи змінні

чинники в майбутньому стануть пріоритетними під час трансформації явища до глобальних викликів та умов, принципів глобального права й віртуальної реальності. Для української системи права такі виклики зумовлені не тільки зовнішньосвітовими змінами, але й адаптацією принципів права до європейських стандартів, що визначено векторальним напрямом розвитку нашої державності. Передбачити чітко, які усталені практики протидіятимуть цій адаптації або наскільки довго вона триватиме в абсолюті неможливо, тому синергія права повинна бути визначена як найоптимальніша можлива трансформація правової ідеології в контексті євроінтеграційних змін.

У межах вказаного методу доречно використовувати знання нелінійної динаміки, котрі передбачають, що незначні змінні чинники можуть непропорційно впливати на правове явище. Правова ідеологія є складною системою, водночас її елементи можуть утворювати неочікувані властивості, конструювати додаткові впливи чи цілковито руйнувати принципи формування базового конструкту. Поширена сьогодні теорія складності ідентифікує нашу соціальну систему як умовний і емерджентний продукт нелінійної взаємодії між наявними моделями та подіями [311]. Такий підхід комплексності визначає методологічний пошук через нелінійну динаміку формування правового явища, наголошуючи на «нестабільності, раптових змінах, системах, далеких від рівноваги або нерівноважності, тимчасовій незворотності та чутливості до початкових умов, типових для складних систем» [142].

Метод *суб'єктивної інтуїтивності права* ґрунтується на позиціях експериментальної філософії права, яку доречно тлумачити як рух, який має на меті поінформувати традиційні дебати в юриспруденції через проведення емпіричних досліджень. Загалом такий метод ґрунтується на культурному детермінізмі, який, на думку І. Андрусак, «визначає чинники соціальної комунікації та взаємодії, котрі є поширеними, прийнятними та схвальними у соціально-культурному середовищі проживання особи» [1, с. 55].

Інтуїтивність права сформувало суспільство, в якому важливе місце займає «...духовно-інтелектуальна сфера. Це означає, що громадянське суспільство

свідомо твориться людьми, котрі розуміють значущість громадянських цінностей і необхідність формування відповідних інститутів» [77, с. 421].

Такий аксіологічний рух складається з емпіричних досліджень інтуїції людей. Метод дає змогу застосувати інтуїцію, щоб підтримати концептуальний аналіз, зокрема щодо необхідних і достатніх умов для філософсько релевантних концепцій. У межах суб'єктивної інтуїтивності доречно розмежовувати професійно-правове мислення представників органів публічної влади, фахових юристів, які отримали «юридичну підготовку на використання загальних і окремих концепцій юриспруденції» [258] та громадян із пересічною правосвідомістю. Таке розмежування дасть можливість простежити вплив рівнів правосвідомості на досліджуване поняття та узагальнити їх на культурно-ідеологічному та морально-суспільному рівнях пізнання.

Правова ідеологія складається з різних ціннісних складових, поглядів, ідей, доктрин, концепцій, догм, котрі у взаємодії повинні відобразити єдиний спільноціннісний юридичний ідеал, тому метод *правової конкордії* допоможе встановити, як відбувається процес системності, узгодженості, діалог для досягнення найвищого рівня ідеалу. Тож правова ідеологія є гармонійним явищем у державі та суспільному житті. Водночас для демократичної політики прийнятно не концентруватися на одній ідеології, проте встановлювати ціннісні константи для суспільства в дихотомії виявів боротьби концепцій потрібно через конкордійність процесу, котрий не допускає міжсистемної неузгодженості та антисоціальної деградації.

У сучасній науковій думці визначено, що «в міру того, як ігнорування позитивних цінностей пробуджує прагнення до них, індивідуум дедалі глибше поринає, оминаючи перехідні цінності й цінності-засоби, в протилежні їм цінності – зло, яке поступово займає дедалі більший простір у сфері його ціннісної уваги. В індивідуума розвивається щось таке, що пробуджує бажання критикувати, принижувати, руйнувати, і він чіпляється за будь-який феномен. Відтак ресентиментний тип мимоволі знецінює буття і світ» [271]. Оскільки і ціннісні, і антиціннісні чинники можуть формувати правову ідеологію, яку в

практиологічному вимірі не варто абсолютизувати як завжди загальноціннісну константу, тому правову конкордію як методологію виокремлюють, щоб дослідити відповідність досліджуваного феномена тим аксіологемам, які відповідають історичному рівню розвитку цивілізації.

У цьому дослідженні використовують метод опитування. Метод збору даних починається з розповсюдження відкритих анкет, за якими слідує напівструктуровані інтерв'ю з глибоким вивченням матеріалу та проблем, які вивчають відповідно до сприйняття респондента, щоб пізніше знайти ключові слова, які можна використовувати як стратегічні питання до матеріалу для польового спостереження. Враховуючи результати розуміння польових спостережень і наукових досліджень, а також розповсюдження анкет, відповіді на питання змінюються згідно з вимогами до компонентів дизайну. Ці компоненти варіюють відповідно до груп респондентів за рівнем фаховості правосвідомості. Аналіз, який використовують, є якісним описом із відображенням матеріалів у малюнках та схемах.

Метод опитування допомагає з'ясувати та перевірити різноманітні конкурентні, а іноді й суперечливі теорії щодо пояснення детермінант ідеологічних правових поглядів. Фокус-групи обрані залежно від рівня правових знань та охоплюють: перша група – 73 фахівців у галузі права (осіб, які мають вищу юридичну освіту та зазвичай практикують юридичну діяльність як адвокати, юрисконсульти, нотаріуси, представники органів державної влади), друга група: 124 студентів, котрі здобувають юридичну освіту та 106 громадян з пересічною правосвідомістю. Статева репрезентація відповідає гендерному складу сучасного українського суспільства. До опитування долучалися тільки повнолітні особи. Його проведено на території Львівської області протягом 2019–2024 років.

1.2 Епістеміологія категорії «ідеологія»: концептуальні основи та аналітичні підходи

Дослідження правових явищ формується з основних характеристик їхньої генези, трансформаційного відображення змісту та підходів до розуміння сутнісної природи досліджуваного поняття чи явища, тому первинним завданням дослідника буде розкриття епістеміології правової ідеології через розуміння історичної парадигми його розвитку та встановлення концептуальних проявів у сучасності й перспективному відображенні.

Первинно правова ідеологія сформована під впливом родового поняття – ідеологія, котра в синергії з розвитком права як соціального та державного явища набуває міжкомплементарності та відіграє праксіологічну роль у житті громади та особи. З цього приводу Г. Ромеро зазначає, що поняття ідеології посідає центральне місце в розумінні багатьох політичних, економічних, соціальних і культурних процесів, що відбулися за останні два століття, і все ж питання про те, яка природа різних ідеологій, залишається невизначеним, відкритим і зумовлює багато суперечок. Про ідеологію є багато політичних, соціологічних, ідеологічних досліджень, але водночас дуже мало зроблено у філософській галузі, незважаючи на те, що, безсумнівно, багато актуальних філософських питань пов'язані з ідеологією та її роллю в сучасних індустріальних суспільствах [267].

Загалом філософська спадщина, яка досліджує поняття ідеології, вражає масштабом [77], охоплюючи багато теоретичних підходів та наукових інтерпретацій, які представляють цей концепт як складний філософсько-правовий феномен. Кожен із цих підходів розкриває певні аспекти ідеології, водночас додаючи нові виміри до її розуміння. Т. Бал, Р. Даггер, Д. О'Ніл [147] звертають увагу на циклічність ідеологій, упродовж 2020-х років деякі ідеології, як-от марксистсько-ленінська версія соціалізму явно затьмарюється, тоді як інші, до прикладу радикальний іслам і нова екологічна або «зелена» ідеологія, схоже, набула впливу та значення. Однак науковці мотивують, що незважаючи на відмінності, ці ідеології подібні принаймні в одному: всі вони

мають свою історію. Тобто усі виникли поза конкретними історичними контекстами та змінювалися відповідно до мінливих умов і обставин. І всі вони були сформовані з ідей мислителів старих і нових. Науковці доводять, що сучасні ідеології повертаються до своїх першоджерел, можемо чіткіше побачити, як наші власні погляди і погляди наших ворогів сформовані на основі праць попередніх мислителів [133]. Тому вагомо в контексті епістеміології проблеми проаналізувати генезу родового поняття ідеології.

Лінгвістично термін «ідеологія» походить від грец. *ιδέα* – прообраз, ідея; *λογος* – слово, розум, вчення. Авторство терміна належить відомому французькому філософу та економісту періоду Французької революції Антуану де Трасі, який опублікував у 1801–1815 роках знамениту працю «Елементи ідеології». Вдосконалюючи ідеї Френсіса Бекона, про те, що наука повинна не лише нагромаджувати знання, але й покращувати життя людей, мислитель запровадив концепцію «науки про ідеї», призначення якої полягало в служінні та порятунку людства [133].

А. де Трасі ввів цей термін для раціоналістичного методу розбиття складних систем ідей на їхні основні компоненти. Його постулювання наукових істин ідеології мало спрямувати практичне вдосконалення нової Французької республіки та невеликого кола мислителів епохи Просвітництва, пов'язаних із нещодавно заснованим Національним інститутом мистецтв і наук у Парижі. Молодий Наполеон Бонапарт також прийняв ідеологію під час свого підйому до влади, але швидко відкинув її соціальні приписи, коли «розсіяні ідеологи» Інституту наважилися перешкодити його політичним амбіціям [285, с. 3]. Загалом розуміння А. де Трасі субстанції ідеології було політичним, хоча він й спирався на конкретну філософію Е. Бонно де Кондильяка і Дж. Локка, утім, водночас його напрацювання спрямовувалися на політичну діяльність. Він припустив, що критерії про істинність і хибність ідей можна встановити через працю, тобто діяльнісну складову.

А. де Трасі ставив перед собою амбітну мету – створити науку, яка б зосереджувалася не просто на ідеях, а на ідеях, що є істинними, які слугували б

основою для побудови розумного суспільного устрою. Згідно з поглядами філософа ідеологія повинна була стати платформою для політики, права і моралі. Її основна функція полягала в дослідженні механізмів формування ідей у свідомості людини під впливом зовнішнього середовища та в їх подальшому використанні для коригування помилкових уявлень. Однак на цьому етапі через недостатню реалістичність і методологічні обмеження ідеологія як наука була за природою помітно схоластичною та утопічною [67, с. 7].

Серед перших модерних і теоретично глибоких концепцій дослідження ідеології марксистська теорія займала провідне місце. Її вплив на подальший розвиток досліджень виявився найбільшим. Праця К. Маркса і Ф. Енгельса «Німецька ідеологія» була основною працею з ідеології, яку представили класики марксизму. Вона видана 1846 року, у ній філософи, надаючи ідеології переважно негативне значення, протиставляли їй наукове знання, яке, на їхню думку, повинно слугувати боротьбі проти ідеологічних уявлень. К. Маркс описує ідеологію як набір ідей і концепцій, що «панують» у світі. Під ідеологією філософ вбачав відображення інтересів буржуазії, що їх використовують для маскуванню владних відносин і створення видимості гармонії та компромісу між потенційно конфліктними групами. Таким чином ідеологія відображає реальність, проте спотворює її істинний образ [118, с. 31–32]. Його колега Ф. Енгельс визначає ідеологію як форму хибної свідомості, яка полягає в поверхневому та емоційному сприйнятті сил і чинників, що впливають на індивіда чи групу. У такий спосіб Ф. Енгельс акцентує увагу на ірраціональній сутності цього поняття [133]. Саме на цей період припав другий етап еволюції поняття «ідеологія», який відзначився впровадженням ідейних концепцій і поглядів з чіткою соціально-політичною спрямованістю.

Ще однією важливою віхою у дослідженні ідеології стала соціологія знання, яка наголошує на екзистенційних зумовленостях усіх форм знання та на їхньому взаємозв'язку зі соціальною реальністю. Німецький філософ К. Манхейм як найвідоміший представник цього напряму частково розділяв марксистські погляди щодо ідеології, котра, на його думку, є системою ідей, що

в спотвореній формі відображає об'єктивну реальність і визначається політичними та економічними інтересами її носія. За К. Мангеймом, основне завдання ідеології полягає в утвердженні та закріпленні наявного порядку [68, с. 122]. Згідно з дослідником людина входить у вже реальну ситуацію та знаходить у ній відповідну модель мислення і поведінки. Так ідеологія функціонує як інструмент, що допомагає адаптуватися до соціального середовища і забезпечує структуру для розуміння та дій у ньому. К. Мангейм значно більше за К. Маркса спирається на антропологічні концепції мислення та свідомості. Проте цей підхід можна вважати радше інтуїтивним, і його позиція не зовсім відповідає антропологічній. Хоча дослідник використовує категорії, які релевантні для аналізу індивідуальної свідомості та світогляду, він застосовує їх до певних соціальних груп. Тут філософ цілком слідує за К. Марксом, розглядаючи специфічне мислення соціальних верств і класів. Безперечно, таке узагальнення має свою правдивість, однак воно містить проблему співвідношення індивідуального світогляду з масовим [118, с. 31, 37]. Отже, третій етап у еволюції поняття «ідеологія» відзначається її застосуванням у різних соціальних науках як об'єкта дослідження та інструментального поняття. Ідеологію як поняття і соціальне явище вивчали як у закордонній, так і в українській науці, фокусуючись головню на її змістових (порівняння ідейних концепцій) та функціональних (значення та функції ідеології в суспільстві) аспектах.

Поняття ідеології пов'язане зі соціальною та матеріальною реальністю і особливо з процесами суспільного відтворення. Вивчаючи ідеологію, схоже, потрапляємо у сферу оцінки дискурсу. Мова, теорія та практика позначення в соціальних контекстах становлять основний трикутник аналізу дискурсу. Проте марксистська концепція ідеології завжди покликається на якусь фальшивість, що зрештою дає досліднику змогу не лише аналізувати, а й критикувати ідеології [208]. Ідеології завжди певним чином фальшиві, несправедливі чи неадекватні. Саме в цьому пункті аналітики дискурсу зазвичай висувають

найбільші заперечення, оскільки вони розуміють саму істину як розсудливий продукт, що є результатом потужної боротьби домінування та відкинення.

Загалом у марксистській філософії ідеологію розглядають як інструмент маніпуляції з боку владних структур для підтримання домінування певного класу. Такий підхід переважно заперечує індивідуальність і унікальність людського сприйняття. Згідно з цією теорією, людина обмежена у реальних можливостях впливу, а суспільний розвиток розглядають як боротьбу між класами та їхніми ідеологіями, у якій особистість є лише інструментом у цій боротьбі. Л. Альтюссер, А. Грамші, К. Мангейм, Ф. Енгельс, К. Маркс та інші зазначали, що ідеологія є специфічним ідейним конструктом, призначеним для реалізації класових інтересів [14, с. 52]. Марксисты стверджують, що, якби пролетаріат справді розумів експлуаторську природу капіталістичного суспільства та своє місце в ньому, відбулася б революція. Революції заважає ідеологія: набір ідей, який створює ілюзію. Це переконує робітників (або достатню їхню кількість), що капіталізм справедливий; що їх не експлуатує система, а ті, хто багаті, наполегливо працювали та заслуговують на свій успіх. Марксисты доводять, що ця ідеологія підкріплюється багатьма інститутами суспільства (те, що Л. Альтюссер називав ідеологічним державним апаратом).

Середина ХХ століття стала періодом, коли концепція ідеологізації змінюється в напрямі деідеологізації, передбачаючи звільнення від ідеології та нівелювання цієї правової категорії. У контексті демократизації суспільства поняття «ідеологія» часто викликає недовіру та скептицизм, що пов'язано з досвідом ХХ століття, коли ідеологія асоціювалася переважно з недемократичними режимами. Після їхнього падіння відбулося повне відкидання та ігнорування цього терміна. У 1960-х роках деідеологізацію суспільства підтримували Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет та К. Поппер. Теорія деідеологізації виникла через об'єктивні причини та чинники, зумовлені реаліями свого часу, зокрема: зростання інформованості суспільства в глобальному масштабі; різноманітність ідейних та світоглядних орієнтирів; підвищення добробуту населення та розширення особистих свобод і

самостійності громадян. На думку Д. Белла, ідеологія почала інтерпретуватися як суб'єктивний вираз інтересів окремих соціальних груп і спосіб «нав'язування» їх іншим групам [6, с. 194]. Таким чином Д. Белл підкреслював, що ідеологія замість того, щоб бути інструментом об'єднання і розуміння, ставала джерелом розділення і суперечностей. У цьому сенсі, на його думку, деідеологізація, тобто відмова від нав'язування єдиної ідеології, сприяла б гармонійному розвитку суспільства, де різні інтереси і погляди отримували б рівноправне існування.

На пострадянському просторі поняття деідеологізації насамперед асоціюється зі звільненням від тоталітарної ідеології та зміною свідомості. Це явище сприймалося як усунення впливу комуністичної ідеології, позбавлення її догм і стереотипів та руйнування комуністичних міфів. У політико-соціальному житті це супроводжувалося скасуванням однопартійної системи, поживавленням діяльності громадських організацій, появою нових політичних рухів. Проте з часом термін «деідеологізація» почали сприймати як спробу захистити суспільство від утворення нової ідеології тоталітарного типу [64, с. 269].

Подібне тлумачення деідеологізації притаманне і в українській науковій думці. Основними негативними ознаками ідеології, які сприяли поширенню теорій деідеологізації, В. Лісовий вважає догматизм, примітивізм, тенденційність та надмірну системність [57, с. 73]. Загалом деідеологізація є складним і суперечливим явищем, що відображає глибокі зміни у свідомості суспільства. З одного боку, це дало довгоочікуване звільнення від обмежень тоталітарної ідеології, відкрило шлях до демократії, політичного плюралізму та свободи слова, а з іншого – відсутність чіткої ідеологічної платформи призвела до кризи ідентичності, зростання соціальної нерівності та політичної нестабільності. У такій ситуації важливо усвідомлювати, що ідеологія, попри всі її недоліки, є важливою у структуризації суспільства, надаючи йому напрям розвитку. Відсутність ідеології або її занадто радикальне відкидання може створити вакуум, який заповнюється іншими, часто менш демократичними чи конструктивними ідеологіями.

У 1970-х роках реідеологізація випередила концепцію деідеологізації, поставивши в центр уваги людину та громадянина, проголосивши їх найвищими цінностями. Реідеологізація визнавала, що ідеологія продовжує відігравати важливу роль у формуванні суспільного життя та визначенні напрямів його розвитку. Вона наголошувала, що суспільні процеси й надалі залежать від ідеологічних установок, які визначають пріоритети, норми та цінності, що впливають на політичні та соціальні рішення. У межах цієї концепції ідеологію трактують як своєрідний конструкт, який сприяє стабільному розвитку суспільства, що ґрунтується на ціннісних основах, які визначають та напрямляють діяльність як окремих індивідів, так і соціальних груп (Т. Парсонс, В. Парето) [67, с. 9].

Ідеологія в цьому контексті є не лише набором ідей, але й механізмом соціальної інтеграції, що забезпечує єдність та узгодженість дій у суспільстві, формує норми поведінки, а також задає головний вектор розвитку на основі загальноприйнятих цінностей. І, як ми зазначили в попередніх працях, «в умовах формування сильної незалежної держави правова ідеологія набуває ролі головного фактора, завдяки якому здійснюється цілеспрямований вплив на державу та суспільство» [75].

Ось яке значення ідеології виокремлюють науковці для сучасного розвитку державності та суспільства: слугує для підвищення результативності «духовно-просвітницької роботи та перетворення творчості на всенародний рух, зміцнення в серцях молодого покоління почуття причетності до реформ, що відбуваються, трансформації здорового світогляду та творчості в загальнонаціональний рух через широку пропаганду ідеї “від національного відродження до національного прогресу”, що ґрунтується на засадах добра і людяності» [319].

Новіша постструктуралістська та постмодерністська реінтерпретація терміна «ідеологія» наявна в працях Ф. Джеймсона. На нього, як і на інших теоретиків-неомарксистів, щодо розуміння ідеології вплинуло розрізнення Ж. Лакана між реальністю та «реальним». Він заново визначає ідеологію як

«репрезентацію уявного відношення суб'єкта до його чи її реальних умов існування» [213, с. 51]. Науковець розуміє ідеологію як певний феномен акультурної домінанти.

Наприкінці ХХ століття ідеологія не тільки відновила свій статус як важливої складової сучасного суспільства, але й внаслідок багаторічної дискусії знято тезу про її хибність.

У ХХІ столітті відбувається переосмислення підходів до розуміння цього феномена. Тлумачення ідеології будується на сприйнятті її як конструкції, що слугує основою для соціальної реальності. Словенський філософ С. Жижек, розвиваючи свою концепцію ідеології, стверджує, що сучасні домінантні ідеології повністю визначають сприйняття реальності суб'єктом. Автор вважає, що головна функція ідеології полягає в тому, щоб представити соціальну дійсність як захисний екран від травматичної, реальної сутності [318, с. 125], тож вона спрощує складність реальності, замінюючи її певними ідеалами чи наративами, які легше сприймати, хоча вони можуть не відповідати істині. Такий підхід допомагає людині не стикатися з тими аспектами реальності, які здатні спричинити психологічний дискомфорт або порушити усталену картину світу.

Постмодерністське, глобалізоване суспільство сприймає та конструює політико-ідеологічні основи. Сучасні науковці іноземної школи права висвітлюють ідеологію через змінну парадигму суспільних відносин, це не константа, воно трансформоване та активно формоване явище. Г. Ромеро доводить, що ідеології постійно розвиваються з технологічним прогресом, соціальними змінами і навіть простою модою. Сучасна фрагментація ідеологій, спричинена широким використанням нових технологій і соціальних мереж, породила нові явища ідеологічної пропаганди, які, на думку науковця, є дуже небезпечними, особливо для відкритих суспільств [267].

Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо, на думку Б.-К. Михайлеску та С.-П. Греку, значну кількість ідеологічних змін і гібридизацій. Чималі шматки великих ідеологій сучасності – лібералізм, консерватизм, соціалізм,

фашизм і комунізм – були відкинуті, поглинені, переорганізовані, синтезовані та гібридизовані з новими ідеями в ідеології справжньої новизни. Навіть якщо в моністичному значенні цього терміна ідеологія втратила свою легітимність і постмодернізм відмовився від жорсткого мислення, політичні ідеології однаково залишаються очевидною присутністю, адже ідеології характеризуються постійною диверсифікацією та фрагментацією, спричиненою пізньою модерністю. У цьому контексті, на думку філософів, не можна спостерігати кінець ідеологій, а, радше, їхнє розмноження. Цей факт свідчить про ускладнення ідеологічної сфери та труднощі політичної орієнтації. Як наслідок, кілька ролей ідеологій більше не можуть виконуватися. Згідно з цими теоретичними положеннями, значна кількість політичних ідеологій може негативно вплинути на систему вірувань і уявлень про соціальну та політичну реальність; істотна кількість ідеологій створює поверхневі уявлення про соціальне та політичне життя.

Однак визначити глобалізацію як абсолютну перепону функціонування правової культури та ефективності правової ідеології було б не правильно, правовий світогляд змінюється, громадськість отримує широкий доступ до інформації, може використовувати технології для прогнозування наслідків неправомірної поведінки і, як правильно зауважують експерти, «правовий науковий світогляд сучасної молоді покращився завдяки технологіям, науковим досягненням та іншим ефектам» [300].

Ідеологічні політичні концепції XXI століття визначаються складністю сучасного глобального політичного ландшафту та відповідями на нові виклики. Концепції наголошують на важливості глобальної співпраці та спільних цінностей, пропонуючи відкрите та транснаціональне бачення політичного порядку; виступати за збереження суверенітету та культурної ідентичності, відкидаючи деякі тенденції глобалізації на користь захисту внутрішніх інтересів; спрямовані на захист прав і свобод особистості, а також на підтримку таких гуманістичних цінностей, як рівність і справедливість; поєднують

екологію та політику, відображаючи прагнення до сталого розвитку та вирішення екологічних проблем на рівні політичних стратегій [212].

Тож *генеза ідеології* характеризується такими тенденціями: ускладненням прагматичної функції феномена в суспільній реальності; гібридизованим розумінням його в соціальному та державно-політичному житті; анулюванням єдиноцентричних виявів ідеології та її сучасної багатовимірності; формуванням меж ідеології як легітимних чинників її впровадження у суспільне життя.

Аналізуючи епістеміологією субстанційне поняття «ідеологія», визначимося з його різнотлумачністю. Загалом протягом двох сторіч досліджуваний інститут поповнився сотнями дефініцій. Використовуючи метод систематизації, виокремимо розуміння ідеології через три групи тлумачення залежно від предмета розуміння, що їх дослідники ставлять в його основу.

Репрезентуємо авторське групування наукових поглядів.

До першої групи зарахуємо науковців, які фокусуються на ідеології як на системі ідей, що формують аксіологеми соціуму.

Так, І. Мигул визначає ідеологію як систему, що охоплює ідеї, вірування та емоційні елементи. Водночас він зазначає, що ці складники можуть бути внутрішньо узгоджені та гармонізовані, хоча така узгодженість не є обов'язковою [80, с. 48]. Науковець наголошує, що ідеологія складається з кількох взаємопов'язаних елементів, однак важливим аспектом цього визначення є визнання того, що ці складові не обов'язково повинні повністю взаємоузгоджуватися. Це означає, що в межах однієї ідеології можуть співіснувати елементи, які не завжди перебувають у гармонії або логічній відповідності. Наприклад, ідеологія може містити раціональні ідеї, але також ґрунтуватися на емоційних переконаннях, які часом логічно не узгоджені з основними тезами. Незважаючи на можливу внутрішню суперечливість, така ідеологія однаково функціонує як цілісна система впливу на сприйняття світу та прийняття рішень.

В. Таран вбачає в ідеології систему цінностей, що прийнята в певній групі, організована у вигляді логічно структурованих положень, які відображають

раціонально-іраціональне сприйняття з боку членів групи важливих аспектів реальності [119, с. 94]. Такий підхід дає змогу зрозуміти, як цінності та переконання взаємодіють, формуючи комплексне бачення світу, яке охоплює як логічні, так і емоційні елементи. Це допомагає розкрити, яким чином соціальна група інтегрує різні аспекти реальності в своє колективне усвідомлення і як ці цінності впливають на поведінку та взаємодію її членів.

Продовжує такий підхід І. Владленова, котра пропонує визначення ідеології, розглядаючи її як систему органічно оформлених ідей, що формують концептуальну сукупність політичних і соціальних ідей, міфів і філософських концепцій. Хоча ці елементи формально не є релігійними, вони здатні конструювати соціальну реальність та орієнтуються на практичні інтереси людини [14, с. 50]. У представленому міркуванні авторка розкриває ідеологію не лише як набір окремих ідей, а систему, в якій ці ідеї органічно взаємопов'язані. Так ідеологія поєднує раціональні й емоційні елементи, використовуючи різні форми мислення – від конкретних політичних програм до широких філософських бачень.

Така група розуміння ідеології ґрунтується на концепції автономії (Е. Хольцляйтнер, С. Максимов), тобто ставлення до людей як до рівно вільних, що «передбачає повагу до самостійних рішень, турботу про задоволення індивідуальних потреб та врахування здібностей та їх розвиток» [65, с. 234].

Згідно з концепціями, що їх розробили деякі науковці, ідеологія є словесно-теоретичною або знаково-образною формою, яка репрезентує ціннісні орієнтації окремих соціальних груп [23, с. 132]. На наше переконання, у цьому визначенні наголошено, що ідеологія виконує функцію демонстрації, є засобом вираження і комунікації ціннісних орієнтацій конкретних соціальних груп. Формуючи словесно-теоретичні або знаково-образні конструкції, ідеологія забезпечує зв'язок між абстрактними ідеями та конкретними соціальними практиками. У такий спосіб вона не лише відображає цінності певної групи, але й активно впливає на формування її ідентичності та поведінкових моделей.

Внаслідок цього ідеологія слугує потужним інструментом соціальної взаємодії та підтримки єдності всередині груп.

Інша група науковців сконцентровується на розумінні ідеології як сукупності окремих чинників, які не мають структурованого відображення, оскільки невідомо який елемент домінуватиме в окремому праксіологічному вимірі, проте всі науковці проводять невід'ємний зв'язок ідеології з практичною соціальною та державною діяльністю.

Т. Іглтон [174] покликається на 15 можливих визначень ідеології. За його словами, термін ідеологія складно визначити, оскільки його можна сприймати як текст, зітканий із всієї тканини різних концептуальних ниток. Множинність значень, пов'язаних із терміном ідеологія, свідчить про те, що соціальні теоретики використовують їх по-різному для пояснення реальності та соціальних дій.

У цієї групи науковців праксіологічне розуміння ідеології через боротьбу ідеї та матерії ґрунтується на поглядах античних мислителів. За Платоном, «ідея» («ейдос») – це реальне буття, світ, який знаємо і в якому живемо, – це його тінь. Для світу ідей характерні реальні зміни і прогрес, а рух у світі тіней є його відображенням. Роздуми Аристотеля про ідею пов'язані з критикою вчення Платона про відокремлення світу ідей від світу речей, він висуває тезу про те, що «ідея» є особливою формою матерії. Матерія та форма нероздільні, вони не можуть існувати одна без одної. У природі немає ні чистої безформної матерії, ні матеріальних, ні нематеріальних ідей. Учитель та учень проаналізували поняття ідеї з двох аспектів, згідно з якими Платон бачить реальне буття в «ідеї», а Аристотель вбачає «ідею» в реальному бутті [235, с. 60].

Філософ-дослідник національної ідеї В. Лісовий розглядає ідеологію як набір ідей, символів та ритуалів, які незалежно від того, наскільки вони взаємопов'язані, мають на меті об'єднувати людей для спільних дій [56, с. 602]. Науковець акцентує на важливості ідеології як інструменті соціальної інтеграції, який здатен об'єднувати людей, незважаючи на відмінності в їхніх

переконаннях або поглядах. Ідеологія, за його трактуванням, є засобом формування колективної свідомості, спрямованої на досягнення спільних цілей, і часто містить символічні елементи, які посилюють почуття єдності та належності до певної групи. Незалежно від того, наскільки ці ідеї або ритуали взаємопов'язані, їхня основна функція полягає у створенні спільного простору для взаємодії та співпраці.

Представник донецької школи філософії права О. Ситник тлумачить ідеологію як поняття, що традиційно позначає сукупність ідей, міфів, програмних документів, переказів, наголошуючи, що ідеологія, яка не є релігійною за своєю суттю, виходить із вже сконструйованої реальності, орієнтована на практичні інтереси людини і має за мету маніпулювання й управління людьми через вплив на їхню свідомість [114, с. 25]. У наведеному визначенні науковець фокусується на тому, що ідеологія функціонує як інструмент соціального впливу, який ґрунтується на певному наборі ідей і міфів. Важливо зазначити, що цей вплив орієнтований не стільки на об'єктивну реальність, скільки на ту, яка вже сформована у суспільній свідомості.

Поняття «ідеологія» глибоко розкрито у формулюванні Л. Тупчієнка, яке наводить Є. Дергачов. За його визначенням, ідеологія – це система поглядів і цілей, у межах якої усвідомлюють та оцінюють ставлення людей до реальності та один до одного, соціальні проблеми та конфлікти. Вона також містить цілі та програми соціальної діяльності, орієнтовані на збереження чи зміну певних суспільних відносин [24, с. 192].

Відомий американський філософ сучасності Д. Моллер доводить, що ідеологію плідно розуміти з погляду трьох складових: базової моральної вимоги, світогляду, побудованого на цій вимозі, і спроби політизувати цей світогляд через введення його в соціальні інститути. Він застерігає від праксіологічної помилки в активації тільки одного елемента з репрезентованих, стверджуючи, що головна небезпека ідеології полягає в тому, що активізація цих трьох складових має тенденцію підривати ліберальні соціальні інститути. І все ж певна частина (окремий елемент) ідеології неминуча і бажана, оскільки

вона дає нам такі важливі блага, як соціальна згуртованість і мобілізація. Тому найкраще, що можемо зробити, – це спробувати встановити межі ідеології [240]. У такий спосіб створення механізму імплементації позитивних ціннісних стандартів та неможливість абсолютизації їх до абсурду є сучасним завданням справедливої ідеології.

Продовжуючи позицію згаданих вище науковців, М. Фріден обґрунтовує, що ідеологія – це набір ідей, вірувань і установок, свідомо чи несвідомо дотримуваних, які відображають або формують розуміння чи неправильні уявлення про соціальний і політичний світ. Доводячи обов'язковий зв'язок із практикою, філософ розвиває тезу, що ідеологія слугує для того, щоб рекомендувати, виправдовувати або схвалювати колективні дії, спрямовані на збереження або зміну політичних практик та інститутів [188].

Третя група вчених трактує ідеологію як невід'ємний елемент суспільної свідомості, що впливає на її формування, розвиток та забезпечує соціальну стабільність.

Британський соціолог М. Гамільтон ще вкінці ХХ століття сформулював не менше ніж 27 «елементів», що входять до складу поняття. Його власний вибіркового синтез виглядає так: «Ідеологія – це система колективно прийнятих нормативних і визнаних фактичних ідей і вірувань, установок, що відстоюють певну модель соціальних відносин та домовленості та/або спрямовані на обґрунтування певної моделі поведінки, яку її прихильники прагнуть просувати, реалізувати, проводити або підтримувати» [200, с. 38]. М. Гамільтон рекомендує це визначення для цілей «емпіричного застосування та дослідження», тому він відкидає деякі з «дефініційних елементів», які історично були важливими для учасників і теоретиків політичної дії, проте нині не є обґрунтованими та затребуваними в соціальній свідомості.

Феноменом трансляції знань у поведінку визначає досліджуване поняття О. Заздравнова, позиціонує ідеологію як реалізування наявних знань, що стали частиною суспільної свідомості, та їх трансформацію у внутрішні переконання людей і довготермінові життєві установки, сформовані під

впливом певних соціально-групових інтересів [36, с. 41]. Авторка наголошує, що ідеологія здатна не лише відобразити наявні знання, а й перетворювати їх на засоби впливу на соціальні суб'єкти, формуючи їхні перспективні життєві орієнтири відповідно до домінантних інтересів у суспільстві. Такий підхід до ідеології допомагає зрозуміти її роль не лише як віддзеркалення ідей, але й як інструмента для соціальної інженерії, що спрямовує суспільні процеси в бажаному напрямі.

За визначенням В. Корабльової, ідеологія є матрицею суспільства, що функціонує як віртуальна реальність, інтегруючи соціальну дійсність у єдину, внутрішньо узгоджену структуру. Завдяки процесам реїфікації та контрдеструкції (тобто повторній реїфікації), вона гарантує стійкість і стабільність цієї структури [52, с. 212]. Ідеологія не є буквальною, але створює сприйняття суспільної реальності, яке інтегрує різні соціальні явища у гармонійно пов'язану систему. Інакше кажучи, ідеологія допомагає людям бачити соціальний світ як цілісну, узгоджену структуру, надаючи сенс окремим його елементам.

Представники харківської філософської школи (М. Требін, Л. Герасіна, І. Поліщук) визначають, що загалом ідеологія є суспільною свідомістю, принаймні однією з її форм, що відображається теоретично узагальненою системою поглядів і переконань щодо суспільства, «у якій теоретичне та емпіричне знання переплітається з віруваннями і ціннісними орієнтаціями» [96, с. 319].

Ідеологію також розглядають як складну духовну структуру, що об'єднує різні аспекти теоретичної бази, яка охоплює систему політичних, правових, релігійних і філософських поглядів, котрі формують наше сприйняття соціальної реальності, суспільства та міжособистісних взаємин [111, с. 32]. Треба припустити, що в цьому контексті ідеологія не лише визначає, як особистість сприймає та інтерпретує навколишній світ, але й надає інструменти для організації соціального життя і політичних дій. Вона слугує як мапа для

розуміння і реагування на соціальні виклики, забезпечуючи когерентність у сприйнятті та відповідь на них.

Здебільшого ідеологію розуміють як ту парадигму, що забезпечує соціальну стабільність. Філософи зауважували, що складно пояснити, чому члени підлеглих груп часто приймають неправдоподібні концепції соціальної реальності, які виправдовують їх невігідне становище, підриваючи їхню здатність переслідувати свої інтереси. Здебільшого такої думки дотримувалися науковці, що сприймали ідеологію в марксистській традиції, але й також інколи їхні критики. Т. Шелбі, наприклад, пояснює, що «ідеологічні ілюзії сприяють соціальній стабільності та інтеграції, вводячи в оману соціальних акторів щодо соціальної структури, в якій вони живуть і працюють» [276, с. 185]. Л. Девід подібно стверджує, що «теорія ідеології, схоже, відіграє певну роль у поясненні особливості класово розділених суспільств, яка інакше могла б виглядати загадковою, а саме, те, що можна було б назвати їхньою “стабільністю”; тобто відсутність відкритого та серйозного конфлікту між соціальними класами» [169, с. 22].

Категорія «ідеологія» належить до системи домінантних ідей і переконань, що впливають на всі сфери соціальної взаємодії та організації людей, зокрема політичні, економічні, наукові, освітні, культурні та, звісно, правові. Термін має широкий спектр епістеміологічних, теоретичних, історичних значень і тлумачень, є родовим поняттям правової ідеології. Визначені вище аналітичні підходи доводять, що категорія є не тільки теоретичним родовим конструктом, але й практичним інструментарієм суспільно-політичних відносин та культурно-антропологічних норм та цінностей. Тому в наступному розділі нашого дослідження аналізуватимемо поняття, сутність та елементи правової ідеології.

1.3 Основні положення загальної теорії правової ідеології

Одним із позитивних зрушень початку XXI століття є зростання дослідницького інтересу до феномена правової ідеології. Результати

багаторічних напрацювань свідчать про те, що термін «правова ідеологія» увійшов до наукового обігу лише наприкінці ХХ століття, що робить його значно молодшим порівняно з термінами «політична ідеологія», «державна ідеологія» та «національна ідеологія» [16, с. 15], попри те не отримав єдиного доктринального розуміння, й феномен набуває особливого значення як правова категорія, компонент правової свідомості, суспільне явище, елемент ідеологічної функції держави, теоретична база для формування державної правової політики [84, с. 301]. Концептуальне розуміння цього поняття потребує докладного аналізу.

Точність категоріальних дефініцій сприяє не лише логічному усвідомленню щодо формування правової ідеології, але й визначає суть практично усієї системи комунікації в соціумі, оскільки «дослідження правової ідеології є одним із ключових завдань юридичної науки» [70, с. 51].

Формування понятійно-категоріального апарату є комплементарним, оскільки об'єднує поняття «право» та «ідеологія», формуючи систему принципів, ідей, теорій і концепцій, які відображають теоретичний аналіз правової реальності і свідоме проникнення в суть правових явищ. Це можна сформулювати як прагнення до ідеалу правових відносин: концепцію удосконалення чинної законодавчої системи до її найвищого рівня, який є орієнтиром для подальшого розвитку [63, с. 280].

Загалом правову ідеологію трактують як комплекс ідей, принципів і систематизованих теорій, що відображають та аналізують правову дійсність [60, с. 77], також цей феномен формує правові цінності та цілі, впливаючи на правосвідомість людей і розвиток соціального та державного життя [91, с. 106].

З практичного аспекту цілком слушно правову ідеологію розглядають, з одного боку, як ідейний бар'єр, що стримує та обмежує неправомірні дії та явища, а з іншого – як систему концептуально обґрунтованих ідей, принципів і положень, а також стимулів і мотивів, що сприяють зміцненню та утвердженню правомірних основ функціонування суспільства [83, с. 40]. Така двоїстість

підходу до правової ідеології відображає її здатність не лише стримувати негативні прояви, але й активно сприяти зміцненню правової системи.

Здебільшого правову ідеологію у наукових дослідженнях трактують з погляду її структурної частини у правовій свідомості. До прикладу, В. Толстенко розглядає правову ідеологію як компонент правосвідомості, що виражає систематизовану сукупність правових ідей, теорій, концепцій і принципів, які завдяки цілеспрямованим державним зусиллям відображають поточний стан правовідносин і визначають головні напрями розвитку законодавства та правової системи [121, с. 14], а також П. Рабінович описує поняття як «концептуалізовану, логічно систематизовану та теоретично осмислену правосвідомість, у якій домінують “інтелектуалізовані” форми відображення правової дійсності» [103, с. 92]. Дослідник А. Луцький продовжує розуміння правової ідеології також як складника системи правосвідомості, котра, на думку науковця, «визначає концептуальні орієнтири уявлень про досконале право в конкретних соціальних умовах і відображає існуючий правовий порядок» [62, с. 90].

Запропонований підхід дає змогу не лише концептуально зрозуміти процеси, що відбуваються у правовій системі, але й оцінити їхню роль у формуванні правової свідомості та культурного контексту суспільства. Культуру треба розуміти широко як «сукупність відмінних духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних особливостей суспільства чи соціальної групи, що охоплює не лише мистецтво та літературу, але й спосіб життя» [283]. На відміну від інших підходів, які мають аналогічну значущість, структурний аналіз правової ідеології увиразнює її системність і цілеспрямованість, що особливо важливо для розуміння механізмів правової культури в сучасному світі.

Розгляд сучасних наукових досліджень підтверджує, що правова ідеологія є важливим пізнавальним інструментом, який допомагає формувати об'єктивоване і чітке уявлення про право, державу та правові інститути, що сприяє формуванню відповідного типу правового розуміння. Проведений аналіз

посилює аргументи, що правова ідеологія не просто є абстрактною теоретичною конструкцією, але й важливим фактором, який визначає, як право функціонує у соціальному контексті та як воно впливає на розвиток правової системи.

Усвідомлення виняткової ролі правової ідеології та її тісного зв'язку з правовою свідомістю призводить до змін у свідомості суспільства щодо правових питань. Варто наголосити, що трансформація правової свідомості можлива саме через коригування правової ідеології, яка здатна подолати такі негативні явища, властиві масовій правосвідомості українців, як правовий нігілізм, інфантилізм та дилетантизм. Тому модернізація правової ідеології є ключем до подолання цих перешкод, що сприяє формуванню правосвідомого та зрілого суспільства.

За словами А. Шевченка та О. Ситника, правова ідеологія є теоретичним проєктом для процесів правового регулювання, виявляючи регулятивні властивості, що здатні впливати як на правосвідомість громадян, так і на конкретні суспільні відносини. Основна ідея полягає в тому, що правова ідеологія, на думку науковців, є теоретичним концептом, який формує основи для створення і застосування законів та правових норм. Вона не лише відображає наявні закони, але й активно впливає на те, як громадяни розуміють і сприймають правові норми, а також на розвиток суспільних відносин. Науковці доводять, що правова ідеологія впливає на правове регулювання не тільки на загально-правовому рівні, коли розвиток правових відносин і їхнє регулювання потребують певної ідеології, але й на рівні конкретних державно-правових реформ. Під час реалізації цих реформ відбуваються глибокі ідеологічні зміни у правосвідомості громадян, які формують їхнє уявлення про право, його цінності, функції, завдання та роль державної влади [131, с. 18]. Особливо це важливо в сучасних умовах, коли ідеологічні зміни в правосвідомості громадян стають вирішальними для успішної реалізації таких реформ. Припускаємо, що громадяни, які змінюють своє ставлення до права і

державної влади, більш готові до активної участі в правовій системі, що сприяє ефективнішому впровадженню нових правових норм.

Отож у доктринальному розумінні правова ідеологія – це своєрідна система раціонального вираження та обґрунтування ціннісних властивостей, якостей, аспектів і ознак правової дійсності, які відіграють визначальну роль в кожний історичний період. Глибина правової ідеології як суспільного явища криється в зміцненні правопорядку та стабільності суспільства, забезпечуючи єдність правових поглядів і стандартизоване розуміння основоположних норм та принципів. До того ж правова ідеологія визначає пріоритетність тих чи тих соціальних інтересів у створенні та застосуванні права. Зокрема, у демократичних суспільствах вона наголошує на важливості захисту прав людини, забезпеченні рівності перед законом, підтримці соціальної справедливості та дотриманні правопорядку.

На практичному рівні це означає, що правові ідеї та цінності, укорінені в суспільстві, формують основу для створення законодавства, яке відображає соціальні пріоритети та інтереси населення. Правова ідеологія також відіграє значну роль у правовому вихованні та підвищенні правової культури громадян. Вона формує уявлення про права та обов'язки, сприяє розумінню значення законності та відповідальності, що особливо важливо для функціонування правової держави. Правова ідеологія як суспільне явище має фундаментальне значення для гарантування ефективної взаємодії між державою і громадянським суспільством, а її вплив виявляється в усіх сферах суспільного життя, починаючи від законодавства і завершуючи індивідуальною правосвідомістю кожного громадянина. Правова ідеологія – важливий механізм соціалізації в межах правової системи, допомагаючи індивідам інтегруватися в суспільство через спільні правові цінності та норми, забезпечуючи стабільність правової системи, оскільки через неї формується правова культура, яка підтримує згуртованість суспільства і сприяє розвитку правової держави.

Для глибшого розуміння правової ідеології важливо звернути увагу на її структуру, що охоплює складний комплекс елементів, які, взаємодіючи,

визначають правові орієнтири суспільства. Спроби з'ясувати структурний аналіз правової ідеології відображено в працях сучасних українських науковців. Так, до структури правової ідеології зараховують: правові уявлення, поняття, ідеї, через які громадяни оцінюють правову дійсність, формують загальне розуміння права та його функції в регулюванні суспільних відносин; правові теорії, концепції, доктрини, моделі, що аналізують наявні правовідносини; правові цінності та цілі, які формують для суспільства основні регуляторні та аксіологічні ідеї, що відображають ключові напрями правового розвитку; правові ідеали, котрі визначають бажані напрями розвитку правової системи в суспільстві; принципи права, що формують базу для правового регулювання і задають показники розвитку законодавства [62, с. 85–86]. Разом ці елементи утворюють структуру правової ідеології, яка забезпечує не лише теоретичну основу для правового регулювання, але й слугує орієнтиром для вдосконалення правових норм.

У структурі правової ідеології виокремлюють кілька рівнів, кожен з яких відіграє особливу роль у формуванні правосвідомості та правової культури суспільства.

Перший рівень правової ідеології фокусується на індивідуальних переконаннях, створюючи базові уявлення про право через щоденний досвід та виховний вплив держави (правове виховання, розповсюдження юридичної інформації, інші форми правової просвіти).

Другий рівень здебільшого відображає інтереси окремих соціальних груп і класів, формуючи правові ідеї, які відповідають їхнім потребам. На цьому рівні ідеологічні правові уявлення можуть відрізнитися від загальноприйнятих ідеалів, орієнтуючись на захист специфічних групових інтересів.

Третій рівень правової ідеології, що є найширшим, охоплює юридичні принципи та цінності, які поділяє більшість населення. Вони виражають суспільний консенсус щодо основоположних правових норм і є спільними для значної частини громадян. Такі цінності зазвичай отримують офіційне

закріплення у Конституції України та інших фундаментальних законах, що підтверджує їхню важливість для державного ладу та правопорядку [49, с. 35].

Вказані рівні, на нашу думку, часто не можуть бути розмежовані, оскільки відбувається плавна взаємодія та взаємопроникнення кожного з них. Вони відображаються через феномен світогляду, який треба розуміти як систему поглядів, що виникає внаслідок здатності людини до розуміння світу в комплексному поєднанні. Світогляд є унікальним відображенням світу у свідомості людини, а вона є особливою формою розуміння людиною світу і себе. Водночас світогляд – це світорозуміння людини, захист і мобілізація, прогрес наукових ідей, принципів, теорій, розуміння, оцінювання та практична майстерність на основі них. Це те, як людина сприймає світ загалом або різні її уявлення. Розуміння – це також визначення функції та значення людини у світі. І як вказують сучасні філософи права, світогляд є суспільно-історичним, у цьому аспекті кожна епоха, кожне покоління, кожна людина, кожна нація має свій світогляд [278, с. 163]. Тому й визначені вище три рівні правової ідеології глибоко переплетені та взаємодоповнюють одне одного, спільно формуючи комплексну структуру правової ідеології, яка слугує основою для правової системи держави та суспільства.

Дослідження ролі правової ідеології в контексті формування та функціонування держави, права та суспільства дає змогу висунути твердження про важливість не лише розуміння її соціальної природи та наукового потенціалу, але й виявлення її ролі в забезпеченні соціально-правової стабільності. Особливість правової ідеології в соціально-державному житті виражається в тому, що вона наділена унікальною екзистенційною роллю в онтологічному бутті, що відтворюється через систему регуляторів та механізмів, які висвітлюють її функціональну спрямованість.

На нашу думку, визначена система відображається в поєднанні таких функціональних чинників, що є виявом її впливу на різні об'єкти.

Однією з провідних функцій правової ідеології є функція *формування правого світогляду*. В українській правовій науці поняття світогляду набуло

принципового значення, що зумовлено необхідністю формування та функціонування правового мислення як особливого модусу, типу мислення. Світогляд як форма існування гранично узагальненої картини світу є базовою основою духовності та культури суспільства, на основі якого реалізуються відповідні ідеали. Будучи складовою свідомості та мислення, світогляд формує культуру пріоритетів та цінностей, зокрема правових. Сьогодні правова ідеологія закладає ідейно-ціннісні установки у людській свідомості, стабілізує її через конструкцію правового світогляду, який спрямований на практичну діяльність особи в соціальному середовищі.

Правова ідеологія набуває функціонального спрямування світоглядної будови винятково в разі довіри до неї з боку громадськості. Загалом існує два підходи до ідеологічної недовіри: культурний та інституційний. Перший підхід розглядає ідеологічну недовіру як екзогенну і що вона походить від культурних норм і соціалізації протягом життя [306]. З іншого боку, останній підхід розглядає ідеологічну недовіру як ендогенну, пов'язану з політичними та економічними діями держави, отже, вона залежить від ефективності та результативності уряду [260]. Докладніше про це доречно вести мову в контексті оновлення економічної політики сучасної держави [див. докладніше 223]. Відповідно до інституційного підходу, зростання і падіння ідеологічної недовіри узгоджується з тим, як функціонують політичні та державні інститути, бо що вища задоволеність діяльністю політичних інститутів, то вища ідеологічна довіра і навпаки.

Проблематику правового світогляду в світовій філософсько-правовій думці на високому концептуальному рівні порушено у працях Г. Гегеля й Л. Феєрбаха. Філософи звернули увагу на сутність цієї категорії, яка криється у знанні [110, с. 63]. Визначні мислителі наголошували на ролі знання в контексті правового світогляду, проте підходили до цього питання з різних філософських позицій. Так, Г. Гегель акцентував на діалектиці знання як розкритті свободи через право, тоді як Л. Феєрбах – на матеріалістичній природі знання, що формується через індивідуальну свідомість та досвід.

Сучасні науковці, розвиваючи напрацювання своїх попередників, досліджували поняття «правовий світогляд», здебільшого, в контексті правового мислення, правосвідомості, правової культури, правового менталітету, акцентували увагу на тому, що правовий світогляд не лише формує індивідуальне уявлення про право, але й впливає на суспільні відносини загалом, визначаючи норми поведінки.

Імпонує нам позиція П. Рабіновича і Т. Бачинського, які вбачали у правовому світогляді систему поглядів людини на світ, де вона сприймає свої права і можливості задоволення потреб через взаємодію з іншими людьми та соціумом. Під «природно та соціально зумовленими можливостями» розуміються права, які належать людині за її природною сутністю або внаслідок суспільних норм і законів. Тобто людина вважає певні свої потреби та інтереси законними та справедливими, а їхнє задоволення можливим завдяки обов'язкам інших людей, які також є учасниками правових відносин [105, с. 9].

Формування світогляду має праксіологічний вияв. Варто погодитися з німецькими вченими (Р. Тонігом, П. Дель Ріо, К. Кіфером та іншими) у тому, що ідеологічні розбіжності будуть існувати в усіх сферах політики, але правова ідеологія, радше, впливатиме на погляди, цілі та бажані засоби, враховуючи як вибір управління, так і поєднання технологій [293].

Інакше кажучи, правовий світогляд формує в людині розуміння того, що вона має певні права (що їх забезпечує держава чи суспільство), які інші суб'єкти, наприклад держава, зобов'язана визнавати та дотримуватися. Ці можливості охоплюють як невід'ємні природні права людини, так і ті, що закріплені на рівні правових і соціальних інститутів. Завдяки їм індивід може задовольняти свої потреби, отримувати доступ до ресурсів і реалізовувати свої права в соціумі. Водночас правовий світогляд допомагає людині осмислити, як її права співвідносяться з обов'язками інших, формуючи розуміння гармонійного співіснування в правовому полі.

Досліджуючи функції правової ідеології щодо індивідуальної та суспільної правосвідомості науковці часто надають їм універсальності. Так, щодо

суспільної правосвідомості роль правової ідеології полягає у формуванні її духовної сфери, а щодо індивідуальної – обґрунтуванні правового світогляду індивіда [7, с. 159; 88, с. 31].

Справді, правове мислення та правосвідомість постають ключовими медіаторами світогляду, його ретрансляторами, втілюючи правові принципи та норми у конкретній поведінці особи. Саме світоглядна детермінація правового мислення особи охоплює моральні, традиційні, правові та інші цінності під час обрання відповідної поведінки в суспільстві. Правовий світогляд як унікальна форма правової переконаності виявляється у стабільному та позитивному ставленні індивіда до права як до ідеалу належного. Це сприйняття формується крізь призму прав, свобод і обов'язків людини, ґрунтується на сукупності правових ідей, поглядів, принципів, цінностей і переконань, які особа сприймає та інтегрує у свою життєву діяльність.

Саме на рівні правового світогляду відбувається формування загального вектору для правової політики права як науково обґрунтованого та аргументованого вироблення правових ідеалів та правової політики як державної політики з впровадження цих ідеалів у право- та державотворення.

До цієї функції примикає *аксіологічна*, роль якої полягає у формуванні ключових морально-духовних цінностей та поведінкових норм громадськості.

Польський філософ права Є. Заядло переконливо аргументує аксіологічну функцію досліджуваного поняття, вказуючи, що юриспруденція і право не можуть бути остаточно аксіологічно нейтралізовані, оскільки взаємодія між правом і цінностями є первинним, вічним, необхідним та іманентним [315], що має особливий зв'язок через правову ідеологію.

Взаємна кореляція ідейної та аксіологічної сфер не підлягає сумніву, проте концепти ціннісно-нормативного визнання та легітимації цінностей, на превеликий жаль, залишаються сповна незрозумілими для суспільства. У такому контексті проблема ціннісного-змістовного підґрунтя наукового пізнання набуває нового забарвлення, постає як світоглядна за сутністю тих питань, які вирішуються.

Правова ідеологія виокремлює ті цінності, які вагомі для існування суспільства та держави у конкретних історичних умовах. Цінності, визначальними компонентами яких є моральні норми, правові принципи, естетичні ідеали формують особистість та регулюють поведінку людей у суспільстві [89, с. 131]. Звідси бачимо, що правова ідеологія, яка акумулює правові цінності, за своїм обсягом є значно ширшою від усієї сукупності державних нормативних актів. Тому особа, яка діє згідно з установками правової ідеології не порушуватиме ані норм природного права, ані нормативних приписів.

Правова ідеологія, завдяки своєму значному ідеологічному ресурсу, закладає у суспільне життя такі моральні категорії, як гуманізм, справедливість, свобода, рівність, а їх органічне втілення у правовідносини підвищує моральну цінність права, що «дозволяють розглядати право як ціннісну складову людського життя, нерозривно пов'язану з людською особистістю» [277]. Враховуючи наведену аргументацію, висловлюємо думку про те, що в основі права закладені такі цінності, які виступають ідеальним обґрунтуванням правових норм, виражають мету права та затверджені в юридичних нормах. У такий спосіб правова ідеологія апелює до ціннісного змісту права, створюючи у людей ціннісне розуміння юридичних норм, що дає змогу досягти суспільного порозуміння та забезпечити законність і правопорядок у державі.

Не піддається сумніву, що у правовій ідеології закладений високий виховний потенціал, завдяки якому відбувається соціалізація особистості та розвиток її правової культури. Тож до функцій правової ідеології, які впливають на особу, можемо зарахувати *виховну*. Недарма питання змісту виховної функції правової ідеології активно обговорюють науковці, оскільки формування законослухняної особистості з роками не втрачає важливості. З огляду на це, пріоритетним напрямом правової ідеології є стимулювання правомірної поведінки громадян.

Виховання правової свідомості та правової культури громадян у суспільстві націлене на забезпечення їхніх конституційних прав і обов'язків,

забезпечення впровадження моральних норм у політико-правову, духовно-просвітницьку діяльність, що спрямована на розвиток правової свідомості та культури, релігійних і національних цінностей, звичаїв і традицій [222, с. 96]. Громадськість загалом, а не тільки молоде покоління, як вказують багато науковців, доцільно виховувати на засадах причетності до подій, що відбуваються в нашому суспільстві, у дусі патріотизму, демократичності держави та на основі вільних правил громадянського суспільства.

Виховна форма реалізації функцій права є важливим інструментом ідеологічного впливу, що формує правову свідомість особи. Правова ідеологія слугує культурним атрибутом, що, на думку іноземних науковців, «виступає за культурно вкорінене розуміння права, використовуючи семіотичні підходи» [263]. Вона ґрунтується на процесах внутрішньої оцінки правових норм, аналізу та їх порівняння із власним життєвим досвідом та суспільною реальністю. Цей етап передбачає перетворення правових знань на особисті переконання, що мотивують поведінку індивіда. Формування ціннісного сприйняття права полягає у шанобливому ставленні до юридичних приписів, усвідомленні їхньої важливості та необхідності неухильного дотримання, що є основою правопорядку [13, с. 61].

Досліджуване поняття покликане формувати в особи правильне усвідомлення своїх дій, виховувати повагу до загальнолюдських та правових цінностей. Таким чином головним об'єктом впливу правової ідеології у виховному процесі є свідомість, яка постає внутрішнім регулятором правової поведінки. Важливим моментом є те, що ідеологічний вплив на суспільну правосвідомість спричиняє аналогічний вплив на свідомість індивіда, і навпаки, правове виховання окремих осіб зумовлює формування суспільної правосвідомості [98, с. 122]. Формування поваги до права є ціннісним фактором функціонування державності та забезпечення правопорядку в суспільній реальності. Як вказує італійський філософ права С. Пінцан, важливе виховання почуття поваги, яке має не тільки мотиваційну роль, але й епістемічну, адже «повага як особливий вид почуття дає агенту глибше розуміння його зв'язку з

моральним законом, тим самим допомагаючи розкрити нормативну теорію Канта» [256, с. 2].

Прагнучи досягти ідеалу, важливо зрозуміти, що його суть формує певна система цінностей, якої суспільство намагається дотримуватися і яка визначає чинне в ньому духовне поле [89, с. 11]. Очевидно, що виховний ідеал не утворюється сам по собі, на його формування впливають як суспільне життя, так і власний досвід виховання, народна мораль, культура, звичаї та інші чинники. Головним результатом ідеолого-правового впливу є виховання незалежної, всебічно розвиненої та обізнаної щодо своїх прав і можливостей їхнього захисту особистості. У межах загальної стратегії виховного впливу на особу необхідним є формування культури захисту суб'єктивних прав. Водночас потрібно розуміти, наскільки б розвиненою не була правова система держави, вона втрачає всіляку ефективність та орієнтири, якщо особа за своєї ініціативи не «розпочне боротьбу» за ці права, використовуючи всі можливі правові механізми. Саме тому правова ідеологія здатна навчити людей активно й цивілізовано боротися за свої права.

Ідеологія правової освіти є одночасно кристалізацією культурної квінтесенції нації та людства та динамічним вираженням практики, а також особливостей часу, заснованого на спадковості, застосуванні та творчому розвитку [250].

Характеризуючи виховний ефект правової ідеології, можна простежити, що вона в контексті особистісного розвитку – забезпечує формування усвідомленої особою певної поведінки, розвиток совісті, почуття відповідальності. У сфері суспільних відносин ключова ідея правової ідеології полягає у виховному впливі через прийняття та усвідомлення особою національних моральних цінностей, формування законслухняності, розвитку почуття патріотизму. У відносинах «громадянин–держава» правова ідеологія впливає на формування мотивації до активної та відповідальної участі в суспільному житті, зміцнення та вдосконалення демократичної правової держави, підвищення довіри до державних інституцій.

Ще однією складовою системи функціональних чинників правової ідеології є її *когнітивний* потенціал, що полягає в отриманні та нагромадженні правових знань під час усвідомлення права. Таке розуміння ґрунтується на теорії когнітивного пізнання (К. Серуло, В. Лешзінер, Х. Шеперд), відповідно до якого справедливо зауважують, що соціальна взаємодія та культурне середовище впливають на когнітивні процеси [163].

Об'єктами пізнавальної діяльності виділяють: а) право як систему обов'язкових правових норм; б) джерела права; в) практику створення та реалізації правових норм, її суб'єкти, форми та види; г) правові цінності; г) правову свідомість та правову культуру; д) нагромаджені знання про право; е) різні соціальні процеси крізь призму правового усвідомлення. Пізнавальна функція реалізується через повсякденний життєвий досвід, практичну професійну юридичну діяльність, наукове осмислення правових явищ [128, с. 151]. З наведених міркувань зрозуміло, що особа, враховуючи набуті юридичні знання та досвід, формує власне уявлення про право, зокрема про свої права та обов'язки.

Наявні міркування, що пізнавальну роль правова ідеологія виконує через відображення об'єктивного стану життя суспільства, а саме: диференціацію інтересів різних верств населення, головні тенденції суспільного розвитку, розставлення політичних сил, стан правосвідомості, через трансляцію юридичних знань [26, с. 30].

На ефективність пізнавальної функції впливають рівень правової поінформованості, а також безпосередня участь особи у правових відносинах. Витоками правової інформації можуть бути оприлюднені у встановленому законом порядку юридичні акти, телерадіомовлення, преса, публічні виступи державних і громадських діячів тощо.

Валоризація правового регулювання полягає в удосконаленні норм через їх первинну оцінку. Оцінювальна функція правової ідеології обґрунтовує й оцінює правовідносини, що існують або виникають, стан законності та

правопорядку [113, с. 94]. Її важливість полягає у тому, що вона здатна оцінити правову ситуацію крізь призму власних принципів, цілей та ідей [40, с. 36].

Оцінювання відбувається через схвалення, сприйняття і відповідно виконання ідеологічних догм або через радикальне несприйняття та нігелізацію правової ідеології й відповідно правових приписів. Останнє швейцарські філософи Р. Шайдеггер і С. Стеркле [273] розглядають як реляційну конструкцію, яка залежить від сприйняття конкретної групи щодо чужої, виявляється у сильній недовірі, коли члени зовнішньої групи мають владу. Тим часом кілька вчених (Л. Маккей, В. Дженінгс та інші) концептуалізують ідеологічну недовіру як цинічну поведінку, відчуження чи невдоволення [237]. Тому оцінювання відбувається через власні аксіологічні, етичні, нормативні атрибути та можуть відобразитися як в проактивній підтримці ідеологічних постулатів, так і в радикалізації їх несприйняття. Усе залежить від вибраного вектору ідеології, наскільки її вважають справедливою члени суспільства.

Слушно зазначив німецький та британський філософ К. Мангайм, що «без оціночних концепцій, без будь-якої, бодай мінімально раціональної мети нам нічого не вдасться досягти ні в соціальній, ні в психологічній сфері» [66, с. 38]. Важливим є те, що без належних правових знань, які є раціональним компонентом правосвідомості оцінювання відбуватися не може. До того ж вважаємо, що оцінка залежить від цілей інтересів, повноти правових знань оцінювального суб'єкта. Оцінювальна функція характеризує ставлення особи до правових норм, дає оцінку конкретним правилам поведінки як юридично значущим факторам. Варто додати, що оцінюють насамперед за допомогою принципів і норм права, а також системи аксіологічних категорій, таких як добро, користь, вигода, зло тощо.

Отже, сутність оцінювальної функції виявляється в тому, що на основі правових знань, досвіду правової діяльності формуються ціннісні орієнтації особистості. Зі свого боку ціннісні орієнтації стають основою для формування правових установок, тобто готовості до певної поведінки, не лише правової.

Визначальним критерієм правового оцінювання вважаємо ідею права, оскільки саме вона закладена в основу оцінювання позитивного права.

Частково праці сучасних теоретиків охопили таку функцію правової ідеології як *прогнозування*.

Прогностична функція характеризується потенціалом правової ідеології для моделювання бажаної реальності, що в філософському концепті ґрунтується на «етичній філософії довготермінізму» [288]. Правова реальність не виникає спонтанно, вона є наслідком розвитку правотворчості, етики прав людини, правової культури та свідомості громадськості, котрі в комбінаторній інтенції, взаємодіючи, формують новий продукт юридичної сфери, що має планувальну орієнтацію.

Зокрема, А. Луцький вдало поєднав функції цілевизначення і прогнозування та розглядав їх у комплексі. Науковець розкрив їхню роль, зазначивши, що вони закладають вектор розвитку правової системи держави для цілеспрямованого руху до прогресу. Завдяки цьому правові ідеї перетворюються з абстрактних ідеалів на конкретні практичні завдання, що впливає на поточну правову ситуацію у суспільстві (реалізується у правовідносинах) [62, с. 281].

В. Калітинський у прогностичній функції вбачає формування моделі поведінки та одразу передбачення норм права, які зможуть ефективно здійснювати правове регулювання та формувати образ правового майбутнього [40, с. 36]. У наведених міркуваннях ключовим структурним елементом прогнозу постає ідеал, який є нормативним і визначає не тільки те, що буде, але і те, що повинно бути. Вважаємо, що специфіка функції прогнозування полягає передусім у формуванні та в обґрунтуванні правовою ідеологією певного ідеалу – моделі бажаного майбутнього, а ідеал, відповідно, є особливим теоретичним результатом прогностичної діяльності ідеології.

Правове прогнозування широко використовують у найрізноманітніших сферах держави та суспільного життя. Найбільше це стосується розроблення перспектив розвитку правової системи держави, визначення пріоритетних

завдань державної правової політики тощо. До суб'єктів правового прогнозування можуть належати наукові колективи, котрі розробляють концепції на основі загальної теорії держави та права. Об'єктами правового прогнозування, на які ідеологія впливає, є держава і право, законодавство, правова система, окремі галузі права, система державних органів.

Провідне місце у правовому прогнозуванні належить формуванню концепції розвитку держави і права як наукового обґрунтування, системній та цілісній сукупності уявлень про майбутній стан суспільства. Здебільшого концепція охоплює: історичний, економічний розвиток, ідеологію, політичну ситуацію, зовнішньо-політичні відносини, тенденції розвитку правової системи в їх взаємозв'язку зі світовими процесами [90, с. 249].

Отже, ключова ідея досліджуваної функції фокусується на побудові правової моделі майбутнього, яка відповідала б суспільним інтересам. Правове прогнозування має практичне застосування, допомагає вирішити суспільно-правові проблеми, зокрема, вдосконалити нормативне регулювання суспільних відносин, управління соціальними, політичними, правовими та духовними процесами.

Поліфункціональність правової ідеології розкриває значний регулятивний потенціал цього правового феномена як у соціально-правовій сфері, так і в соціумі загалом. Саме правова ідеологія, яку використовують державні та суспільні інституції, здатна стати тим об'єднавчим началом, якого потребує сучасне суспільство та держава.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши концептуальні та методологічні основи правової ідеології, нам вдалося зробити певні висновки. Докладно роз'яснюємо їх нижче.

1. Методологічний інструментарій дослідження правової ідеології як визначального феномена суспільства та держави ґрунтується на авторській системі, яку репрезентуємо в поєднанні підходів та структурних рівнів методів.

Міждисциплінарний підхід ґрунтується на тому, що досліджуване поняття первинно вміщує характеристики та якості, притаманні ідеології як філософсько-родовому поняттю, котре уособлює систему ідей, поглядів, концепцій, світоглядних та правових переконань – віддзеркалюється у правовій реальності та юридичній практиці. Темпорально-діалектичний підхід відображає зміну розуміння ролі людини в суспільному житті та вплив такої зміни на світоглядні цінності та правовий ідеал.

2. Авторська методологія містить також трирівневу систему методів, що на першому рівні представлена філософськими методами, які формують фундаментальну основу для дослідження правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів: діалектичний, феноменологічний, метафізичний та гносеологічний методи. Другий рівень охоплює загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності у різних сферах наукового пошуку: аналіз, синтез, інтерференційний аналіз, метод логіки, абстрагування. Третій рівень найбільше розкриває власне бачення авторки на політико-правові та соціальні процеси, використовує спеціально-наукову методологію, що характерна для правознавства загалом та філософії права зокрема: метод юридичного моделювання, юридико-синергетичний, метод правової конкордії, суб'єктивної інтуїтивності права та метод авторського опитування.

3. Розглянувши концептуальні основи та аналітичні підходи до категорії «ідеологія», з'ясовано, що епістеміологія поняття формується з основних характеристик їхньої генези, трансформаційного відображення змісту та способів осмислення сутнісної природи досліджуваного поняття. Доведено, що первинно правова ідеологія сформована під впливом родового поняття – ідеологія, котра в синергії з розвитком права як соціального та державного явища набуває міжкомплементарності, відіграючи праксіологічну роль у житті громади та особи.

4. Генезово філософське розуміння ідеології охоплює широкий спектр теоретичних підходів та наукових інтерпретацій, зокрема: становлення

розуміння (А. де Трасі), марксистська теорія (Л. Альтюссер, А. Грамші, К. Маркс і Ф. Енгельс); соціально-інструментальний підхід (К. Манхейм); напрям деідеологізації (Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер), концепції реідеологізації (Т. Парсонс, В. Парето, Ф. Джеймсон); соціально-реалістичний підхід (С. Жижек), модерністський підхід (Г. Ромеро, Б.-К. Михайлеску, С.-П. Греку).

Узагальнено, що генеза ідеології характеризується: ускладненням прагматичної функції цього феномена в суспільній реальності; гібридизованим розумінням його в соціальному та державно-політичному житті; анулюванням єдиноцентричних виявів ідеології та її сучасної багатовимірності; формуванням меж ідеології як легітимних чинників її впровадження у суспільне життя.

5. Репрезентовано авторське групування наукових поглядів до тлумачення феномена ідеології: система ідей, що формують аксіологеми соціуму (І. Мигул, В. Таран, І. Владленова); позиціонується через концепцію автономії (Е. Хольцляйтнер, С. Максимов); сукупність окремих чинників, які не мають структурованого відображення, оскільки невідомо який елемент домінуватиме в окремому праксіологічному вимірі (Т. Іглтон, В. Лісовий, О. Ситник, Л. Тупчієнко, Д. Моллер, М. Фріден); елемент суспільної свідомості (М. Гамільтон, О. Заздравнова, В. Корабльова, М. Требін, Л. Герасіна, І. Поліщук, Д. Леопольд).

6. Аналіз сучасних наукових досліджень (А. Луцький, П. Рабінович, Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, М. Недюха, А. Шевченко, О. Ситник) підтверджує, що правова ідеологія є важливим пізнавальним інструментом, який допомагає формувати об'єктивоване і чітке уявлення про право, державу та правові інститути, що сприяє творенню відповідного типу правового розуміння, є теоретичним проектом для правового регулювання.

Узагальнено, що в доктринальному розумінні правова ідеологія – це особлива система раціонального вираження та обґрунтування ціннісних властивостей, якостей, аспектів і ознак правової дійсності, які відіграють

визначальну роль у кожному історичному періоді. Глибина правової ідеології як суспільного явища криється в зміцненні правопорядку та стабільності суспільства, забезпечуючи єдність правових поглядів і стандартизоване розуміння основоположних норм та принципів. Обґрунтовано, що правова ідеологія визначає пріоритетність тих чи інших соціальних інтересів у створенні та застосуванні права. У практиологічному значенні правові ідеї та цінності, укорінені в суспільстві, формують основу для створення законодавства, яке відображає соціальні пріоритети та інтереси населення, що особливо важливо для правового виховання та підвищення правової культури громадян.

7. Доведено, що особливість правової ідеології в соціально-державному житті розкривається в унікальній екзистенційній ролі онтологічного буття, що відображається через систему регуляторів та механізмів, які формують її функціональну спрямованість.

На думку авторки, визначена система утворюється за допомогою поєднання таких функціональних чинників, які є виявом її впливу на різні об'єкти: формування правового світогляду (закладає ідейно-ціннісні установки в людській свідомості, стабілізує її через конструкцію правового світогляду, який спрямований на практичну діяльність особи в соціальному середовищі); оформлення аксіологічних патернів держави і суспільства, оскільки роль правової ідеології полягає у формуванні ключових морально-духовних цінностей та поведінкових норм громадськості; когнітивний потенціал, що зводиться до отримання та нагромадження правових знань для усвідомлення права; валоризація правового регулювання (обґрунтовує й оцінює правовідносини щодо їхньої відповідності стану законності та правопорядку); прогностична спроможність (наділена потенціалом моделювання бажаної реальності та фокусується на побудові правової моделі майбутнього, яка відповідала б суспільним інтересам).

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені у Розділі 1, викладені в опублікованих працях Маркович Х. М. 2016, Маркович Х. М.

2017а, Маркович Х. М. 2017б, Маркович Х. М. 2018, Маркович Х. М. 2019а,
Маркович Х. М. 2020а, Маркович Х. М. 2021а, Маркович Х. М. 2021ж,
Markovych Kh. 2022, Markovych Kh. 2023, Markovych Kh. 2024.

РОЗДІЛ 2

ДІАЛЕКТИКА ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО ОРГАНІЗМУ

2.1 Концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології

Правова ідеологія, будучи феноменом державно-соціального буття передбачає унікальний потенціал для інституційної інтеграції антетичних концептів, де державі притаманні власні політичні інтереси, а громадянське суспільство відстоює індивідуальні цінності окремих груп. Безумовно, ціннісні аксіологічні орієнтири інколи збігаються, проте часто вони відрізняються конкурентною природою. В такій онтологічній непевності та трансцендентальній невизначеності спостерігається правовий хаос, котрий можна упорядкувати інтеграцією комплексної низки дихотомічних конструктів у єдину, узгоджену матричну систему.

Феномен у філософії права – це категорія, котра описує будь-який предмет, факт або подію, що сприймається або спостерігається. Як показовий філософський рух феноменологія в контексті центрального аналізу феномена зародилася тільки у ХХ столітті, та основним аспектом дослідження визнано опис явища як свідомо пережитого без наслідкових упереджень і припущень. Однак саме слово набагато старше, воно сягає принаймні ХVІІІ століття, коли Й. Ламберт застосував його до тієї частини своєї теорії знання, яка відрізняє правду від ілюзії та помилки. Через століття домінує гегелівська репрезентація феноменології розуму через простеження розвитку людського духу від простого чуттєвого досвіду до «абсолютного знання» [188].

Г. Гегель окреслює різні стадії свідомості, від чуттєвої впевненості, через сприйняття, розуміння і, зрештою, до реалізації чистої думки та абсолютного знання. Ця початкова структура закладає основу для всебічного дослідження подорожі духу до самореалізації та істини [19]. Сучасне трактування гегелівської філософії зводиться до того, що «логіко-гносеологічний зміст понять і закономірностей їхнього руху, з якого свідомо виходить Г. Гегель, у

ході дослідження права, держави, політики неминуче трансформується і здобуває інші, нові характеристики і значення, обумовлені своєрідністю досліджуваного матеріалу, специфічним змістом і власною логікою предмета розгляду. Очевидно, що без подібної трансформації, яка додає щось нове, специфічне до “духу логіки”, без особливої “політизації” логіки гегелівська філософія права представляла би інтерес лише для логіки, але не для наук про державу, право, політику. Уся гегелівська робота з діалектико-логічної конструкції світу об’єктивного духу (розвиток ідеї права, розгортання поняття права у світ права) супроводжується соціально-політичною й етично значимою трансформацією застосовуваного Г. Гегелем понятійного апарату діалектичного дослідження» [11, с. 15].

Засновником феноменології як філософської науки визнано Е. Гуссерля, котрий обґрунтовує, що ми повинні сприймати феноменальні явища як інстанції універсальних структур, або, інакше кажучи, як такі, що володіють сутностями [210, с. 220].

Епістеміологія поняття виражає його тривалу генезу. Слово «феномен» походить від грецьких слів «*phainein*» («приводити до світла») і «*phainesthai*» («з’явитися»). Воно безпосередньо перегукується з пізнім латинським словом «феномен», що також утворюється від грецького «*phainomenon*», це означає «те, що з’являється» [308]. Загалом феномен – усе, що можна якимось чином відчутти. З погляду сучасної лінгвістики феномен тлумачать як: 1) рідкісне, незвичайне, виняткове явище; 2) явище, неповторне, єдине, взяте в його цілісності, в єдності з його сутністю й дане нам у досвіді, сприйняте органами чуттів [122].

Модерністське філософсько-правове пізнання розуміє феномен як явище, котре має через сприйняття людського свідомого, що осмислюється досвідом, виявлятися через об’єктивний світ. Отож відображення певного явища як феномена полягає в описі його сутнісно-буттєвого та унікального вияву.

Феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством відображається в потрійній природі цього явища. Наш

авторський підхід полягає у репрезентації такої природи через емерджентність потенціалу цього явища, його систематизувальний механізм та темпорально-синтезувальну здатність. Розглянемо їх докладніше.

Емерджентність правової ідеології полягає в її поєднуваності у цілісний феномен організації реальності тільки за рівної взаємодії державного та соціального, що однаково діють на це явище і пропорційно репрезентують його. Емердженти залежать від мікроконфігурацій. Майже всі теоретики припускають: об'єкти чи системи, які виявляють нові особливості та моделі, повністю складаються з фізичних сутностей нижчого рівня.

Філософія права пояснює твердження про те, що «X» є емерджентним; це зазвичай роблять щодо ймовірно фундаментальнішого явища, теорії, поведінки тощо, від чого «X» якоюсь мірою залежить і має певну автономію. Конкретне відчуття залежності та автономії в питанні повинне визначатися в кожному конкретному випадку. Ідея тут полягає в такому: явище, теорія, поведінка тощо, про які йдеться, у певному сенсі є менш фундаментальними, ніж їхня основа, і не зводяться до своєї основи. Ідея про те, що явища, які виникають, не є ані фундаментальними (аксіоматичними), ані такими, які можна звести/виводити (теорема), змушує багатьох поставити під сумнів саму узгодженість ідеї виникнення. Але явище може бути водночас і фундаментальним, і емерджентним у багатьох різних сенсах, якщо сукупність тверджень, звичайно, не призводить до суперечностей [279, с. 2]. Отож правове явище не просто сукупність певних елементів, це фундаментальний факт у якомусь ключовому сенсі.

Як феномен держави правова ідеологія позначається нормативно-доктринальними атрибутами через правову політику та державницьку ідеологему. Водночас як феномен суспільства правова ідеологія маніфестується пізнавальною діяльністю й відображає об'єктивний стан життя суспільства.

Виникає запитання, чи можливо правову ідеологію репрезентувати окремо через вияви соціальної та державно-владної сфери? Відповідь полягає в тому, що такі вияви можуть виникати, оскільки державна ідеологія представляє

політику владного домінанта, а соціальна ідеологія відтворюється через ідеї, доктрини та погляди членів громадянського суспільства чи його окремих груп. Проте наша позиція зводиться до того, що тільки у синергетичному інтегруванні вказаних сфер правова ідеологія є феноменом реальності, аксіологічною цінністю та праксіологічним, функціональним аспектом.

Детермінанти соціального та державницького визначаються як взаємні та причиново-наслідкові чинники впливу. Щодо тлумачення останніх критичні реалісти використовують концепцію емерджентності, щоб виправдати два основні твердження щодо реальних причинових сил. По-перше, цілі-сутності мають причиново-наслідкову силу самі собою, і по-друге, ці сили не можна елімінативно зменшити в причиново-наслідкових поясненнях. Інакше кажучи, причиново-наслідкові ролі сутностей неможливо усунути, пояснюючи їхні внески винятково з погляду внесків їхніх частин нижчого рівня. Для критичних реалістів причиново-наслідкові здібності – потенціали, які можуть не використовуватися, якщо немає ініціувальних умов, і навіть тоді вони можуть не мати своїх характерних ефектів, якщо інші взаємочинні здібності перешкоджають цьому [175].

Позиція прихильників критичного реалізму – в тому, що причинові сили створюють тенденції до певних результатів; вони вказують, що емерджентність – контрфактична: якби частини не були організовані через такі відносини в ціле, то ця сукупність частин, навіть разом, не мала б причиново-наслідкового впливу, який ціле впроваджує в правову ідеологію [247].

Транслюючи позицію науковців на поняття та природу правової ідеології, роз'яснимо: це явище має емерджентну дієву природу через те, що його причиново-наслідкову силу описують у такій формулі: формується в громадянському суспільстві → виводиться на обов'язковий рівень через нормотворчу силу держави → підтримується державним апаратом → набуває дієвості через реалізацію, схвалення, легітимізацію членами громадянського суспільства. Якщо забрати хоча б одну частину в репрезентованій формулі, правова ідеологія може існувати, але перестане виконувати свою онтологічно-

феноменальну функцію, втрачає значення для реальності та перетворюється на агресорний, маргінальний атрибут.

Іншою ознакою, що визначає правову ідеологію як феномен суспільної реальності, є така її властивість, як *синтезувальний потенціал*, що формує єдиний правовий ідеал. Сутність його зводиться до того, що встановлені в попередньому підрозділі дисертації елементи правової ідеології акумулюються та створюють єдине правове поле, яке прийнятне для формування єдиної правової політики та однорідного спрямування правореалізаційної й правозастосовної практики.

Синтез у доктринальних джерелах репрезентований як тип систематичного огляду, що системно об'єднує результати первинних якісних характеристик [184], однак природна сутність такого потенціалу полягає в тому, що синтез як результат діяльності – це не звичайна сукупність явищ, а окремий зведений, акумульований результат, що відображає конкативну ознаку правової ідеології. С. Каррол доводить: такий процес може дати дослідникам змогу «вийти за межі» окремих результатів досліджень і створити щось більше, ніж сума окремих частин [161].

Правова ідеологія концептуалізується як правоутворювальний інститут, із основними, «притаманними цінностями, які слугували основою для конститутивних і регулятивних елементів правової системи» [203]. Синтезування, інтеграція й агрегація складових правової ідеології дає можливість синтезувати окремий правовий ідеал, що виводиться як окрема дієва модель політико-правового розвитку як держави, так і громадянського суспільства. Зважаючи на те, що правова ідеологія містить цінності та ідеї – правові ідеали, вона слугує орієнтиром та своєрідною програмою розвитку державності.

Правова ідеологія як феномен реальності синтезує зведений юридичний ідеал, котрий А. Романова розуміє як «вічний та безперервний процес, досягти якого неможливо, проте до нього можна максимально наблизитися за допомогою правомірної поведінки особи та суспільно-правової

активності» [3, с. 80]. Однак інші науковці, продовжуючи дослідження ідеалу, все ж виводять його в контексті реалізму, як критерій відповідності права ціннісним детермінантам. Так, І. Воронова називає правовий ідеал показником, вимірювачем функціонування правових цінностей у законотворчій діяльності, реалізації правових норм у здійсненні прав і свобод людини, тому, як вказує науковець, «високий рівень життя людей створює сприятливі умови для формування такої правової дійсності, яка наблизатиметься до правового ідеалу» [4, с. 29].

Правова ідеологія є певним зразком, досяжною ціллю й практичним ідеалом, який у демократичній державі формує правопорядок, вказує на атрактори комунікації між членами суспільства та порівняльним атрактором формування органів публічної влади та функціонування інститутів та механізму держави. Правовий ідеал слугуватиме теоретичним результатом діяльності правової ідеології та практичним чинником моделювання бажаної реальності.

Представники української доктрини філософії права синергетичний потенціал правової ідеології зводять до консолідувальної (інтегрувальної) функції ідеології в суспільстві, а саме поняття позиціоновано «системою конструктивних ідеологем, що реалізується в процесах, спрямованих на консолідацію суспільства». У такий спосіб, на думку науковця, вона ініціює формування державної правової політики, є інструментом духовного забезпечення єдності, протистоїть сепаратизмові та консолідує українське суспільство [19, с. 7]. Отож синтезувальний потенціал має не тільки внутрішню спрямованість, про яку ми вказували раніше, але й зовнішній вектор спрямування.

Деструкція правового ідеалу або відсутність розвитку деформує правову реальність, інгібує соціальне буття. З цього приводу доречно висловлюється І. Полонка, вказуючи, що «правовий ідеал формується на основі правової ідеології, яка, консолідуючи суспільство як єдине ціле, сприяє функціонуванню національної ідеї. Проте слід констатувати, що довгий період Україна жила під впливом ідеології минулого, яка, на жаль, деформувала національну ідею

українців і спровокувала посягання на суверенітет нашої країни. Невизначеність правового ідеалу – характерна риса українського менталітету, яка є явною перешкодою на шляху формування правової держави» [97, с. 389].

Поширення основного правового ідеалу через правову ідеологію впливає на суспільство: ціннісні ідеали формують соціальний розвиток у різних сферах. Саме наявність спільних цінностей, котрі поділяють члени суспільства, сприяє його інтеграції.

Правового ідеалу в реальному вияві досягти неможливо, тому правова ідеологія тільки прагне до його повного втілення у життя. В праксіології цей ідеал позиціоновано через чинники позитивного конституціоналізму. Така доктрина визнає: держава існує для того, щоб приносити користь своєму народу, а основний нормативний акт розглядають як набір правил, який уповноважує та створює державні інституції. Оксфордські науковці обґрунтовують, що конституціоналізм є невід’ємною частиною сучасних правових систем, а також це та філософсько-правова концепція, яка відображає традиції та цілі сучасної нації. Ця ідеальна для правозастосування ідеологія створює набір процедур на вищому або на обов’язковому рівні та визначає перелік правових обов’язків між державними органами та громадянами [147]. Попри те, що конституціоналізм може мати як корисні, так і девіантні вияви, в абсолюті правової держави він позиціонується як політико-правовий режим, що полягає в побудові індустріального або постіндустріального суспільства та основа конституційності (злагода, справедливість), з метою забезпечення її повноцінного існування та розвитку.

Правова ідеологія в контексті праксіології має умовне значення, оскільки вона «вивчає не зовнішній світ, а поведінку та діяльність людини стосовно нього. Вона не досліджує людські наміри та дії такими, якими їм слід бути або якими вони були б, якби людина керувалася абсолютно правильною філософією й була озброєна досконалим знанням технологій. У структурі науки, предметом якої є людина, що помиляється, немає місця для таких

понять, як абсолютна обґрунтованість і усезнання. Метою є все, до чого прагне людина. Засобом є все, що діюча людина розглядає як таке» [12, с. 29].

Бажане ідеальне конституціоналізму може не збігатися з праксіологічними виявами, антропологічні цінності у реалізмі є, радше, первинним началом, ніж практичною реальністю дієвого часового простору. Справедливість у праці слугує аксіологічним началом, виявляючись через первинну детермінанту правової ідеології, проте є абсолютном, ідеалом, котрий тільки частково, за допомогою методів та способів суспільного та державного регулювання, може мати праксіологічний вимір; однак утопічно вважати, що справедливість буде повноцінно впроваджено у всі сфери правового та соціального життя.

Державні інституції, правові механізми, соціальні системи перебувають у поступальному, історичному, перманентному русі, ідеал є основою їх прагнення, вектором руху та змінною характеристикою, що еволюціонує (в контексті змінює) та еманує (в контексті розширює) право та соціум.

Правовий ідеал відображається впливом не тільки на суспільство та його групи, але й загалом на народ та націю, що стають основним джерелом права та провідником політичного життя. Синтезуючи цінності, правова ідеологія об'єднує народ, націю навколо аксіологічних державно-суспільних детермінант.

Правова ідеологія має *темпорально-інтегративну здатність*; феномен цього явища в державно-суспільній реальності виявляється в тому, що він об'єднує минуле та майбутнє у праві та морально-етичній поведінці.

Доктринальна іноземна школа права визначає: правова ідеологія має вкорінену тривалу історію. Дж. Вісман доводить: «Усвідомлення ролі ідеології має фундаментальне значення для розуміння соціальної динаміки з моменту виникнення держави 5500 років тому» [309].

З погляду індивідуальної філософії історичний розвиток свідомості індивіда, його ознак є важливим для розуміння сучасного вияву правової ідеології та тенденцій змін. Д. Генце та П. Джеймс вказують на роль у правовому розвитку підходу еволюційної психології, котрий передбачає, що

впродовж природного відбору люди розвинули різноманітні розумові механізми. Кожний із них розроблено для відповіді на вимоги конкретної екологічної проблеми або завдання, які стосуються виживання та репродуктивного успіху індивідуума і з якими неодноразово стикалися люди в середовищі еволюційної адаптації. Постійний вплив певної екологічної проблеми протягом багатьох поколінь призводить до еволюції чітко визначеної адаптації у формі психологічного механізму [195]. Адаптивність змін потребує трансформації правового порядку, правових стереотипів та правових, морально-етичних, інколи загалом соціальних правил поведінки.

А. Кулик під час аналізу феномена соціальних явищ вибирає трансцендентний та феноменологічний підходи, вказуючи, що «Світ має той сенс, який надає йому людина (особистість) у кожному мить своєї екзистенції, спираючись на власний часовий або життєвий проєкт. Кожен момент існування стає унікальним (актуальним) актом творення сенсу, оскільки Я-особистість або трансцендентальний суб'єкт визначає значення світу через оптику своїх власних переживань, цінностей та досвіду. Через цей проєкт життєсвіту особистість осмислює минуле, проживає в теперішньому і направляє свої імпульси для створення майбутнього, наповнюючи його сенсом» [54, с. 66].

У докторській дисертації Л. Алаймо пояснює, що потенційний зв'язок історичного та прогресивного в соціальних, а також правових науках є дуже важливим, доводячи техніки синтезу, «які дозволяють динамічно аналізувати явища з метою отримання порівнянних показників не лише в просторі, а й у часі» [139].

Сутність права полягає в його функції, і ця функція може реалізовуватися саме дією права. Концептуальні підходи не здатні вловити цю операцію аналізом концептів, проте функціональні – можуть привести нас до концепції права теоретично. Звісно, аналітико-понятійний шлях здатен бути дуже корисним у пізнанні, але це стосується насамперед таких розвинених правових систем, які будуються на поняттях. Не треба забувати, що сучасні правові системи побудовані не лише на поняттях і теоретичних категоріях. Вони є

продовженням особливої ідеологічної структури, яка складалася з християнської моралі, нераціональної (але часто доцільної та дієвої) системи феодального панування та римського права. Це глибші основи наших правових систем. Отже, в унісон із угорським науковцем Є. Шмодісом мотивуємо, що під час дослідження правового явища не можна відмовитися від аналізу та вивчення минулих явищ під час пізнання природи нашого права, з цього погляду історичний аспект має особливе значення [289].

Представники національної школи права також акцентують увагу на темпоральному орієнтуванні ідеології, визнаючи її матрицею суспільства, що функціонує як віртуальна реальність, інтегруючи соціальну дійсність у єдину, внутрішньо узгоджену структуру. Завдяки процесам реїфікації та контрдеструкції (тобто повторній реїфікації) вона гарантує стійкість і стабільність цієї структури. Ідеологія не є буквальною, але створює сприйняття суспільної дійсності, яке інтегрує різні соціальні явища в різних часових межах у гармонійно пов'язану систему. Інакше кажучи, ідеологія допомагає людям бачити соціальний світ як цілісну, узгоджену структуру в конкретному часовому зрізі.

Генезово правова ідеологія трансформується через зміну основного її елементу – правового ідеалу. Як вказує І. Коваль, «з розвитком цивілізації змінюється і суспільний ідеал, адже людство прагне вдосконалити своє існування в межах державно-правового простору. Незмінними залишаються норми природного права, які є основою не тільки світоустрою, а й ідеального співіснування людства. Через свої ціннісні установки та орієнтації людина виражає своє ставлення до навколишнього світу, до існуючого ладу та порядку» [43].

Темпоральність правової ідеології варто досліджувати через онтологічне розуміння часу в метафізичному вимірі. Питання про те, що існує, часто розглядають як одну з першочергових проблем метафізики – онтологічна позиція є центральним і основним компонентом значної кількості позицій у метафізиці. Розгортається дискусія навколо метафізики часу: питання про те, чи

існують нетеперішні сутності, що їх розглядають як одне з фундаментальних питань; онтологія часу відповідає на дискусію про те, чи є закони природи детерміністичними або ймовірнісними: світ непродуктивний і статичний або продуктивно динамічний, майбутнє «відкрите» чи ні.

Такий концепт найчастіше оцінює час через критерій тимчасовості (А. Н. Вайтхед, А. Бергсон, М. Гайдеггер і Ж. Дельоз). Тимчасовість на онтологічному рівні, на думку Т. Р'юк, є ні чим іншим, як процесом зміни, тобто динамічний аспект буття в його становленні, зміні та зникненні; отож фактичний час є процесом зміни, реальність – фундаментально тимчасовою як метафізичний процес [266].

Динаміка світу породжує динаміку правової ідеології; вона, проходячи онтологічну часову шкалу, оновлюється, оскільки право та соціальна реальність потребують змін. Рівень цих змін залежить від тих внутрішніх та зовнішніх чинників, що опосередковують досліджуване явище.

Тут необхідно розуміти: правова ідеологія не тільки виявляє потенціал до репрезентації в часі, але й має здатність до синтезу минулого та майбутнього, стоїть на його перетині, акумулюючи минулі надбання, досвід і цінності, та встановлює напрям розвитку права, оскільки містить ментальний конструкт з приводу бажаного, майбутнього права.

Культурно-історична теорія дає правовій ідеології як процесу отримання почуття належності в мінливих соціокультурних контекстах і середовищах; це дає зміни до фокусу вивчення взаємодії між соціальним та індивідуальним до дослідження того, як соціальне стає індивідуальним. Такий теоретичний принцип виходить із загального закону культурного розвитку, який вказує, що генетично позаду стоять суспільні відносини, реальні відносини людей, усі вищі психічні функції та їхні зв'язки.

Феноменологічна особливість правової ідеології темпорально-синергетичного змісту також репрезентується через систему діалектичних переконань, де використовують гегелівську діалектику, яка порівнює та протиставляє дві ідеї, показуючи, що вони водночас однакові, але окремі.

Вихідні ідеї відображають притаманні їм властивості, а також протилежні – те, що в термінах Г. Гегеля називається субляцією.

Основою правової ідеології є правовий ідеал та цінності. Такі аксіостати також трансформуються, відповідно породжуючи поступальну зміну всього ідеологічного конструкту. Доречно правові цінності розглядати як динамічне явище, що постійно розвивається та трансформується разом із суспільством. Вони не лише відображають його поточний стан, але й певною мірою визначають майбутнє.

З таких міркувань правові цінності повинні регулярно переглядатися та оновлюватися, щоб адекватно відповідати сучасним викликам. Важливість постійного оновлення правових цінностей дає змогу правовій системі адаптуватися до нових соціальних, економічних та політичних реалій. Таке адаптаційне оновлення надзвичайно важливе для підтримки справедливості та порядку в суспільстві, оскільки застарілі правові норми втрачають свою придатність в умовах швидких змін.

Минуле та майбутнє у правовій ідеології мають антетичні вияви, що утворюють реальність у боротьбі протилежностей. Реалізатори правової ідеології на національному чи індивідуальному рівнях щоразу вибирають, домінування якої схеми (усталеної чи прогресивної) діятиме як сучасний репрезентатор світоглядних парадигм. Звернемо увагу, що діалектично-темпоральним потенціалом наділена ідеологія як унікальний державно-соціальний феномен, а загалом праву як загальному родовому конструкту не властивий такий потенціал, оскільки уособлюється через концепт негативної діалектики права (Р. Кордеро), а саме: непримиренної напруги між правом як механізмом, що відтворює інституційні порядки та стабілізує нормативні очікування, і правом як середовищем, що надає трансформаційну дію та мотивує соціальні інновації. Примирити та знайти інтерфейс взаємодії здатна тільки правова ідеологія, котра акумулює генезові світоглядні константи, будучи маркером майбутніх трансформацій.

Правова ідеологія формує новий рівень синтетичного порядку ціннісно-світоглядного онтологічного концепту. Для цього необхідно використати аналіз та критичне мислення. Обґрунтування критичного підходу полягає в тому, що розуміння справжньої реальності обмежене, у теперішньому часовому вимірі в абсолюті дослідник завжди матиме похибку, для досягнення близьких результатів ми повинні безперервно обдумувати судження і припущення, які формують наше розуміння. Так, В. Ульріх [296] окреслив структуру для вивчення проблемних ситуацій через критичне осмислення наших концептуальних ментальних моделей. Досліджуване поняття наголошує на соціологічному переосмисленні юридичних концепцій у повсякденному функціонуванні правових комунікацій, а також у нормативно керованому пошуку того, що не актуалізується в наявному обсязі позитивних правових форм. Таке осмислення триває як безперервний процес, тому й правова ідеологія, оновлюючись під впливом мисленнєвого процесу, переформатовується та створює новий юридичний ландшафт.

Зміни відігравали і продовжують відігравати вирішальну роль у житті суспільства, держави і є трансформаційними у праві. У контексті пошуку майбутньої системи глобального управління право виражає зміни також через концепцію розвитку або дискусію, відому як «закон і розвиток», що виявляється через ідеологію постмодерністського суспільства. Запровадити спільну майбутню ідеологію утруднено, оскільки жодним чином міжнародне право не здатне з цим впоратися, але нідерландські філософи права вказують на потребу хоча б спробувати впровадити принаймні «певну перспективу позитивних змін: міжнародна співпраця для розвитку, механізми підзвітності та моніторингу, а також регіональні та міжрегіональні інструменти та процедури» [144]. Тож, синергуючи історичне та прогресивне, правова ідеологія набуває функціональності та праксіологічного значення для державної діяльності та соціального життя.

Сьогодні підлягає розширеній увазі спільноти питання онтології простору–часу в контексті зв'язку між хроногеометричною структурою та динамічними

законами. Сучасні дослідники вказують, що «в теоріях простору–часу хроногеометрична структура та динаміка переплітаються між собою, тому твердження про фундаментальність та пояснювальний пріоритет одного над іншим є оманливими, незалежно від ерархії пріоритетів, яка може бути утверджена» [134]. Отож динамічність хронологічного часу та її загальний вплив на правові явища становить основу розуміння минулого і майбутнього у праві.

Сучасний світ також є змінним, однак нині ці трансформації отримали надшвидку форму. Динамічні умови постійно і швидко змінюються. Повсюдне поширення інформаційно-комунікаційних технологій змінило людський досвід, а вплив сучасних цифрових інновацій на життя людей, спільнот очевидний і безпрецедентний. Технологічна конвергенція зв'язку та обчислювальної техніки розвивалася та процвітала, де інтернет (всесвітня павутина) та мобільний зв'язок стали невід'ємною частиною теперішнього суспільства та життя кожного його члена. Науковці доводять, що наш повсякденний життєвий досвід занурив у нову реальність, котра істотно відрізняється від звичних реалій, у яких люди існували тисячоліттями [230]. Окреслені зміни впливають як на ціннісні детермінанти життя, так і на правову ідеологію держави та суспільства загалом.

Темпоральна синергетичність правової ідеології з часом стає девальвованою, оскільки дедалі більше суспільних відносин, комунікаційних зв'язків потребують нестандартного правового регулювання, де вирішити казус за допомогою усталеної парадигми аналогії права чи аналогії закону неможливо. Не вдасться також спрогнозувати вектор розвитку глобальної, постмодерністської реальності. Тому історичні парадигми та генезові константи соціуму, хоч і відіграють важливу роль, однак із часом вона піддається все більшій видозміні відповідно до модерністських підходів та тенденцій.

Часто таку видозмінену трансформацію сучасності розуміють через систему абсолютно новітньої соціальної та правової реальності. Наприклад, через скептичне та антиутопічне розуміння новітньої правової культури це

пропонує робити Б. Штіглер, котрий припускає, що сучасна цифрова культура, яку живлять великі корпорації, дегенерує та руйнує соціальне життя, доводячи це тим, що одержимість великих корпорацій сприяє споживацтву, використовуючи спокусливі та витончені алгоритми, переосмислює людський досвід [286].

Правова ідеологія глобалізованого суспільства перебуває в апорії, де іманентне та трансцендентне формують діалектичний перетин. Доведено, що з одного боку, демократизація та прогресивна педагогіка ототожнюються з рівністю, інтеграцією, справедливістю, толерантністю та правами людини, а з іншого боку, глобалізацію сприймають як тоталізувальну силу, яка збільшує розрив у соціально-економічному статусі, нерівності, культурному та економічному капіталі між багатими та бідними, а також підвищує рівень влади, панування та контролю з боку корпоративних органів і могутніх організацій [316]. Отож феноменологічність правової ідеології виявляється у гармонійній координації всіх темпоральних елементів та встановленні реконструктуризації права в сучасній державно-правовій реальності.

2.2 Онтологічний вплив правової ідеології на структурування державного організму та соціальної реальності

Суть онтологічного впливу в досліджуваному понятті є важливою з огляду на природну потребу з'ясування значення правової ідеології для буттєвості у функціонуванні державного апарату, зокрема владних структур, а також суспільства у сучасному історичному вимірі розвиненого демократичного праворозуміння.

Роль правової ідеології, що предметно розкриває її як феномен організації держави і суспільства, вважаємо, є доволі істотною. Щоб схематизувати функціональне та діалектичне значення правової ідеології в державно-організованому суспільстві, доречно виокремити класифікацію, котра б репрезентувала роль правової ідеології в контексті нормативно-правової та морально-етичної природи досліджуваного явища.

Враховуючи, що правова ідеологія є комплексним, інтерсекційним феноменом, який вміщує генезові здобутки людства, державно-правових моделей, котрі склалися історично, доктринальних позицій та новітніх синергетичних парадигм, усталених та трансформованих чинників, така широта явища потребує оцінки його ролі в контексті цілісної матриці, оскільки представлена не в прямих, лінійних зв'язках, а через рівневі та підрівневі компоненти.

Матриця ролей правової ідеології в державному суспільстві складається зі сферових рівнів, які однаково значущі для ціннісного сприйняття досліджуваного явища. Кожний із рівнів, на нашу думку, доречно представити додатково через підрівневі ролі, що в загальному конгломераті репрезентують цілісний концепт.

По-перше, правова ідеологія відображає *нормативно-регулятивну сферу* державно-суспільної реальності, котра, як міркуємо, може відобразитися в таких її виявах (підрівнях):

1. Легітимізує державний вплив, її владні інститути.

Правова ідеологія слугує елементом соціального контракту, за якого суспільство віддає частину свого суверенітету державному апарату, що бере на себе зобов'язання захищати інтереси членів соціуму. Основною функцією тут є створення загальноновизнаного інституційного механізму, котрий в умовах боротьби «всіх проти всіх» забезпечить справедливу стабільність та мирне співжиття. Гобсівська модель суспільства, що описана в «Левіафані», може критикуватися, проте безапеляційним є твердження, що в умовах анархії починається безлад та насильство. Держава є гарантом безпеки, проте в сучасному розумінні таких підходів не як схвалення абсолютизму чи, як вказує Дж. Локк, «має божественне право на абсолютну владу» [58], а як чинника забезпечення легітимного, демократичного інституційного управління. Держава, за цитованим мислителем, створює соціальну справедливість, що слід сприймати як «правильний розподіл суспільних благ, ресурсів та невідворотне покарання винних, щоб іншим не кортіло порушувати чинні закони» [85, с. 31].

Хоча у сучасній соціальній теорії концепція угоди еволюціонувала від явних соціальних контрактів до нормативного консенсусу та ідеї неявного знання, яке тонко зв'язує соціальних акторів [218], незмінною є ідея про потребу взаємодії суб'єктів суспільства для соціального співжиття й без такої взаємодії й, відповідно, соціальна реальність не конститується.

Інститут легітимності держави і як зв'язковий елемент – інститут легітимності органів публічної влади – формуються на принципі довіри суспільства до органів та інституцій, які впливають на нього з боку держави. Така легітимність є важливим чинником для функціональної цілісності держави і суспільства. Як уже зазначали в попередніх дослідженнях, «для України проблема співвідношення громадянського суспільства і влади має виключно практичний характер, зумовлений тим, що становлення громадянського суспільства відбувається у доволі напруженому протиставленні з державою, яка має надзвичайно неоднозначну і внутрішньо суперечливу соціально-політичну, ідеологічну й правову конфігурацію» [77, с. 420]. Загроза легітимності в період суспільних, політичних та військових криз значно посилюється, визначена, схвалена правова ідеологія розвитку державності істотно допомагає подолати девальвації та екзистенційні потрясіння.

Загроза втрати легітимності має суттєві наслідки не тільки для окремих політичних сил, що домінують у політичному житті держави, а також додатково, і цей наслідок особливо небезпечний, адже формує деструкцію у суспільній свідомості щодо всієї владної та державної конструкції. Варто погодитися з Р. Ксендісом у тому, що «затяжні проблеми легітимності в поєднанні з наростанням соціальних хвилювань – суб'єкти, які мобілізуються та представляють скарги та вимоги, – формують ситуацію значної вразливості держави» [198].

Визначена, узгоджена, далекоглядна державна ідеологія розриває цей ланцюжок делегітимізації влади та держави, не доводячи наслідки до особливо радикальних. Вказане здійснюється через існування єдиної межі узгоджених юридико-моральних смислів, і деструкція у владному апараті розцінюється як

«ексцес виконавця», тобто перевищення допустимих соціально-етичних меж реалізатора.

2. Забезпечує стабільність державного та правового порядку, визначає спрямування суспільного розвитку.

Правопорядок є онтологічною ознакою будь-якого суспільства. П. Вовк пояснює, що йому, «як і кожному колективу людей, властиве прагнення до двох речей: свободи і порядку. Порядок як сукупність необхідних заходів, що обмежують свободу особи, існує для охорони цілого, і тому природно направлений до панування суспільного начала над особистим, а отже реалізації публічного інтересу» [15, с. 115]. Останній не варто сприймати як поєднання індивідуальних інтересів, навпаки він має метаантропологічну природу, оскільки формується на основі загальносуспільних цінностей, а саме вони створюють онтологічно-метафізичну сутність правової ідеології.

Стабільність є одним із ключових чинників щодо розвитку держави, упорядкування її інститутів, а також для суспільства загалом.

Представник концепції лібералізму Дж. Локк, на відміну від тих, хто обстоює попередні наукові концепції, зміг «поєднати ідею суспільного договору з невідчужуваними правами особистості та її свободою, визначити принципи відповідальності публічної влади, що стали основними гарантіями суверенітету народу» [95, с. 16]. Таким чином правова ідеологія через концепт прав людини все ж репрезентує суспільний договір як потребу унормування соціальної реальності державно-політичними механізмами.

Прикладом сучасної ролі та значення правової ідеології в контексті забезпечення правопорядку стають розроблені Цілі сталого розвитку (ЦСР), котрі представляють бажані вектори поступу суспільства цивілізованих народів. Сталий розвиток будучи частиною сучасного глобального порядку денного визначається як «розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [310]. Це поняття введено в публікації Організації Об'єднаних Націй «Наше спільне майбутнє» 1987 року, також відомої як Доповідь Брундтланда.

Сьогодні його широко використовують для визначення сучасної концепції стійкості. Оскільки світ загалом, не тільки окрема держава, намагався встановити стійкіший шлях, і для досягнення цього були визначені різні цілі та завдання. 17 ЦСР, запроваджених Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році, спрямовані на вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем, які мучать світ, і на просування концепції сталого розвитку. За доктринальним узагальненням іноземних науковців, ідеологія сталого розвитку суспільства визначена як така, що ґрунтується на трьох взаємопов'язаних концепціях сталого розвитку, це: соціальна, економічна та екологічна стійкість [259]. Цілі розвитку є глобальною ініціативою, спрямованою на широке впровадження багатосферної інтеграції заради досягнення бажаного майбутнього. Їх позиціоновано «терміновим закликком до дій усіх країн, які забезпечують глобальну основу для досягнення глобального розвитку» [239].

Протягом останніх кількох десятиліть концепція сталого розвитку привернула увагу всього світу і її широко обговорювали політики та особи, які приймають рішення, науковці та експерти. Сталий розвиток тепер є частиною майже всіх політичних програм та правових стратегій, у яких встановлено різноманітні цілі та завдання, щоб зробити світ стійкішим для кожного.

Репрезентовані ЦСР у кожній державі досягаються завдяки використанню не лише національних, але й міжнародних механізмів, гарантій та чинників, таким чином відбувається стабілізація державних відносин через узгодження їх із тими основними стандартами, які визначені пріоритетними для всього світопорядку.

3. Унормовує соціальні відносини щодо врахування правової ідеології під час встановлення, розвитку та реалізації правової політики.

На національному рівні правова ідеологія, вектор її розвитку відображені у державних конституційних нормах, стратегіях і концепціях розвитку права та законодавства в окремих сферах. У вказаних актах розкриваються основні принципи та ідеї правової системи, а також системи законодавства, вони визначають основні принципи, вектори розвитку, еталони, котрі в подальшому

представлені в окремих законах, підзаконних актах чи інших формах (джерелах) права.

На рівні держави значення та роль правової ідеології є дуальними, що виявляється в особливій дихотомії поєднання національно-громадянських та індивідуально-суб'єктивних інтересів. З цього приводу національні правознавці (С. Стоєцький, Л. Макаренко) зауважують: «Аксіоматичним слід визнати, що покликання правової ідеології полягає насамперед у тому, щоб охороняти національні інтереси, а також бути надійним фундаментом для реалізації та захисту прав і свобод громадян» [116].

У широкому розумінні можна вказати: той вектор, що його вибрала правова ідеологія, встановлює особливості й загалом упорядковує правову систему та систему законодавства. Правова політика держави є істотним чинником функціонування народу, окремих груп суспільства, оскільки вона наділена потенціалом регулювати суспільне життя відповідно до цілей та завдань, що визначені її метою. Варто погодитися з позицією окремих науковців (О. Парути, Т. Гарасиміва, В. Чернописької, О. Котухи) в тому, що «завданням належної правової політики є формування такого механізму правотворчих, правозастосовних і правотлумачних гарантій, який би враховував новітні вимоги соціальної дійсності та класичні морально-етичні моделі існування цивілізованих націй» [254]. Правова політика держави імплементує, узгоджує та коригує основні елементи правової ідеології, є її відображенням у нормативному вимірі.

Правова політика держави вважається важливим, проте часто доктринально недооціненим явищем. Неодноразово, аналізуючи правову реальність, наукова спільнота застосовує такі термінопоняття, як система права, система законодавства, проте в контексті комплексного планування державно-юридичного розвитку вказаної термінології недостатньо. За поєднання політики як стратегічного напрямку управління та права як системи норм доречно в державницькому вимірі мовити про масштабнішу конструкцію – правову політику.

Професор І. Жаровська доводить, що в сучасній державі роль правової політики зростає, вказуючи на окремі чинники, котрі забезпечують вагомість досліджуваного поняття, до них зараховано такі: «потреба організаційно та нормативно забезпечити економічну, політичну, соціальну сфери співжиття людей; необхідність упорядкування правової інформації; встановлення єдиних напрямків розвитку державного, публічного та правового простору; необхідність становлення правопорядку в державі та забезпечення демократичних аксіологічних патернів; встановлення єдиної державницької ідеології; розвиток правової культури та правосвідомості суспільства» [30, с. 76]. У вказаному поясненні розуміємо: через правову політику, за твердженням науковиці, відбувається встановлення тієї ідеологічної константи, яку держава вважає пріоритетною для врегулювання суспільних відносин.

Залежно від вибраної ідеології правова політика відображає бажані для держави і суспільства цінності. Так, М. Хаустова вказує: «Головною ціллю правової політики у сучасній Україні буде підвищення якості правового регулювання суспільних відносин, серцевиною чого, без сумніву, є найбільш повне забезпечення прав і свобод людини та громадянина» [124].

Погоджуючись із такою позицією, все ж вважаємо, що правова політика має ширші цілі. У сучасних умовах до них варто зарахувати й захист територіальної цілісності держави, економічний розвиток, національно-патріотичне виховання громадян, європеїзацію суспільного, виробничого та фінансового спрямування тощо. Отож правову політику потрібно розуміти доволі широко, оскільки лише поєднання таких перманентних масштабних завдань дасть змогу досягти подвійного успіху: з одного боку, захистити гуманні цінності суспільства, а з іншого – розвинути державно-економічну складову.

4. Володіє потенціалом протидії авторитаризму.

У критичній теорії поняття авторитаризму визначав Е. Фромм [189], розглядаючи його соціально. На його думку, авторитаризм підкоряється тим,

хто має владу, й отримує задоволення від домінування над іншими. У розумінні філософії фашизм є найбільше авторитарною формою.

С. Фунч, переосмислюючи F-шкалу (від – Fascism) Т. Адорно, котра презентує значну кількість характеристик авторитарної особистості, формує чотири риси цієї політичної деструкції: авторитаризм поєднує антидемократичне переконання в необхідності сильних лідерів, що керують згори донизу, націоналізм, схему «друг/ворог» та ідеологічний пошук цапа-відбувайла, а також віру в політику закону та порядку, насильство, войовничість і війну як найкращий політичний засіб [190].

Правова ідеологія через доктринальне розуміння того, що право є вищим за владу, радикально нівелює авторитаризм у правовій державі через утвердження принципів верховенства прав людини. Авторитаризм протидіє етичному та праксіологічному вияву прав людини під час організації державно-владного апарату, а правова ідеологія як суспільно-державний феномен надає пріоритет правам, демократизує і гуманізує суспільне буття та правову політику держави, формує механізми контролю та підзвітності владних інституцій. У контексті прихильників природного права влада є необхідною та природною, проте «публічного права влада відрізняється від грубої чи чистої влади тим, що інститут влади фундаментально пов'язаний із легітимністю» [215].

Безумовно, не можемо вказувати, що правова ідеологія не здатна підтримувати авторитаризм. Відповідно, під час панування цієї владної концепції, бажаючи абсолютизувати владу, владна група формує «під себе» ідеологію, яка утверджує авторитарну роль лідера. Проте в державі, де панує взаємодія державного та суспільного, утверджується демократична спрямованість права, ідеологія є дієвим механізмом протидії свавіллю та авторитаризму.

По-друге, правова ідеологія ідейно детермінує не тільки у владно-правовій сфері, але й в онтології суспільного буття, впливаючи на *морально-соціальну*

сферу та творячи окремий рівень у матриці ролі правової ідеології в державі та суспільстві. Останнє пояснимо у такому:

1. Правова ідеологія морально обґрунтовує правові норми.

Право не можна відірвати від суспільства, оскільки за таких обставин воно стає принаймні недовірливим, в абсолюті – нікчемним. Тому повинно узгоджуватися з тими морально-етичними імперативами, які панують у народній свідомості, суспільному житті та схвалені, хоча б на рівні загальних принципів, з боку громадськості та його інституцій. Мораль постає атрибутом схвалення правової політики, але не тільки, вона є імперативним детермінантом держави і суспільства. Мораль допомагає, за твердженням Л. Мерфі, сформуванню процесу «звернення до суспільного блага, яке створює традиційні практики» [234].

Законність буття юридичних артефактів проходить етап соціальної адаптації та суспільного схвалення, а трансцендентним шаблоном визначених процесів, мірилом їхньої адаптивності є саме моральність. Канадійські вчені доводять: норми є законними «в тому, що всі вони підкріплені принципами моральної філософії, які загалом користуються широкою підтримкою» [229] суспільства.

Попередньо в дисертаційній роботі йшлося про те, що правова ідеологія легітимізує правову систему та органи публічної влади, проте в контексті соціальної сфери також ідеологія відіграє унікальну роль, вона морально легітимізує право, отож через неї відбувається схвалення, етикетизація приписів, які, хоч і походять від державного апарату, проте повинні унормовуватися реальністю соціального життя.

Правова ідеологія моралізує законодавчі норми. Л. Фуллер визначає моральні принципи, яким має відповідати закон, встановлюючи загалом таких вісім: «Безперечно, не може бути жодних раціональних підстав для твердження, що людина може морально зобов'язуватися підкорятися правовій нормі, якої не існує, або тримається від неї в таємниці, або яка виникла лише після того, як вона діяла, або була незрозумілою, або суперечила іншому правилу тієї ж

системи, або наказувала неможливе, або змінювалася щохвилини» [193]. Моральність кожного закону, навіть правової норми, є окремим предметом перегляду, а якраз критерієм для такої моральної експертизи є правова ідеологія, котра вже попередньо вивела необхідні та узгоджені суспільством еталони та парадигми, які слугують зразком для подальшої правотворчої діяльності в окремих сферах.

Категоріями правової ідеології є справедливість, моральність, етичність, що підпорядковуються концепту загальної волі, колективної культури. Моральна основа слугує імперативом для будь-якої діяльності, правова ідеологія формує моральну основу для права, що є важливою, а іноді визначальною у суспільній та державно-політичній екзистенції.

Пояснює роль правової ідеології О. Сунегін, вказуючи, що «вищі соціальні цінності також потребують свого ідеологічного, ціннісно-духовного обґрунтування, без наявності якого неможливо переконати суспільство у корисності тієї чи іншої моделі його функціонування і прогресивного розвитку» [117, с. 37].

Процес моральної адаптації відкидає винятково технічну (легістську) природу права, виводячи його на інший сублімований рівень, коли правові норми виконують не через острах державного покарання, правових санкцій, а через те, що суспільство саме бажає такого співіснування, як визначено правом. Для описаного ідеального механізму невід'ємним елементом є правова ідеологія, котра гармонізує буття під імперативи, котрі схвалюються переважною множиною соціуму.

Сучасні правові позитивісти піддають критиці твердження про моральність права, зазначаючи, що «чинність закону залежить від соціальних фактів, а не від моральності закону» [196]. На нашу думку, правова ідеологія урівноважує дискусію щодо соціального та морального у праві, оскільки через цей феномен відбувається збереження взаємовпливу та зв'язку між суспільною мораллю, державним волевиявленням.

Цикл морального обґрунтування правових норм правовою ідеологією опишемо так:

- 1) схвалена суспільством моральність наявна у правовому запиті народу;
- 2) такий запит відображає бажану правову ідеологію у демократичній державі;
- 3) народ як первинне джерело влади особисто або через уповноважений апарат та механізм держави формує бажану ідеологію;
- 4) остання представлена у правовій політиці та відповідно, державних нормах і практиці;
- 5) трансформована соціальна практика вказує на потребу оновлення правової ідеології відповідно до зміни суспільних запитів та моральної реконструктуризації високих імперативів.

2. Правова ідеологія – це когнітивно-нормативний механізм, через що відбувається аксіологічна згуртованість суспільства.

Уявлення про право, мислення про наявні чи бажані правові норми формуються через когнітивну діяльність суспільства чи окремого індивідуума, проте унікальність досліджуваного явища – в тому, що можна стверджувати не тільки про певну абстрактну, мисленнєву діяльність, але й про праксіологічну роль ідеології. Остання виявляється в тому, що вона формує стереотипне мислення, аналіз і практику застосування права суб'єктами права. Ідеологія відображає спрямування бажаних правових норм, їх закріплення та реакцію на унормувальну практику. Отже, така комплексна діяльність встановлює морально-правові імперативи для суспільства.

Беручи до уваги цілісні, узгоджені з членами спільноти норми, апробувавши їх дієвість та проекспертувавши їх на предмет відповідності моральним імперативам, держава та соціум творять унікальний агрегат, що гармонізує соціальну тканину. Діючи як визнаний, справедливий договір, правова ідеологія узгоджує інтереси кожного навколо ціннісних детермінант, які схвалює соціум, таким чином гармонізує відносини та єднає їх спільну справу.

Правова ідеологія долає проблеми інтеграції індивідуального та групового рівнів, на яких ґрунтується соціальна згуртованість. Дж. Джост стверджує: люди відрізняються за мотивами бачити свою соціальну систему (наприклад, національну державу) законною та справедливою [217], формуючи правову ідеологію, вони спричиняють такі затребувані якості в цій правовій системі чи національній державі. Вони не тільки вказують на бажані результати, але й виправдовують чинні юридичні норми. У подальших працях цитований науковець визначає, що цей мотив виправдання системи зумовлюють: 1) епістеміологічні потреби або потреба в порядку та певності в оточенні; 2) екзистенціальні потреби або потреба безпеки; 3) потреби у стосунках або потреба координувати соціальні стосунки з іншими, хто є частиною соціальної системи [216]. Отже, людина як соціальна істота прагне до спільності, а правова ідеологія забезпечує таку згуртованість буттєвості.

Концепція соціальної згуртованості охоплює участь окремого індивіда в певних сферах життєдіяльності. Особливо активно обговорюється в доктрині права політична участь як спосіб члена суспільства брати участь в управлінні державними справами через референдумну, виборчу та іншу діяльність. Не менш важливий чинник – правова активність, за допомогою якого особа не тільки реалізує норми права, а є її творцем, оскільки саме народ, окремий його представник – джерело права у цивілізованому державному утворенні.

Прагнення до колективності, згуртованості виражається генезою зовнішньої затребуваності колективізму через історичні концепти виживання, коли в умовах суворої природи відсутність групових інтересів спричиняє остаточну межу існування. Поширена в європейській доктрині теорія соціальної ідентичності стверджує, що люди з вищим рівнем ідентифікації з групою або прихильністю до неї мотивовані захищати або зміцнювати статус і добробут своєї групи [177]. Захист її і збереження цілісності та сили дає змогу виконувати функції, тобто групи вважаються «об'єднаними спільнотами взаємної співпраці та довіри» або суб'єктами, на які можна розраховувати, щоб окремим членам групи вижити і процвітати.

Активність є значущим, проте не єдиним елементом соціальної згуртованості. Американські науковці доводять, необхідність розширення цього поведінкового акценту та ввести до нього поняття довіри та зв'язку [284], адже, як правильно зауважили окремі вчені, «громадянське суспільство – це, перш за все, самоконтроль» [214]. Довіра відображає можливість ефективної співпраці та взаємопідтримки, без яких згуртованість залишається недосяжним результатом. Водночас зв'язок між членами суспільства також є не менш визначальним, оскільки через окремі соціально-групові інтереси формує ту «об'єднавчу нитку» цінностей, які імплементовані в правовій системі. Безперечною об'єднавчою цінністю є гуманізм, оскільки положення «людина – вища цінність», на думку науковців (наприклад, Л. Заморська), доречно використовувати як аксіому [37, с. 182].

3. Правова ідеологія є визначальною для соціалізації індивідуума.

Провідні світові експерти вказують на зв'язок та взаємодетермінацію цих понять. До прикладу, В. Форрест роз'яснює, що правові установки, зокрема правовий цинізм і уявна легітимність, розвиваються через постійний процес правової соціалізації, де беруть участь як юридичні органи, так і неправові агенти соціалізації [187].

У досліджуваному аспекті варто погодитися з І. Жаровською в тому, що «чим більше соціалізована людина, тим більше вона виявляє свої здатності бути головною продуктивною силою суспільства, тим більше виявляється здатною зрозуміти навколишню природу, право, державу і суспільство як цілісні системи» [32].

У контексті філософсько-правового обґрунтування праворозуміння соціальної ідентифікації особи, групи осіб потребує тлумачення ролі психоаналізу поведінкових чинників та їхньої ролі в суспільстві. Психологія та соціологія, за П. Бурдьє, формує безособові та особисті історії, вказуючи, що «Лише за допомогою низки непомітних транзакцій, напівсвідомих компромісів і психологічних операцій (проекція, ідентифікація, перенесення, сублімація тощо), соціально заохочуваних, підтримуваних, каналізованих і навіть

організованих, ці диспозиції потроху перетворюються на конкретні, після всіх нескінченно малих коригувань, необхідних для того, щоб “прийняти виклик” або “відступити”, які супроводжують нескінченно малі або різкі зміни соціальної траєкторії» [154]. Правова ідеологія проходить як «малі», так і «різкі зміни» соціалізації, трансформуючи як соціальну ідентичність, так і саму правову ідеологію. У такому разі психоаналітична діяльність (як через свідоме, так і несвідоме) є провідником зміни та трансформації.

Але можливо і протилежне – несприйняття, котре для правової ідеології критичне, коли стикається з колективним запереченням, що його розуміє цитований мислитель як «надзвичайне колективне заперечення, яке робить немислимим пряме розуміння соціальних основ академічних суджень» [155]. У цьому разі правова ідеологія, особливо якщо вона виведена на рівень державницької, стикається з рефлексивною опозицією, що тягне потребу державного регулювання. Воно можливе у дуальній природі: за демократичного режиму побудови й організації державності колективне заперечення отримує форму обов’язково імперативну, отож правова державницька ідеологія змінюється, оновлюється відповідно до вимог суспільства, їхніх запитів; у недемократичних формах – воля державного апарату, що зводиться до державної ідеологічної парадигми, залишається незмінною і для її виконання використовують репресивний апарат влади.

Сучасне суспільство державного типу ґрунтується на ліберальних цінностях громадського та політичного життя. Сьогодні особистість є не тільки споживачем юридичного контенту, але і його творцем, тому скорочується відмінність між творцем права та його суб’єктом. Концепти правової ідеології проходять, як вказують сучасні угорські філософи, через «емоційний катарсис і розвиток нових стосунків із власними емоціями» [165]. Завдяки правовій соціалізації індивідуума створюється плацдарм для самореалізації людини. Правова ідеологія формується через таку самореалізацію членів громадянського суспільства, тобто її вплив є суттєвим на етапі первинному – формування ідей та принципових концептів.

Проте і на подальших етапах суспільно-політичного та юридичного життя правова соціалізація є активною, тобто впливає на регуляторні функції держави. Правова соціалізація може бути й наслідком правової ідеології, оскільки абсорбує, інтегрує та асимілює її ідеї, концепти, змістове наповнення та виражає її через правову діяльність, юридичну практику, правоповажну чи нігілістичну поведінку. Для прикладу, визначимо аналітику, яку презентували іноземні науковці. Вони доводять, що процесуально справедливе поводження поліції з громадянами підвищує готовність останніх дотримуватися закону, чим знижує рівень злочинності [246].

4. Правова ідеологія сприяє синтезу соціальних смислів та зміцненню гуманістичних цінностей.

Як концепт поєднання ідей, теорій, цінностей, принципів та інших складових правової ідеології вона визначає ті смислові морально-етичні та юридично-правові цінності, які покладено в основу її функціонування та які первинно впливають на державну політику та соціальну реальність. Формування визначених вище атрибутів та складових правової ідеології відбувається під впливом поліфункціональних факторів – релігійних, моральних, етичних, корпоративних, примусових, політичних, екологічних, економічних, військових, інформаційних тощо. Цей перелік можна продовжувати необмежено. Вплив вказаних факторів є множинний, непостійний, проте правова ідеологія наділена потенціалом акумулювати та узгоджувати ціннісні виміри окремих сфер, формуючи на їх основі єдину, соціально-смислову юридичну парадигму.

Досліджуване явище формує спільну, інтегровану уяву членів суспільства, його інституцій та груп щодо правової політики та розвитку громадянського суспільства. Спільний шлях розвитку країни презентується через нормативну стратегію розвитку державності, політичної системи та смислові атрибути суспільного схвалення законодавчо визнаних напрямів та тенденцій розвитку. Варто погодитися з Н. Камінською у тому, що «за аксіологічним підходом право – не лише засіб соціального регулювання, а й соціальна цінність,

соціальне благо» [41, с. 58]. Правова ідеологія відіграє інтегральну (об'єднавчу) роль навколо формування у праві гуманістичних цінностей: справедливість, верховенство права, рівність, протидія дискримінації, інклюзивність світобуття тощо.

Такий епістеміологічний та методологічний підходи ґрунтуються на габермасівській комунікативній теорії. Ю. Габермас у книзі «Це теж історія філософії» припускає, що суспільство ґрунтується на дуальній комунікативній природі: «структури суспільства не лише сприяють соціальній інтеграції через цінності, нормативно зобов'язальні очікування та комунікативне розуміння, але також сприяють системній інтеграції соціуму за допомогою функціональних механізмів, таких як відносини влади та обміну» [199].

Для державного апарату та механізму політичної системи ідеологія є важливою, оскільки «цементує», встановлює метафізичну основу політичного простору. Для суспільства така роль є не менш значущою, оскільки вносить стабільність та бажану визначеність у комунікацію його членів та в громадський порядок, передбачає очікувані результати. Окремий член соціуму, загалом суспільні групи не повинні у разі дієвої та ефективної правової політики узгоджувати кожний окремий нормативний акт чи норму права, якщо нормотворчість виконується відповідно до схваленої гуманістичної правової ідеології. Суспільство погоджує лише основоположні принципи, концепти функціонування правової політики, оскільки органи державної влади не відступають від вибраного напрямку.

Професор А. Луцький зауважує, що «система правових ідей, принципів, цінностей, ідеалів, теорій, концепцій, які формуються в суспільстві, відображає об'єктивний стан правовідносин та визначає основи суспільного сприйняття правопорядку» [61], і вони, на слушну думку науковця, «також є правовою ідеологією». У такий спосіб відображені елементи ідеології формують єдине розуміння цінності правопорядку, його вимог та діяльності для гуманістичного сприйняття права. Роль ефективної правової ідеології полягає у переконанні людини в тому, що «право як таке є справедливим» [74, с. 5].

5. Інструментальне призначення у соціальній альтернації.

Суспільство та держава мають перманентну здатність до генези, тому право та правові явища не можуть асоціюватися з константними проявами. Відбувається системний етап зміни станів суспільно-політичної реальності через трансформацію правової ідеології. Реформування суспільства та державних інституцій відповідно до вимог нового, постмодерністичного суспільства проходить альтернацію правової ідеології внаслідок переосмислення недієвих цінностей, правил і актуалізацію змінних чинників, виведення їх на новий «плацдарм», набуття ними інших ролей та значень.

Закон руху впливає на правову ідеологію, він, будучи іманентним, породжений юридичним онтогенезом та зовнішньосоціальним спонтанним рухом. Формулюючи закон руху як методологію соціальної інтернації правової ідеології, мислителі доводять: «Прийняття епістемі горизонтів суспільного руху денатуралізує статус-кво та дозволяє з'явитися радикальнішим можливостям – поза статус-кво та до політичної, економічної та соціальної трансформації» [137]. Так рух ідей, зміна цінностей, боротьба концепцій, парадигм та доктрин спричиняє реформування правової політики, видозміну суспільної реальності, в широкому розумінні – реформування права.

Етап альтернації відбувається через формування моделі «другого суспільства», де його доречно розуміти як «наступного», оскільки перманентність зміни позбавляє можливості передбачити кількісних гіпотетичних імовірних трансформацій. Один із європейських філософів Е. Ганкісс позиціонує правову парадигму держави та права нового типу через критерій невизначеності, який «може бути спричинений тим фактом, що, – якщо воно взагалі є, – друге суспільство має розвивати свої організаційні принципи, механізми керування та мережі у прихованій, неформальній сфері соціального простору» [204].

Затребуваність реформи права, правової системи пов'язана з оновленням застарілих ідеологічних констант, етично-моральних підходів, котрі перестали

відповідати загальним цінностям та ключовим змістам громадянського транзитивного, постмодерністського суспільства.

Інноваційна політика держави формується через оновлене подання правової ідеології, суспільні виклики, з якими стикаються країни в усьому світі, та зазнає суттєвих змін. Провідні експерти доводять, що економічне зростання більше не є єдиним керівним аргументом для стимулювання технологічного розвитку, натомість існує консенсус стосовно того, що інновації та інноваційна політика повинні зосереджуватися на вирішенні конкретних та нагальних проблем суспільства загалом [307, с. 475]. Інтеграційна функція правової ідеології має принципове значення в такій інноваційній політиці, оскільки допомагає уникнути однобокого реформування, неузгоджених юридичних підходів, натомість сприяє цілісності трансформацій та чіткому представленню нових, затребуваних ідейно-сміслових конструктів.

Запропонована матриця охоплює рівні, підрівні комплексного спрямування, відтворює природу та роль правової ідеології як соціально-правового, державного феномена, вказуючи на векторальність і синергетичність досліджуваного явища в постмодерністській реальності.

2.3 Антетичні форми правової ідеології

Поняття антетичності у філософії права добре помітне у визначенні різних концептів чи тенденцій, які маючи окремі вияви, повинні узгоджуватися в єдиний ціннісно-смісловий конструкт. Кембриджський словник вказує, що слово «antithetical» тлумачиться як «точна протилежність комусь, чомусь або один одному» [140]. Оксфордський словник розставляє дещо інші акценти, описуючи його через синонім «контрастний» [141].

Анететичність правової ідеології відтворюється в її онтологічній природі, оскільки виявляється через протилежних агентів генези. Отож правову ідеологію за суб'єктами походження, на наш погляд, доречно виокремити через дві антитези.

Розмежування суб'єктів полягає в перманентній боротьбі, що відбувається між суспільством як представником соціально бажаної реальності та державними інституціями, котрі мають можливості нав'язувати суспільству державну волю. Якщо аксіологічно ідеально розглядати, їхні інтереси в демократичній державі повинні збігатися, проте в праксіології такого ідеалу нереально досягти в абсолюті.

У розумінні О. Волкова суб'єкт має визначальне значення, зважаючи на інтенціональність, завдяки якій він впливає на об'єкт. Науковець обґрунтовує: «Введення суб'єкта в структуру свідомості передбачає, що суб'єкт не лише має здібності до усвідомлення, а встановлення того факту, що саме суб'єкт є власником свідомості. Тоді суб'єкт – це позначення власника свідомості, який здатний породжувати смисли» [17, с. 28]. У метафізичній концепції розуміння ці антетичні форми діють як тези та антитези, проте загалом константа полягає в їхньому синтезувальному поєднанні, що інтерпретує феноменологічність правової ідеології.

Тому виокремимо дві антетичні форми правової ідеології.

До першої форми зарахуємо державну правову ідеологію, що відтворена в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних, судових органах та інших інституціях, котрі формують правову реальність, підтримують той правопорядок, що домінує в державі, та вживають заходів для усунення юридичного угляду, що переважає для розвитку державності та права.

Проте тут необхідно звернути увагу на те, що не варто виводити державну правову ідеологію з абсолютного ідеалу, будь-який правореалізатор чи нормотворець, представник органів публічної влади може мати особисті девіанти в поведінці чи ідеологічних константах, тому через чинник порушення чи деструкції за індивідуальним підходом допускаються прогалини. Наприклад, окремі науковці (Б. Адам та М. Сен) вказують, що навіть у демократичних державах існують «значні прогалини в ідеології суддів» [274].

Окрім того, загалом держава може відхилитися від реалізації ідеалів демократизму та імплементації високих міжнародних еталонів, проте доречно, щоб правова ідеологія спрямовувалася на домінування гуманістичного режиму через беззаперечну корисність таких її виявів. Авторитетний американський політолог Дж. Снайдер, досліджуючи історичний розвиток прав людини в усьому світі, показує, що держави, базовані на ліберальних правах, мають конкурентну перевагу над авторитарними режимами в сучасну епоху [281].

Державницький вплив права через соціальну та владну парадигми відстоює П. Бурдьє, зазначаючи: право завжди є частиною конкретного соціального контексту, що має наслідки як для його сприйняття, так і для пояснення. П. Бурдьє ретельно аналізує право з боку символічної влади, на противагу інструменталістському культурному капіталу. Для нього ця ідея має не тільки конструктивне значення (світ створює соціальне, хоча цей світ спочатку створює саме право як символічну силу), але також передусім специфічну політичну фізичну аналогію, створення та впорядкування соціальної реальності робить її довготривалою.

На думку П. Бурдьє, право може діяти ефективно лише тією мірою, в якій символічна влада легітимності (натуралізація) відтворює і збільшує владу [156]. Як наслідок, політична функція символічної легітимності покладена на когнітивний або просто творчий вимір того, що право є каркасом суспільства. Ідеологію, ґрунтуючись на думці мислителя, можна визначити інструментом, який слугує для приховування соціальної реальності, і таким чином соціальні структури та інститути зберігають нерівність та єрархію серед індивідів, підтримуючи статус-кво. Отже, ідеологія дорівнює символічному насильству, враховуючи здатність соціальної та інституційної влади нав'язувати легітимні концепції, боцімто владні відносини передбачають глибоке вкорінення вищезгаданої влади як символічної [180]. Таким чином філософ зводить закон до його функціонування як основного елемента політичного панування, і його природа неминуче постає насильницькою та панівною, відповідно, правова ідеологія – репресивною.

Дослідження функціонування правової ідеології в контексті державно-суспільного буття дає змогу висунути твердження про важливість не лише розуміння її соціальної природи та наукового потенціалу, але й виявлення її ролі в забезпеченні державницько-представницької функції, оскільки правова ідеологія сприяє формуванню правового простору, що відповідає принципам верховенства права.

Отож державна правова ідеологія не є тільки нормативним регулятором суспільних відносин, вона має на меті встановити світоглядні орієнтири для бажаного права, будучи легітимованим та забезпеченим з боку державного примусу чинником впливу на правову реальність. Державна правова ідеологія не є безсторонньою стосовно державно-владного життя, навпаки, рішуче встановлює правову політику. Саме так правова державна ідеологія визначає телеологічність державної влади, тобто її діяльність передбачає не лише процес, а бажане настання визначеної мети.

Враховавши ті сутнісні ознаки, які ми описали, вважаємо за необхідне подати авторську дефініцію *державної правової ідеології* – це форма правової ідеології, котра репрезентується в онтологічній та телеологічній природі структурування нормативної реальності через сприяння інтеграції ціннісно-світоглядних атрибутів, легітимізує публічну владу та створює фундаментальний епіфеномен соціального буття.

До другої форми належить суспільна правова ідеологія, де суб'єктами є суспільні інституції, зокрема політичні партії, громадські організації, волонтерські рухи та соціальні групи, які представляють власні інтереси та намагаються створити таку правову реальність, котра захищала б індивідуальні (групові) ціннісні атракції та атрибути.

Суспільна правова ідеологія відображається через правову культуру, морально-юридичні імперативи, що генезово існують в окремому народі чи групі суспільства, – це цінності, переконання, стереотипи, котрі домінують на сучасному історичному етапі для визначеної спільноти. Вона відображається

через такі атрибути, як суспільні цінності та поведінкові моделі, що утверджені як правова практика.

У соціальній правовій ідеології домінують значення отримують соціальні норми. Окремій особистості також властиві світоглядні джерела для того, щоб бути суб'єктом правової ідеології, проте зазвичай вона все-таки є колективною. Пояснюється це через комунікативну екзистенцію буття. Дослідники резюмують, що «Людина, закинута у світ екзистенційних викликів, часто втрачає здатність ідентифікувати себе як неповторну окрему екзистенцію, що зумовлює бажання бути як всі. Відтак перспективи набувають дослідження, які спрямовані на феномен екзистенційного буття – людини, що здатна вступати в істинну комунікацію з іншим, у межах якої вона спроможна зберегти свою самість. Рефлексії, що репрезентують сучасну західну філософію, містять пошук способу викриття одиничного та іншорідності» [47, с. 24].

Суспільна поведінкова модель відображається через відповідну мотиваційну діяльність членів суспільства та окремих груп. Така модель не завжди може узгоджуватися з вимогами закону, що зумовлено або протиправною поведінкою членів групи, їх окремою нелегітимною поведінкою, або неефективністю вимог правової ідеології. У разі, якщо суспільство не схвалює правові норми, воно не буде їх дотримуватися або всіма способами та методами уникатиме контакту із законом та пов'язаними з ідеологією правовими явищами. Такий підхід сучасні філософи права інтерпретують через метафізичність антитез, називаючи необмежене застосування екстерналістських критеріїв максимальним реалізмом. П. Фіноккіаро визначає, що відповідно до максимального реалізму ми повинні застосовувати зовнішні критерії до всієї ідеології теорії – не лише до предикатів, але й до кванторів і логічних операторів [183].

Органи публічної влади можуть обмежуватися державно-установчими механізмами та заходами в межах окремих юридично визначених повноважень, також у державі перехідного економічного спрямування таке обмеження виявляється у лімітованості фінансових, організаційних чи інших ресурсів,

також проблеми з комунікацією та взаємодією не завжди можуть вчасно виявити та вирішити суспільні запити. Зазначена проблематика спонукає громадян до об'єднання, враховуючи створення інститутів громадянського суспільства як для подолання невирішених державою питань, так і для допомоги суспільству. Звідси простежується, що громадські організації наділені потужним потенціалом акумулювання людських ресурсів, продукування основних напрямів громадянської участі в суспільному житті.

Інститути суспільства відтворюються в недержавних інституціях, зокрема отримують форму громадських організацій, рухів, а також у політичних партіях, профспілках, ініціативних групах, громадських асоціаціях та інших утвореннях. Залежно від обраної методології природу інститутів суспільства позиціонують як самокероване об'єднання людей, що прагнуть досягти спільної вигоди через спільні дії або організацію, основу на добровільних засадах. Від інших суспільних угруповань суспільні інститути відрізняються особливостями функціонування, зокрема виникненням за ініціативою знизу, забезпеченням інтересів своїх членів та прихильників незалежно від мети та способу об'єднання, фактичною єдністю.

Важливою компонентою громадських організацій є ідеологічно-духовна складова, яка надає їм певного сенсу. Тобто це спільні ідея або цінності, які є основою для об'єднання людей та визначення цілей і завдань, які організація ставить перед собою. Окрім того, ідеологічна складова безперечно важлива для формування громадської думки та впливу на суспільство. Громадські організації пропагують свої ідеї та цінності, використовуючи засоби масової інформації, політичні кампанії та інші форми громадської діяльності.

Ідеологія громадських організацій є важливим фактором, що впливає на їхній успіх та ефективність. Інститути громадянського суспільства, в яких чітко визначені мета та ідеологічна основа, мають змогу залучати до своєї діяльності більше людей, знаходити нові потоки фінансових ресурсів та наділені потенціалом ширшого впливу на державну політику. Однією з основних переваг громадських організацій є те, що вони слугують механізмом для

залучення громадян до участі в прийнятті рішень та реалізації суспільно важливих проєктів, а це неабияк сприяє змінам на краще та руху суспільства вперед.

У демократичних країнах громадські організації слугують інструментом правового ідеологічного впливу та дуже важливі для розвитку громадянського суспільства. Зростання їхньої численності є позитивним сигналом для формування правової ідеології.

Враховуючи зазначене вище, представляємо авторський понятійно-категоріальний апарат у цій сфері.

Суспільна правова ідеологія – це форма правової ідеології, що полягає у вияві ідеалів, цінностей та інших світоглядних елементів, які через інституційні структури суспільства сприяють формуванню та становленню аксіологічних констант у реальності, синтезують правові орієнтири, сприяючи підтримці та розвитку суспільного консенсусу.

Вказані ідеологічно-правові напрями в широкому розумінні представлені різними принципами, цілями, інтересами та етичними константами. Тому первинний аналіз мав би розуміти їх як антагоністичні спрямування етичного рівня. Пояснимо такий конструкт крізь призму ціннісних правових концептів для кожної ідеології.

Державна правова ідеологія та соціально-правова ідеологія характеризуються такими **контрпозиційними архетипами**. Розглянемо їх.

1. Нормативність/інтуїтивність, що як сутнісні контраверзи полягають у закріпленості та спонтанності репрезентації. Державна правова ідеологія сформована на рівні норм права та вміщується в системі законодавства, зазвичай структурована у формі, що є домінантною для окремої правової сім'ї. Т. Спаак вказує: проблема нормативності права, тобто проблема врахування природи юридичної потреби, нормативної сили закону «або, якщо хочете, природи юридичних підстав для дії» [282], є найбільшим, якщо не єдиним нагальним питанням, яке стоїть перед юридичними позитивістами. Продовжуючи позицію Г. Кельзена і Г. Харта, нормативність права є

обов'язковим її елементом, а державна ідеологія через право також перманентно виводить нормативність ідеологічного потенціалу, оскільки все ж класичною є кельзенівська «базова норма» [152], яка припускає або передбачає дійсність, основоположна норма державної правової системи.

Право як регулятор поведінки соціальних суб'єктів не можна прямо ототожнювати з іншими методами управління поведінкою в суспільстві. Підстави юридично значущих дій дають змогу визначити контекст застосування правових норм, тому державна ідеологія має нормативний вимір обов'язковості управління поведінкою суб'єктів права.

На противагу цьому соціальна ідеологія не має чітко закріпленої форми, відображається в анатомії свідомості представників та груп суспільства. Останнє зазвичай має дезорганізовану форму вияву, в окремих ситуаціях випадкову, що може легко змінюватися під впливом суспільно-політичних настроїв та трансформації зовнішньої реальності. Нормативність державної ідеології, яка вміщена в конкретних нормативних актах, складно змінити, що потребує довготривалого механізму правотворчого процесу та, що часто є основним, державної волі на зміну чи оновлення ідеологічного підґрунтя.

Науковці доводять: право як частина діяльності з розроблення і підготовки правових продуктів є не просто юридичним процесом, оскільки трансформація соціальних бажань у закони та правила як у політичному, так і в соціологічному контекстах відбуваються не лише під час формування нормативного акту, вони продовжують і постійно коригують створені правові продукти в межах суспільної ідеології та правової культури суспільства [284].

Доречним є трактування, що зумовлює поєднання нормативності та інтуїтивності в загальній правовій ідеології, оскільки як соціальні цінності, так і державні норми мають зумовлену природу та формують загальну дихотомію онтологічного буття права та суспільства. Система цінностей формує ідеальну модель життя, проте, щоб ці ідеали не залишалися лише теоретичними концепціями. Норми втілюють соціально-технологічні цінності, оскільки регулюють поведінку людей у суспільстві, забезпечуючи їхнє дотримання та

реалізацію ціннісних орієнтирів. Таким чином, норми є першочерговими для впровадження цінностей у повсякденне життя.

2. Позитивізм/ідеалізм, котрі характеризують протилежність підходів до репрезентації правової ідеології. Роль та значення фактів, аналітики, прогностичних даних, економічних обґрунтувань для нормативного державного визначення ідеології є надзвичайно суттєвим, оскільки на публічному рівні недоречно зводити абстрактні, неперевірені механізми та практики на рівень законодавчого, тим більше конституційного визнання. Перед тим, як державні органи встановлюють норми права, вони б мали пройти доволі довгий, складний, проте необхідний шлях нормопроектної діяльності, де узгоджуються новітні норми та пропозиції з наявною системою права, законодавства, принципами права, що є ключовими для становлення правопорядку, аналізується механізм гарантування норм та прогнозується система їх реалізації державними органами та іншими уповноваженими особами. Позитивізм потребує від ідеології логічності, що полягає у тому, що така її логічна характеристика є «апріорною, необхідною, загальною, аналітичною, металінгвістичною чи атомістично виправданою таким чином, що відрізняє її від інших» [270]. Оксфордські представники філософії права Дж. Белл і Г. Рестол позиціонують, що «логічний наслідок є нормативним» [149].

Суспільна правова ідеологія може ґрунтуватися на абстрактних ідеалах, атрибутах, принципах, котрі не потребують узгодження, аналітичного пояснення та прогнозування, загалом вона може бути алогічною. Зазначені чинники, радше, є певним бажаним ідеалом, а праксіологія отримання такого ідеалу представників суспільно-правової ідеології зазвичай не цікавить. Правореалізаційний механізм у суспільній правовій ідеології залишається поза межами розгляду як перебільшена абстракція, котра занадто абстрагується на реальних практиках.

3. Універсальність/поліфонія, в котрих змагаються одиничне та загальне. Державна правова ідеологія повинна збалансувати загальні юридичні інтереси, етику прав людини, виявляти універсальні стандарти правового порядку.

Універсальність у тенденції постмодерністського суспільства відображається через культуру законності та визначення її тенденцією світового розвитку правової ідеології Всесвіту та окремих національних держав. У XIII Конгресі Організації Об'єднаних Націй із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, що відбувся у Катарі в 2015 році, взяли участь країни-члени, які взяли на себе зобов'язання розвивати культуру законності, основу на захисті прав людини та верховенстві права [125]. Потенційна корисність «культури законності» полягає в її здатності створити новий спільний наратив, покладатиметься в основу широкого спектра реформ правосуддя, що ґрунтуються на правах людини та демократичних принципах. Ця концепція охоплює різні невизначені, але важливі ідеї, зокрема доступ до правосуддя, підзвітність і прозорість установ кримінального правосуддя, безпеку, громадську безпеку та справедливість у встановленні правосуддя. Кожне з цих понять слугуватиме фундаментальним компонентом культури законності [234].

«Культура законності» означає, що переважна або основна культура суспільства, цінності та переконання підтримують верховенство права. У такій культурі пересічна людина визнає, що правові норми є невід'ємною частиною справедливості та забезпечують шлях до її досягнення, чим підвищує якість життя окремих людей і суспільства. Аргумент, покладений в основу цієї концепції, полягає в тому, що розраховувати винятково на регулятивні заходи та сильні інституції недостатньо, щоб творити чи підтримувати законне та впорядковане суспільство. Розбудова культури законності має важливе значення для того, щоб суспільство насолоджувалося миром, безпекою та ефективним реагуванням на нові загрози, такі як злочинність і тероризм.

Міжнародні та європейські норми у сфері захисту гуманізму, справедливості та демократизму відображають основні аксіологічні атрибути, котрі повинні бути захищені в державі сучасних цивілізованих демократичних народів. У соціальній правовій ідеології спостерігається культурне сприйняття правової системи, правових норм та явищ крізь призму власних,

індивідуальних, особистісних цінностей та того чинника, як держава захищає власні, індивідуальні інтереси та етичні принципи.

Поліфонія – це привабливий термін, який зазвичай використовували в порівняно ненав'язливий спосіб для пояснення різноманітних явищ, пов'язаних із кількома голосами в різних контекстах [248]. У тезі, яку висвітлюємо, поліфонію доречно позиціонувати через бахтінівське розуміння концепції, яке охоплює розширення свідомості та дослідження можливого через діалог, визнаючи різні думки один одного [146].

У суспільстві існують багато груп, що мають протилежні інтереси. Оскільки їх є невизначена кількість та їхні цілі є лабільними, відбувається поліфонія правових та культурних контекстів. На відміну від держави, суспільство не може репрезентувати єдиної, узгодженої ідеології, тому недоречно вести мову про множинність елементів ідеології, а, радше, про конкуренцію ідей та поглядів.

4. Інституціалізація/деінституціалізація правової ідеології, оскільки державна ідеологія передбачає наявність правових, соціальних, економічних, політичних гарантій захисту та державно-владного примусу дотримання ідеологічного курсу. На думку неоконсерваторів, людство завжди існуватиме в «анархічному стані у світі Т. Гоббса», де міжнародно-правові норми неідеальні, а просування безпеки та ліберального порядку залежить від наявної примусової сили і готовності до її застосування [295]. І для впровадження державної ідеології необхідним також є комплекс державних гарантій, зокрема примусових, які б усували порушення юридичного правопорядку та державно-правового розвитку, що визначається у стратегіях розвитку державності.

Деінституціалізація є складовою соціально правової ідеології, оскільки суспільство тільки у формі громадського осуду чи інших морально-етичних заходів відповідальності може гарантувати виконання ідеологічних складових. Деінституціалізація прийнятих як належне практик є природним наслідком ентропії, яка постійно зростає. Це прямо суперечить головній інституційній тезі, а саме, що з часом ізоморфні сили зростають і, як наслідок, можливості для

деінституціалізації зменшуються, завершуючись неможливістю відмови від високоінституціалізованих чинників. Індійські вчені визначають, що «дуже важливо мати агентство чи установу, яка може наглядати за кожною регуляторною політикою чи законом, щоб гарантувати, що вони відповідають цінностям, прийнятим нацією» [202].

У дихотомії проявів доведено: практично деінституціалізувати правову реальність неможливо. Г. Акс вказує, що свобода вибору між альтернативними практиками існує на доінституційному етапі, але не тоді, коли сфера вже інституціалізована. Навпаки, інституціалізовані, сприйняті як належне практики є незмінними для будь-якого функціонального та політичного тиску, і вони зберігаються навіть тоді, коли не залишається жодної технічної цінності, тому деінституціалізація на основі функціональної незадоволеності виглядає парадоксом [138].

Враховуючи важливість дихотомічного аналізу, загостримо увагу на сучасних виявах ідеології державного та суспільного спрямування. Варто вказати на теперішню тенденцію – в умовах демократизації правової реальності та верховенства права відбувається суттєве зближення суспільства та держави, відповідно репрезентованої ідеологічної групи.

Співвідношення моралі та права є одним із найбільш обговорюваних питань у філософії права. Відповідно до теоретиків природного права закони повинні відповідати певним моральним нормам, щоб бути дійсними [153]. Ідеали моральності, інклюзивності, протидії дискримінації, рівність є соціальними імперативами, які в умовах демократії стають феноменами імплементації на рівні держави та за допомогою визначеної державної ідеології впроваджуються у практичну нормотворчу, правотлумачну та правореалізаційну сфери.

Відображаються такі взаємовпливи та зближення первинно через впровадження гуманізму як цінності у правову політику держави. Відстоювання прав та законних інтересів різних соціальних груп, представників суспільства та окремого індивідуума є аксіологічними затребуваними

траєкторіями розвитку державно-владного сектору. Для прикладу візьмемо описане в іноземній літературі зближення у судовій системі. Ч. Чанг вказує, що гармонійна теорія між правовими та ідеологічними факторами в процесі прийняття судових рішень є теоретичним вираженням правового феномена, його втіленням у практичні стосунки із зовнішнім світом в умовах особливого фону часу, тоді як еволюційна тенденція таких моделей аналізу корениться в загальному процесі соціальних змін і розвитку верховенства права під прямим впливом двох практичних сил: політизація та спеціалізація [317]. Це вказує на те, що з боку держави прагматизм визначає діалектику правової ідеології через змінні фактори та тенденційні аспекти розвитку.

Відображення правової ідеології в європейських державах відбувається через впровадження, закріплення та реальне забезпечення принципу верховенства права. ЄС сучасності сформував спільну правову ідеологію, яка ґрунтується на трьох основних аспектах: верховенство права; захист прав та законних інтересів учасників суспільних відносин; демократизація політико-правового устрою.

В європейському суспільстві наявний запит на справедливість, правові цінності рівності, тому фактором втілення цього запиту є європейська державна політика гуманізму та демократизму. В консолідованій версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу у ст. 2 визначені ключові цінності державної та суспільної ідеології європейського народу: «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [50]. Також ст. 3 цитованих договорів встановлює метою ЄС, окрім іншого, підтримку «своїх цінностей», що в подальшому розуміють як простір свободи, безпеки та правосуддя.

Держави, які в своїй ідеології відобразили прагнення до європейських ціннісних ідеологічних спрямувань, зазнають імплементації стандартів, адаптації їх у власну правову та політичну реальність у всіх сферах, починаючи від функціонування органів державної влади, завершуючи окремими цивільно-правовими договорами та кримінально-правовими практиками. В. Мельничук, констатує сучасну практику, визначає, що європейські «принципи вживаються в різній кількості через систему аплікації, яка є різною» [79], тому говорити про певний абсолют зближення не можемо, оскільки вказане залежить як від сфери спрямування ідеології, так і від органів та інституцій, що уповноважені її реалізовувати.

У державах іншого етико-морального та релігійно-ідеологічного спрямування може домінувати інший, визнаний суспільством та генезово сформований концепт. Наприклад, в Індонезії Pancasila використовується як парадигма в праві цієї держави, і як парадигма правового розвитку Pancasila вимагає, щоб розвиток суспільства був відправною точкою для існування правового продукту [292]. Така ідеологія сформована як набір із п'яти заповідей (віра в єдиного бога, гуманність, єдність країни, демократія, справедливість народу), створених Сухарто, націоналістичним лідером і президентом-засновником Індонезії. Вона була невід'ємною частиною стратегії соціального контролю під час авторитарного режиму «Нового порядку» Сухарто і продовжує функціонувати у країні як потужний означувач через два десятиліття після падіння цього режиму під час Реформації 1998 року. Хоча й багато науковців відзначають її «артикуляцію в сучасній Індонезії з погляду “постфундаментальних” агоністичних теорій демократії» [224], проте вона надалі залишається втіленням традиційної культури та цінностей, що має істотне значення для індонезійської національної ідентичності.

Така безперервність та гнучкість ідеології відповідно до змінних детермінант соціуму вказує на відповідність загальних державних ідеологічних засад соціальним запитам, котрі сформовані у соціальній правовій ідеології. Досліджувані дві групи видової ідеології вміщують стандарти, атрибути,

цінності та етичні детермінанти, що схвалюються антагоністичними явищами – державою та соціумом. Отже, зближення ідеологічного спрямування усуває суперечності та робить ідеологію дієвішою, культурно прийнятною та затребуваною детермінантою, забезпечуючи її актуальність, сприяючи консолідації суспільства та створюючи умови для сталого розвитку соціально-правових інститутів.

Висновки до другого розділу

У результаті дослідження питань феноменальності правової ідеології, її онтологічного впливу на структурування державного організму та соціальної реальності й визначення антетичних форм правової ідеології можемо висновити:

1. Правова реальність характеризується апоріатичним станом, зокрема у суспільній онтологічній непевності та державній трансцендентальній невизначеності спостерігається правовий хаос, котрий можливо впорядкувати інтеграцією комплексної низки дихотомічних конструктів у єдину, узгоджену матричну систему, яку відображає така категорія як суспільно-державний феномен.

2. Феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством рефлексується в потрійній природі досліджуваного явища: емерджентності його потенціалу, систематизувальному механізмі та темпорально-синтезувальній здатності.

Емерджентність правової ідеології полягає в її поєднуваності у цілісний феномен організації реальності тільки за рівної взаємодії державного та соціального, що однаково діють на це явище і пропорційно репрезентують його. Досліджено, що правова ідеологія має емерджентну дієву природу через те, що її причиново-наслідкова сила описується в такій формулі: формується у громадянському суспільстві → виводиться на обов'язковий рівень через нормотворчу силу держави → підтримується державним апаратом → набуває дієвості через реалізацію, схвалення, легітимізацію членами громадянського

суспільства. З'ясовано, що за втрати частини в репрезентованій формулі, правова ідеологія може існувати, але перестає виконувати онтологічно-феноменальну функцію, втрачає значення для реальності та перетворюється на агресорний, маргінальний атрибут.

3. Доведено, що синтезувальний потенціал правової ідеології формує єдиний правовий ідеал, елементи правової ідеології акумулюються та створюють монолітне правове поле, яке прийнятне для формування єдиної правової політики та однорідного спрямування правореалізаційної й правозастосовної практики.

Інтеграція й агрегація складових правової ідеології дає змогу синтезувати окремий правовий ідеал, що виводиться як окрема дієва модель політико-правового розвитку як держави, так і громадянського суспільства. Зважаючи на те, що правова ідеологія містить цінності та ідеї – правові ідеали, вона слугує орієнтиром та певною програмою розвитку державності. Правова ідеологія – це зразок, досяжна ціль і практичний ідеал, який у демократичній державі формує правопорядок, вказує на атрактори комунікації між членами суспільства та порівнює способи формування органів публічної влади, функціонування інститутів та механізму держави. Правовий ідеал слугуватиме теоретичним результатом діяльності правової ідеології та практичним чинником моделювання бажаної реальності. Державні інституції, правові механізми, соціальні системи перебувають у поступальному, історичному, перманентному русі, ідеал є основою їх прагнення, вектором руху та змінною характеристикою, що еволюціонує та еманує право та соціум.

4. Правова ідеологія має темпорально-інтегративну здатність, тому феномен правової ідеології в державно-суспільній реальності полягає в тому, що він об'єднує минуле та майбутнє у праві та морально-етичній поведінці. Авторка довела, що генезово правова ідеологія трансформується через зміну основного її елемента – правового ідеалу, а темпоральність правової ідеології потрібно досліджувати через онтологічне розуміння часу в метафізичному вимірі.

Динаміка світу породжує динаміку правової ідеології; вона, проходячи онтологічну часову шкалу, оновлюється, оскільки динамічне право та соціальна реальність потребують змін, у такому разі рівень цих змін залежить від тих внутрішніх та зовнішніх чинників, що опосередковують досліджуване явище. Констатовано, що правова ідеологія не тільки виявляє потенціал до репрезентації в часі, але й має здатність до синтезу минулого та майбутнього, стоїть на його перетині, акумулюючи минулі надбання, досвід та цінності, а також визначає напрям розвитку права, оскільки містить ментальний конструкт щодо бажаного, майбутнього права.

Аргументовано, що феноменологічна особливість правової ідеології темпорально-синергетичного змісту репрезентується через систему діалектичних переконань, котрі характеризують субляцію правових ідей. Минуле та майбутнє у правовій ідеології мають антетичні вияви, що творять реальність у боротьбі протилежностей. Реалізатори правової ідеології на національному чи індивідуальному рівнях щоразу вибирають, домінування якої схеми (усталеної чи прогресивної), діятиме як сучасний репрезентатор світоглядних парадигм. Правова ідеологія формує новий рівень синтетичного порядку ціннісно-світоглядного онтологічного концепту через аналізування та критичне мислення, водночас динамічність хронологічного часу та її загальний вплив на правові явища є основою розуміння минулого і майбутнього у праві. Констатовано, що феноменологічність правової ідеології простежується у гармонійній координації всіх темпоральних елементів та встановленні реконструктуризації права в сучасній державно-правовій реальності.

5. Позиченовано, що правова ідеологія є комплексним, інтерсекційним феноменом, який вміщує генезові здобутки людства, державно-правових моделей, котрі склалися історично, доктринальних позицій та новітніх синергетичних парадигм, усталених та трансформованих чинників. Вказана широта явища зумовлює потребу оцінки його ролі в контексті цілісної матриці, оскільки представлена не в прямих, лінійних зв'язках, а через рівневі та підрівневі компоненти.

Матриця ролей правової ідеології в державно-правовому житті складається зі сферових рівнів та нижчих підрівнів. Перший рівень репрезентований нормативно-регулятивною сферою, що відображений у таких виявах: легітимізує державний вплив, її владні інститути (правова ідеологія є елементом соціального контракту, за якого суспільство віддає частину свого суверенітету державному апарату, що бере на себе зобов'язання захищати інтереси членів соціуму, відповідно узгоджена, далекоглядна державна ідеологія розриває цей ланцюжок делегітимізації влади та держави, не доводячи наслідки до особливо радикальних); забезпечує стабільність державного та правового порядку, визначає спрямування суспільного розвитку (правовий ідеал формується внаслідок забезпечення державних механізмів досягнення глобальних цілей сталого розвитку); унормовує соціальні відносини щодо правової ідеології під час встановлення, розвитку та реалізації правової політики (на рівні держави значення та функції правової ідеології є дуальними, що простежується в особливій дихотомії поєднання національно-громадянських та індивідуально-суб'єктивних інтересів); володіння потенціалом протидії авторитаризму (правова ідеологія через доктринальне розуміння того, що право є вищим за владу, радикально нівелює вияви владного диктату у правовій державі через утвердження принципів верховенства прав людини).

6. Другий рівень представлений морально-суспільною сферою та відображається в такому: правова ідеологія морально обґрунтовує правові норми та соціалізує їх (правова ідеологія узгоджує механізм правового регулювання з тими морально-етичними імперативами, які притаманні народній свідомості, суспільному життю, та їх схвалює, хоча б на рівні загальних принципів, суспільства та його інституцій); слугує когнітивно-нормативним механізмом, завдяки чому відбувається аксіологічна згуртованість суспільства (формує стереотипне мислення, аналіз та практику застосування права з боку його суб'єктів, встановлюючи морально-правові імперативи для суспільства); є чинником соціалізації індивідуума (правова

соціалізація – це рушій та наслідок правової ідеології, оскільки абсорбує, інтегрує, асимілює її ідеї, концепти, змістове наповнення та виражає її через правову діяльність, юридичну практику, правоповажну чи нігілістичну поведінку); сприяє синтезу соціальних смислів та зміцненню гуманістичних цінностей (поєднання ідей, теорій, цінностей, принципів й інших складових правової ідеології, вона визначає ті смислові морально-етичні та юридично-правові цінності, які покладено в основу її функціонування, первинно впливають на державну політику та соціальну реальність); демонструє інструментальне призначення у соціальній альтернативі (репрезентує закон руху правової ідеї, котрий породжений юридичним онтогенезом та зовнішньосоціальною спонтанною динамікою, відображає системне оновлення правової реальності).

7. Проведено опис циклу морального обґрунтування правових норм правовою ідеологією, котрий описаний так: схвалена суспільством моральність відображається у правовому запиті народу; запит відтворює бажану правову ідеологію у демократичній державі; народ як первинне джерело влади особисто або через уповноважений апарат та механізм держави формує бажану ідеологію; остання виявляється у правовій політиці, державних нормах та на практиці; трансформована соціальна практика вказує на потребу оновлення правової ідеології відповідно до зміни суспільних запитів та моральної реконструктуризації високих імперативів.

8. Констатовано, що антитечність правової ідеології відтворюється в її онтологічній природі, оскільки виявляється через протилежних агентів генези. Зазначено, що правову ідеологію за суб'єктами походження доречно виокремити через дві антитези. Розмежування суб'єктів полягає в перманентній боротьбі, що відбувається між суспільством як представником соціально бажаної реальності та державними інституціями, котрі мають можливості нав'язувати суспільству державну волю.

9. Державна правова ідеологія втілюється в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних, судових органах та інших

інституціях, котрі формують правову реальність, підтримують той правопорядок, що визначений домінантним у державі. Такий вид правової ідеології є нормативним регулятором суспільних відносин, має на меті встановити світоглядні орієнтири для бажаного права, будучи легітимованим чинником впливу на правову реальність, що ґрунтується на державному примусі.

Обґрунтовано таку авторську дефініцію: державна правова ідеологія – це форма правової ідеології, котра репрезентується в онтологічній та телеологічній природі структурування нормативної реальності через сприяння інтеграції ціннісно-світоглядних атрибутів, легітимізує публічну владу та створює фундаментальний епіфеномен соціального буття.

10. Пояснено, що суб'єктами суспільної правової ідеології є суспільні інституції, зокрема політичні партії, громадські організації, волонтерські рухи та соціальні групи, які репрезентують власні інтереси та намагаються створити таку правову реальність, котра захищала б індивідуальні (групові) ціннісні атракції та атрибути. Суспільна правова ідеологія відображається через правову культуру, морально-юридичні імперативи, що генезово існують в окремому народі чи групі суспільства, представляють цінності, переконання, стереотипи, домінантні на сучасному історичному етапі для визначеної спільноти. Вона відображається через такі атрибути, як суспільні цінності, соціальні норми та поведінкові моделі, що утверджені як правова практика.

В авторському понятійно-категоріальному апараті суспільну правову ідеологію позиціоновано як форму правової ідеології, що репрезентована виявом ідеалів, цінностей та інших світоглядних елементів, котрі через інституційні структури суспільства сприяють формуванню та становленню аксіологічних констант у реальності, синтезують правові орієнтири, сприяючи підтримці та розвитку суспільного консенсусу.

11. Виокремлено такі контрпозиційні архетипи форм правової ідеології: 1) нормативність/інтуїтивність, що як сутнісні контраверзи полягають у закріпленості в системі законодавства та спонтанності репрезентації через

анатомію колективної свідомості; 2) позитивізм/ідеалізм характеризують протилежність підходів до формування та реалізації правової ідеології, що виражається через чіткий нормотворчий, правореалізаційний механізм державної ідеології та абстрактних ідеалів, атрибутах суб'єктів суспільно-правової ідеології; 3) універсальність/поліфонія борються одинично та загально, де державна правова ідеологія повинна збалансувати загальні юридичні інтереси, етику прав людини, репрезентувати універсальні стандарти правового порядку, а суспільна ідеологія використовує багатоманітність правових ідеалів суспільних груп; 4) інституціалізація/деінституціалізація, де державна ідеологія затребує механізм гарантій захисту та державно-владного примусу дотримання ідеологічного курсу, а суспільна встановлює тільки громадські та морально-етичні заходи відповідальності.

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені у Розділі 2, викладені в опублікованих працях Маркович Х. М. 2017а, Маркович Х. М. 2017б, Маркович Х. М. 2018, Маркович Х. М. 2019а, Маркович Х. М. 2021б, Маркович Х. М. 2021в, Маркович Х. М. 2021ж, Маркович Х. М. 2022а, Маркович Х. М. 2022б, Markovych Kh. 2024.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ СОЦІОДЕРЖАВНІЙ ПАРАДИГМІ

3.1 Правова ідеологія в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства

Глобалізація передбачає зміну, трансформацію, оновлення та історично-поступальний розвиток усієї онтології буття. Темпоральні діалектичні зміни, технічно-інформаційні зрушення, еволюція доктрини та праксіологічного вияву вказують на синергетичність, реальність та зміни ціннісної атрибутики держави і суспільства. Ті усталені принципи, норми та стандарти поведінки, які домінували в морально-суспільній реальності та правовому житті радикально змінюються, впливаючи на ключові константи цінностей. Останні охоплюють правову ідеологію, тому описані зміни, безумовно, не можуть не заторкувати й не трансцендентувати з глобальною антропоцентриською трансформацією.

Представники іспанської школи філософії права (С. Наер, Дж. Джирарді) вказують, що нові режими, міжнародні операції в економічній, політичній і соціальній сферах, які характеризують глобальну епоху, були сформовані та переведені в правову нормативність. Ключовою особливістю глобалізації є зростання над- або позадержавних нормативів, і відповідний поштовх до руху від національного уряду до глобального управління. Вони доводять, що дебати, зосереджені навколо нібито занепаду держави, покладено в основу відчутної втрати з боку окремих національних держав спроможності ефективно регулювати внутрішньо глобальні явища, такі як зміна клімату, імміграція, права людини, продукти харчування та безпека охорони здоров'я. На цій арені координація серед націй та інших агентів вважається неминучою [245, с. 339]. Таким чином міжнародне правове універсальне врядування та норми міжнародного права визначені загальними, до того ж вони часто є первинними регуляторами суспільних відносин.

Зміни стосуються всіх сфер життєдіяльності соціуму, зокрема галузей права, окремих правових норм, а також конституційних принципів та цінностей, котрі визнані ідеологічними константами функціонування окремої національної держави.

Загалом доктрина філософії права погоджується з тим, що процес є не плавно-еволюційним, а радикальним, проте черговий парадокс полягає в тому, що повної картини нової реальності досягти неможливо. Її розуміють як флюктувальну (незосереджену) екзистенційну реальність з варіативними векторами розвитку.

Онтологія буття змінюється, глобальні впливи культурних, соціальних економічних, екологічних та військово-політичних чинників створюють потребу додаткових підходів до оцінювання правових явищ, не як сталих констант суспільства та держави, а як явищ та процесів, котрі видозмінюються. Рівень таких змін проблемно передбачити, і коли певні оновлення можуть стосуватися тільки окремих змін до системи законодавства, що відбуваються під впливом адаптації останнього до правових міжнародних еталонів, то в таких явищах як правова поведінка, правова свідомість, правова ідеологія та й правова культура зміни мають глобально-радикальне спрямування, впливають на розуміння всього суспільно-державного устрою. Така радикальність зумовлена трансформацією етико-моральних і правових цінностей держави та суспільства, котрі є основою визначених вище правових феноменів.

Соціокультурні правові трансформації мають антропоцентричну природу, бо змінюються всі атрибути, навіть первинно констатувальні, тобто ті усталені елементи, які були донедавна каркасом онтологічного буття. Зміни визначаються зростанням ролі індивідуалізму, розширенням інформаційного простору, культурною диверсифікацією, вони значно впливають на філософські підходи до права та розуміння свободи, зумовлюючи необхідність адаптації правової системи до нових реалій, зокрема активізації громадянського суспільства та розмаїття цінностей у ідеологічному розвитку правової системи.

Науковці (наприклад, Т. Балл), досліджуючи генезу правової ідеології в сучасній інтерпретації його досягнень, визначають, що насправді з'являється «щось інше» в сьгоднішніх системах правових переконань та ідеологічного розуміння, тому нова глобальна уява зростає. Правова ідеологія все частіше переходить звичні межі національного, викидаючи свою «вогненну лаву» на всі географічні масштаби. Розпалювана, зокрема, технологічними змінами та науковими інноваціями, ця глобальна уява дестабілізує великі політичні ідеології, кодифіковані соціальними елітами в національну епоху. Тож правовий ідейний ландшафт, що змінюється, тісно пов'язаний із силами глобалізації, визначеними розширеннями та інтенсифікаціями соціальних відносин і свідомості в світовому часі та світовому просторі [147]. Цитований автор вказує, що зростаюча глобальна уява політично артикулює не лише в ідеологічних вимогах сучасної соціальної еліти, яка проживає в привілейованих просторах глобальних міст, а також підживлює надії, розчарування та запити мігрантів, котрі перетинають національні кордони в пошуках своєї частини глобальної обіцянки. З цієї причини однією з найглибших динамік глобалізації стало безладне й неповне накладання глобального села на традиційну національну державу та пов'язані з нею ключові концепції «громадянства», «суверенітету», «територіальності», «кордонів», «політичної належності» тощо, тому спостерігаємо дестабілізацію сприйнятих як належне значень та інстанцій національного.

Морфогенез сучасної правової ідеології найширше репрезентований у дослідженні М. Арчер [143]. Правова ідеологія визнається істотним досягненням глобального простору в результаті поступального розвитку. Морфогенез завжди супроводжується протилежним процесом – морфостазом і його віднайти в швидкому розвитку правових явищ поки що неможливо, оскільки останній сприймають як «остаточний вияв, точку динамічного розвитку» [176], а цієї точки правова ідеологія ще не досягла. Водночас первинний процес морфогенезу простежити можливо, оскільки він виявляється

як наслідок тих причиново-наслідкових зв'язків, які репрезентовані в природі досліджуваного явища.

В умовах глобалізованого суспільства стверджувати про сталу морфогенестичну природу правової ідеології неправильно, оскільки передбачити її як явище, яке досягло ідеальної цілі та генезово не розвиватиметься, не можемо. Перманентним станом будь-якого правового явища в умовах стрімких трансформацій є його видозміна, у такому разі правова ідеологія не є винятковою.

На нашу думку, глобалізаційну природу правової ідеології можна описати через методологічний підхід синергії морфогенезу та морфостазу, де перший передбачає адаптивність до зміни, імплементацію оновлених процесів, можливість узгодження класичних та модерністських елементів у вияві державної та соціальної ідеологічної парадигми, а останній – відображає відносну стабільність, цілісність елементів правової ідеології, її системність та функціональність, попри те, що на неї впливають різні зовнішні та внутрішні змінні чинники.

Проаналізувавши моніторингові звіти ООН та інших міжнародних інституцій, національну правову систему, Цілі сталого розвитку, котрі визначають основу ідеології розвитку міжнародного порядку, доктринальні та статистично-правові джерела, нам вдалося виокремити основні змінні чинники трансформації правової ідеології як явища суспільно-державної реальності. Розглянемо їх.

1. Інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології.

Правові системи, юридичні еталони щоразу зближуються, сьогодні швидко сформувати єдиний інтегрований світ, де економічні, соціальні, культурні, технологічні, інформаційні та інші впливи перетинають традиційні кордони та межі, такі як нації, національні культури, час, простір.

На місцевому рівні глобалізація створює як можливості, так і обмеження, а її процеси також спричиняють нові види ризику та невизначеності. Швидкі

зміни, які сприймають як спричинені поза спільнотою, враховуючи зміни в економіці, культурі чи навколишньому середовищі, інтерпретують та розглядають по-різному в різних частинах світу. Тому глобальні цінності зазнають адаптації до культурного, релігійного, суспільного, політико-правового національного (ордологічного) середовища. В окремих державах вони швидко адаптуються до культури суспільства та стають частиною правової ідеології, в інших відбувається діалектичний супротив національного та глобального, що перебувають у стані перманентної боротьби, котра не припиняється.

Г. Т. П. Сірегара та ін. доводять, що події в усьому світі набувають усе більшого значення, «швидко об'єднується, щоб сформувати єдиний інтегрований світ, де економічні, соціокультурні, технологічні, ділові та інші впливи на традиційні кордони, такі як країни, нації та правові норми» [280]. Розмиття кордонів зумовлює перехід правової ідеології від рівня державно-визнаного до наднаціонального, глобального.

До того ж інтегрованість породжує девальвацію державного суверенітету, який нині має менш вагоме значення, ніж до етапу глобального трансформування права. Правова ідея сприйняття держав як автономних, незалежних утворень руйнується під комбінованим наступом валютних союзів, глобального телебачення, інтернету, урядових та неурядових організацій. Багато хто проголосив смерть суверенітету держав, тоді як деякі наукові позиції все ще вважають, що суверенітет залишається основою взаємодії держав. М. Калдор правильно зауважує, що громадянське суспільство більше не обмежується кордонами територіальної держави. Закінчення холодної війни та зростальний глобальний взаємозв'язок підірвали територіальну відмінність між «громадянським» і «нецивільним» суспільствами, між «демократичним» Заходом і «недемократичними» Сходом і Півднем, поставили під сумнів традиційну централізовану державність [219, с. 8].

У сучасному світі режими, навіть авторитарні, прагнуть відстоювати формальні процедури демократії, зокрема поширеним є проведення виборів,

хоча й зі заздальгідь зрозумілим результатом. До прикладу, у січні 2025 році самопроголошений президент Білорусі вчергове використовуватиме для власної легітимації виборчий інститут, проте «відмовився запрошувати місію ОБСЄ для спостереження за президентськими виборами, що є порушенням міжнародних зобов'язань країни» [59]. Такий державницький праксіологічний досвід вказує, що глобальні цінності по-різному сприймають в окремих територіальних утвореннях, однак загальні тенденції визначаються обов'язковими елементами механізму державно-владної філософії.

2. Боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду.

«Глокалізація», запроваджена у 1980-х роках, стосується інтеграції глобальних і локальних елементів у різні культурні, економічні та соціальні контексти, є процесом, за допомогою якого глобальні та локальні сили взаємодіють і впливають одна на одну, формуючи світ навколо нас [265]. Він полягає у поєднанні глобального та локального в різних культурних, економічних і соціальних контекстах.

Глобалізація є принципово подвійною: вона одночасно призводить до гомогенізації та нових форм різноманітності, а її широкомасштабні процеси реконтекстуалізуються та вбудовуються в уже наявні місцеві реалії та практики. Можна навіть ствердити, що ознакою глобалізації є її опір часто за допомогою глобалізованих засобів, таких як нові інформаційні технології та транснаціональні мережі. Глобальне не вказує винятково на створення єдиних норм та загального світового порядку. Таким підходам протидіє глокалізація, це доводить істотну роль муніципального (локального, місцевого) у праві та суспільній діяльності.

Італійські науковці Р. Джуалілотті та Р. Робертсон створили типологію стратегій глокалізації та визначили, що вони охоплюють релятивізацію, акомодацию, гібридизацію та трансформацію [194]. Така ідеологія прагне кинути виклик колись домінантній перспективі транснаціоналізму, припускаючи, що це – лише підмножина транслокальних з'єднань.

Розуміння сучасних феноменів доречно досліджувати через призму діяльності, оскільки їхній вияв як державно-правових феноменів стосується взаємодії між глобальними та локальними факторами у формуванні світу навколо нас. Глокалізація пропонує цінну інформацію про пізнання складної взаємодії між глобальними та локальними силами в суспільстві. З початку XXI століття секулярно-ліберальні країни прийняли телеологічний підхід до сучасності, в якому вони прагнули розширити свою локальну онтологію до глобального масштабу. Отже, глобалізація набула відтінків демократизації, лібералізму та інших пов'язаних ідеологій [136], а глокалізація відображає етичні цінності окремої групи людей та їхню впливовість на правову політику державного рівня.

Сфера політики ідентичності, правової ідеології суспільства й держави є особливо вдалою для вивчення динаміки глобально-правової трансформації: хоча такі рухи ґрунтуються на припущеннях про культурну унікальність і вкоріненість у традиції. Водночас Т. Еріксон зазначає, що суб'єкти права «повинні представляти та просувати свої інтереси способами, стандартизованими на глобальному рівні» [179, с. 19]. Глокалізація також вплинула на те, як люди сприймають і споживають правову ідеологію та національну державну ідею. Поєднання глобальних і місцевих переваг призвело до появи нових сегментів правових явищ та послуг, місцевих звичаїв і культури. Важливе також значення має й релігійний чинник. В. Чорнописька, досліджуючи вплив релігії на правову ідеологію, визначає її тісний зв'язок з ідентичністю людини, вказуючи, що «концептуальні онтологічні засади соціально-феноменологічного конструктивізму ґрунтуються на розумінні того, що вся реальність, зокрема й релігійна, постає як результат конструктивної діяльності особи та її інтерпретації довколишнього середовища» [129, с. 52].

Вивчення правової ідеології крізь призму глокалізації також може дати цінну інформацію про сферу комунікаційних досліджень, оскільки розвиток цифрових медіа та інтернету сприяв поширенню інформації та ідей через кордони, що призвело до збільшення міжкультурної правової комунікації,

юридичної взаємодії та розвитку віртуальних спільнот і мереж [див. докладніше 73]. Загалом дослідження глокалізації пропонує цінну лінзу для розуміння складної та динамічної взаємодії між глобальними та локальними чинниками у формуванні нашого світу та його потенціалу для надання значущої інформації [312] на різних рівнях праворозуміння.

3. Антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що виявляється у концептуальній боротьбі за домінування класичних та некласичних правових акторів.

Національні органи публічної влади традиційно вважаються тими суб'єктами, котрі формують правові принципи права, забезпечують напрям правової ідеології держави та встановлюють правову політику аксіологічного спрямування, яку використовує соціум. Глобальні зміни мають метаантропологічну природу, внаслідок таких вагомих трансформацій правових феноменів додаються нові (нетрадиційні) актори, котрі не менше впливають на державно-соціальні феномени, ніж органи публічної влади. Вони уособлюються в діяльності таких суб'єктів, як транснаціональні компанії, міжнародні корпорації, громадські неурядові міжнародні організації, міжнародні мережі, які значуще впливають на формування та реалізацію політики глобального, регіонального й національного рівнів.

Продовжуючи рефлексію щодо десуверенізації під впливом глобальних процесів, Е. Оджі та Е. Озіоко визначають, що основна сутність не в тому, що уряди зараз нездатні керувати своїми державами; вони повинні все більше «керувати» національною політикою так, щоб адаптувати їх до тиску транснаціональної ринкової сили [251].

Недержавні актори можуть входити до складу коаліції або навпаки протидіяти державній національній політиці та суспільно схваленій ідеології. Напруга між цією нормативністю, спрямованою на управління, може стикнутися з державно орієнтованою нормативністю країн. Подібна напруга виникає через зростання можливостей недержавних акторів, регулювати конкретні сфери життя (наприклад, інформаційно-віртуальний простір). Доволі

складно окремим державам регулювати або навіть протидіяти тим ідеологічним тезам, які пропонують глобальні актори, котрі можуть протидіяти звичному регулюванню, але через їхню неконтрольованість проходять поза межами звичних юридичних механізмів.

Таке секторальне ідеолого-правове спрямування посилює політичну напругу, що ґрунтується на праві в глобальному контексті, особливо вона виявляється через те, що глобальні агенти не є політично відповідальними, їх складно притягти до юридичної відповідальності, проте надв'язувана з їхнього боку правова ідеологія поширюється в правовій культурі суспільства, акумулюється нею. Тому звичні державні актори (органи державної влади) повинні узгоджувати власні юридичні цінності зі зовнішніми глобальними ідеалами права в конкретних часових межах. За описаної конкурентної боротьби між акторами ідеологічного формування права часто класичні органи влади відіграють меншу роль, ніж новітні глобальні правові гравці.

4. Поширення мультикультуралізму права та правового культурного присвоєння в ідеологічних чинниках суспільства та держави.

Мультикультуралізм і поліетнічність супроводжуються неминучими процесами узгодження різних моральних, соціальних, культурних і релігійних парадигм функціональних у суспільстві груп, що потребує толерантності та взаємоповаги.

Глобалізація сприяє поширенню знань про право та створення загальних правових стандартів та принципів, яких визнають та приймають на міжнародному рівні. Вказане відображається у створенні міжнародних конвенцій, стандартів та рекомендацій, які стають основою для розвитку національного законодавства та практики.

Правова ідеологія змінюється у зв'язку зі швидкими темпами глобалізації, збільшення расової різноманітності, тому зміщується суспільний акцент на норми егалітаризму та мультикультуралізму. Суб'єкти права все частіше беруть участь у міжкультурному контакті, посилюючи акти аксіологічно-культурного правового присвоєння. Останнє відбувається, коли індивід з однієї групи

копіює, імітує або заволодіває продуктами культури іншої групи, які можуть містити інтелектуальну власність, культурні елементи, вираження, артефакти, способи існування або сукупності юридичних знань [241].

Оскільки культурне правове присвоєння є важливим питанням прав людини, втручання, спрямовані на його зменшення, повинні зосереджуватися на стимулюванні системних змін на політичному рівні для забезпечення позитивної юридичної практики та розширення можливостей дискримінованих груп. Культурне правове присвоєння є ідеальною сферою для вивчення сучасної природи міжгрупових відносин, воно охоплює уявне порушення групових кордонів і крадіжку аксіологічних правових продуктів, які відокремлюють «інсайдерів» від «аутсайдерів». Тут треба погодитися з Дж. Адамсом у тому, що соціальні відмінності спонукають людей ігнорувати, заперечувати та підтримувати постійні расові єрархії, сприяючи так нерівності [135].

Суспільство сучасного світу не є монолітним, воно складається з різних груп інтересів національного, культурного, економічного, вікового, ідеологічного та іншого спрямування. Узгодження цих інтересів в умовах глобалізації через поширення правової інформації, доктрину захисту прав людини, ідеологію мультикультуралізму глибоко проникає у правову систему. Культурне правове присвоєння охоплює відносини між актором і вихідною спільнотою сторонньої групи через імітацію або володіння колективними ресурсами. Культура виконує імперативну групову функцію, оскільки правові явища як результат правової культури є основними способами, якими члени групи визначають і символізують свою колективну ідентичність, що надає групам важливе відчуття сенсу, значущості та трансцендентності [159].

З цього приводу Ю. Гоцуляк та А. Добросердов доречно зауважують, що «ліберальна доктрина від питань негативної свободи, обмеження держави, прав людини, соціальної рівності, справедливості, приватної власності та конкуренції перейшла на глобальний рівень, де будь-яка сфера життєдіяльності тестується на розширення меж свободи: поведінка, світогляд,

самоідентифікація, мова, зовнішність тощо. Такий лібералізм уже не можна просто іменувати прийменником “нео”, це глобальний лібералізм, межі якого постійно розширюються» [25, с. 62].

Отож глобалізація характеризується значним рівнем запозичення культурно-правових ідеалів, узгодження їх із чинною правовою ідеологією суспільства, акумулюванням і адаптуванням чужих атрибутів у правову реальність та юридичну практику.

5. Зміна комунікативно-правової площадки та відкритість правових механізмів.

Зазвичай маса визначається абстрактними поняттями «народ», «натовп», «етнос», «нація» тощо, але з настанням глобалізації ці поняття розмиваються. Масовізація стає настільки глибокою, що саме поняття людини або людських груп втрачає актуальність. Розлюднення людини потребує її очищення від безпосередньої взаємодії та репрезентації, замінюючи опосередкуванням соціальною мережею, в якій головним постає образ людини, але не сама людина. Такої ж змінної як суб'єкт права зазнає й саме право, оскільки воно в епоху глибинних глобальних перетворень втрачає частину свого впливу. Доречно погодитися з позицією С. Кооса в тому, що «цифровізація відсуває актуальність людської поведінки та емоційності, і, отже, техніка все більше витісняє право» [225].

Продовжуючи далі перелік, натрапляємо на позицію, що не тільки право, особа, але й суспільство глобально трансформуються. От як цей підхід М. Шафік описує у книзі «Новий суспільний договір для кращого суспільства» кожен із нас щодня бере участь у суспільному договорі через взаємні зобов'язання між нашою родиною, громадою та співгромадянами. Турбота про інших, сплата податків і отримання переваг від державних послуг визначають суспільний договір, який підтримує та об'єднує нас як суспільство. Однак сьогодні наш суспільний договір порушено через зміну гендерних ролей, технології, нові моделі роботи, старіння та небезпеки зміни клімату [275].

Звернемо увагу, що зміна гендерних ролей отримує праксіологічну зміну політики держави в окремих сферах [76].

В. Петренко зазначає: «...слід зафіксувати, що прогресивізм як надія на науково-технічний прогрес, масова культура та масовість зберігають свої ролі та лише набувають нової якості, трансформуються під дією внутрішніх чинників, які зумовлюють ці зміни. Головним чинником в даному випадку виступає технічний прогрес, який зміг здійснити чергову революцію, в галузі інформаційних технологій. Віртуалізація увібрала в себе масу, масовість та масову культуру» [92, с. 14]. Науковець продовжує, що за всієї взаємонаближеності масової та віртуальної культур, головною їхньою відмінністю є суб'єктно-об'єктний зв'язок. Якщо масова людина десуб'єктивує себе у керованому натовпі (наприклад: ідеологічному або споживацькому), то посередня — набуває колективної суб'єктності за допомогою віртуальності, яка дає авторське право множинностям людей.

Саме віртуальна площина стала новим простором, у якому діє масова людина, що, пройшовши опосередкування, стає людиною опосередкованою, тобто посередньою. Р. Запорожченко в цьому розумінні доречно узагальнює, що «для держави модерну, характерними будуть: 1) мобільність (тобто ігнорування співвіднесення індивіда до конкретної території, місця в межах держави; можлива зміна відстані між точками у просторі); 2) об'єктивність (відображення матеріальної дійсності, яка не залежить від людини та її світосприйняття); 3) нормативність (життя за правилами, законами, нормами, що визначаються або конституціями та різними кодексами, або іншими нормативно-правовими документами); 4) реальні стосунки (ототожнення себе з державою шляхом наявності громадянства або інших способів ідентифікації; чітка фіксація громадянина в системі простору)» [38].

Цифровий простір створив нову форму публічного простору: такий, який забезпечує небезпечне поєднання громадського протесту, правосуддя натовпу та мовчазної згоди. Він пропонує переконання, що трансформують, тоді як правосуддя натовпу заохочує санкції проти (і знищення) недоброзичливців.

Цифрова сфера, як визначають окремі автори, створює суттєву правову оману, наприклад на думку Е. Енглесоса, породила «фальшиву громадськість» [178].

Інформаційна відкритість є однією з основних ознак правової культури цифрового суспільства. Яскраво це виявляється в стилі використання мережевої активності. Інтелектуальна, творча дія людини потребувала виняткового авторського права на традиційний суспільний контент. У традиційному суспільстві люди звикли ділитися з іншими лише результатами своєї праці. Навіть на ранніх етапах цифрової ери люди передавали лише остаточні продукти своїх творінь – медіаконтент і публікації в соціальних мережах. Інакше кажучи, поділилися своїми успіхами [220]. У сучасному розвиненому цифровому суспільстві люди обмінюються майже всім, зокрема процесом створенням, а не лише результатом. Цей принцип стає дедалі універсальнішим, регулярнішим і бажанішим як рутинна практика. Такий обмін суперечить традиційним принципам власності на творіння. Водночас він характеризує істотну ознаку соціальної культури цифрового суспільства.

Правова ідеологія не стоїть осторонь, сьогодні прийняття нормативно-правових актів відбувається відкрито. Досягнення справедливого рішення через використання засобів судового захисту також характеризується відкритістю та гласністю, проте важливо, щоб така відкритість правових механізмів не суперечила іншим доктринальним підходам та головне правам людини. З цього приводу ЄСПЛ у § 50 рішення у справі «Пінто Коельо проти Португалії» (№ 2) вказує, що «розглядаючи необхідність втручання в демократичному суспільстві для “захисту репутації та прав інших осіб”, Суду може бути необхідно перевірити, чи забезпечили національні органи влади справедливий баланс у захисті двох гарантованих Конвенцією цінностей, які можуть конфліктувати між собою в окремих справах, а саме, з одного боку, свобода вираження поглядів, захищена статтею 10 і, з іншого боку, право на повагу до приватного життя, яке забезпечується положеннями статті 8» [39]. Тож сучасне суспільство потребує від держави правової політики толерування, врівноваження інтересів різних суб'єктів права, прав та свобод громадян.

Глобалізація супроводжується зростанням доступу до різноманітної інформації через масові медіа, інтернет та інші джерела, люди отримують більше можливостей для ознайомлення з правовими нормами, законами та правами, які регулюють їхнє життя. Водночас треба розуміти й певні загрози, адже, як зазначає Х. Саура та ін.: «у контексті нових можливостей, які штучний інтелект надає урядам щодо розуміння та розвитку аналізу колективної поведінки, виникли важливі проблеми, пов'язані з конфіденційністю громадян» [272].

Відкритість правових механізмів узгоджується з етикою прав людини. Морально-етичні принципи мають велике значення у формуванні правових норм і визначають основні цінності, на яких ґрунтується правова система. Наприклад, принцип справедливості виражається у призначенні покарань за порушення закону так, щоб вони відповідали ступеню вини і зберігали баланс між рівністю перед законом та індивідуальними потребами правопорушника. Важливо, щоб вказаний принцип відображався в діяльності державних інституційних органів. Д. Нагін й К. Телеп доводять, що «справедливе поведіння поліції з громадянами підвищує готовність громадян дотримуватись закону і, таким чином знижує рівень злочинності» [246]. Тож етика прав людини стає затребуваним правовим ідеалом сучасного державно-соціального процесу. Погоджуємося з філософсько-правовими науковцями (зокрема О. Манхлум), котрі вказують, що враховуючи глобалізацію юридичної освіти та юридичних послуг, професійна етика повинна охоплювати не лише космополітичний вимір, але й такі почуття, як співчуття, повага та чутливість до людських страждань [233], етику прав людини та відкритість правових механізмів для їхньої реалізації.

6. Взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології.

У біосфері антропоцену системи людей і природи взаємопов'язані та переплетені в часових і просторових масштабах [264]. Місцеві події можуть перерости в глобальні виклики, а локальні процеси формуються глобальною

динамікою, що тісно пов'язано з людською взаємодією під час глобалізації. Вони творять постійний потік інформації, капіталу, товарів, послуг і людей, а також спричиняють глобальний системний ризик.

Аксіологічні патерни, що їх покладено в основу права, не окреслюється в посмодерністську епоху певними територіальними вимірами, вони мають всезагальне спрямування. Так С. Грінстайн визначає, що окремі поняття, наприклад верховенства права не є винятково прив'язані до національних кордонів, отримують глобальне розуміння [197].

Правова ідеологія в епоху глобалізованого суспільства має унікальну феноменологічну властивість – вона може реагувати на змінні фактори та формувати стійкість державно-суспільного життя. М. Васкнес визначає, що в епоху глобалізаційних змін особистість опинилася у певній законодавчій порожнечі, котра породжена старим тертям між традиційними західними світськими когнітивними моделями, які сформували скелет західного права, та пульсувальною плоттю живого людського суб'єкта, яке протистоїть йому [302]. Ідеологія імплементує класичні та новітні підходи, проте не тільки групує їх. Водночас, синергетично взаємодіючи, правові ідеали видозмінюються, набуваючи нових форм та проявів.

Д. Гелбінг, досліджуючи глобальні ризики, акцентує на первинному питанню – реакції державного, світового та соціального механізмів на нову геологічну епоху – антропоцен, що характеризується тісно взаємопов'язаним світом, який працює на високих швидкостях із гіперрефективністю в кількох вимірах. Ці виміри, на думку науковця, охоплюють глобалізовану систему виробництва та розподілу харчових продуктів, розгалужену торговельну та транспортну системи, міцний зв'язок між фінансовими ринками та ринками капіталу, інтернаціоналізовані ланцюжки поставок та доданої вартості, масові переміщення людей, соціальні інновації, розвиток та обмін технологіями, а також широкі комунікаційні можливості [207].

Системи переконань, які розглядають людей і природу як окремі сутності, виникли з економічним розвитком, технологічними змінами та культурною

еволюцією. Але той факт, що люди живуть у стійкій біосфері та залежать від неї, не зміниться. Існування як вбудоване в біосферу означає, що навколишнє середовище не є чимось поза межами економіки чи суспільства, чи рушійною силою, яку потрібно враховувати, коли це віддає перевагу, а, радше, самою основою, в якій існують цивілізації та на яку вони спираються.

Уявлення про те, що людство є поза біосферою, допомогло створити моделі, згідно з якими очікується, що технологічний прогрес дасть людству змогу насолоджуватися ВВП, який постійно зростає, і, отже, споживанням. Ця думка була порівняно нешкідливою, якщо біосфера була достатньо стійкою, щоб задовольнити потреби людства. Це вже не так, і це має далекосяжні наслідки для сучасних моделей економічних можливостей, з якими багато хто досі працює та робить політичні висновки [168]. Отож первинним фактором формування правової ідеології повинен бути акцент на антропоценних цінностях як правових ідеалах, котрі можуть забезпечити порівняну стійкість державно-соціального життя.

Реальність антропоцену та глобалізаційних суспільних змін – зростаюча турбулентність у всій системі – потребує трансформаційних змін у бік сталого майбутнього. Світові експерти доводять, що новітні технології, соціальні інновації, ширші зміни в культурному репертуарі, а також різноманітний портфель активного управління людськими діями на підтримку стійкої біосфери виділяються як важливі складові таких трансформацій [185]. Правова ідеологія встановлює нові феномени часового виміру, де тріада історичних констант, сучасних змінних та майбутніх патернів чітко переплітається.

Визначаючи синергетичний вплив глобальних трансформацій, доречно погодитися з позицією українських науковців у тому, що глобалізація домінантно впливає на розвиток права (так і на правову ідеологію), оскільки правові системи різних рівнів взаємодіють через нові механізми, формуючи іншу правову дійсність [3, с. 64].

Однак не тільки глобалізація здатна впливати на антропологічні патерни правового та суспільного життя, сучасні національно-політичні обставини

мають трансцендентальне значення для досліджуваного поняття, оскільки екзистенціальна воєнна загроза формує праксіологічну зміну тлумачення та прояву правової ідеології. Вказане буде описано у подальших підрозділах дисертаційної роботи.

3.2 Вплив правової ідеології на правову соціалізацію індивідумів під час воєнних загроз

Війна зумовлює зміну соціальної реальності, трансформується роль державних інститутів, адаптується правова система до зовнішніх загроз, а також додаткову установчу роль отримують нові інститути громадянського суспільства. Усі явища суспільства та держави піддаються переосмисленню, серед них і роль правової ідеології як феноменального явища, що впливає на правову ідентичність та правову соціалізацію членів суспільства.

Військові дії, державні заходи формування життя суспільства в умовах війни, безпекові загрози породжують конгломератно-екзистенційний досвід особистостей. Під час воєнних дій на території конфлікту й в умовно безпечній арені війни відбувається нерівномірне сприйняття ідеологічних парадигм державності, які часто переосмислюють та переглядають на різних рівнях. Норми права міжнародного та національного спрямування, за твердженням іноземних науковців, під час криз можуть навіть припинити існування (І. де Конінг, Д. Панке [172; 253]).

Реакція суспільства на військові загрози моделює сприйняття права, впливає на ставлення до правової політики, яка, своєю чергою, також зазнає адаптації. Узагальнене сприйняття процесів узгодження свідомості, правової ідентичності та ідеології державно-владного спрямування, на думку А. Лубіса, важливе не тільки для громадськості, але й має значення для формування права [232] та відстоювання прав людини під час надзвичайних суспільних ситуацій.

Трансформується право з практичною метою, яка, на думку Дж. Дугарда [173], полягає у вдосконаленні правової політики, правового

ідеалу та всієї системи прав людини. Перетворень можуть зазнавати і його синтезувальні елементи, в нашому аспекті не тільки правова ідеологія, а окремі правові цінності, інститути, концепції та пов'язані з ними елементи, зокрема правова ідентичність, правова культура, процес правової соціалізації потребує оновленого тлумачення.

Правова ідеологія надає соціальному життю індивіда юридико-практичне спрямування. Питання зміни правової реальності під час війни є предметом наукового аналізу певної групи науковців. Зокрема В. Ковальчук, І. Жаровська й інші розглядали проблеми інформаційної безпеки та гібридних виявів ведення війни та їхнє значення для прав людини [226]. А. Хак досліджує питання прав людини під час «незаконної війни» [205]. В. Кулик також вивчає трансформацію ідентичності української громадськості під час війни [228], вказуючи, що зміни відбулися в тому, що сприйняття правової справедливості набуло радикальнішого значення, наповнивши нібито громадянську прив'язаність до батьківщини потенційно ексклюзивним етнокультурним змістом. Цінним також є аналіз проблематики, що його провів С. Браун, котрий розкриває проблемні аспекти збереження цінностей у воєнний період [158].

Проте в сучасній українській думці проблема зміни правової соціалізації під впливом трансформації правової ідеології в умовах воєнного стану ще не була предметом комплексного аналізу, тому в межах цієї наукової роботи було б методологічно неправильно оминати цю проблематику.

Первинно визначимося з роллю правової ідеології у правовій соціалізації членів соціуму.

У юридичній науці таке поняття, як правова соціалізація є доволі новим, проте його значення для членів суспільства складно переоцінити. Зазначений термін потрібно розуміти через діяльнісний процес, котрий на рівні індивідуума сприймає правову ідеологію, правові норми та приписи, переводить їх на аксіологічний рівень індивідуального сприйняття. Правомірність, справедливість, законність існування ідеологічних чинників

оцінюють приватно, що перманентно впливає на правопорядок і стан законності в державі та суспільстві.

Праксіологія правової соціалізації має на меті дослідити діяльність суб'єктів права. Д. Отто та М. Удох вказують, що «сенс життя або світу полягає в тому, як люди його сприймають. У той час, як одні можуть стверджувати, що життя прекрасне і приємне, інші – що воно потворне і неприємне. І будь-яке зі сприйняття є реальним, оскільки воно є вираженням автентичного особистого досвіду осіб, які його висловлюють. Сприйняття походить від певної форми доктрини чи культури, яку люди культивують і беруть на себе зобов'язання, просуваючись у житті» [252]. Соціалізація вказує, які правові норми сприймати як цінності, відповідно – правова ідеологія визначає правові ідеали, важливі для суспільства та розвитку держави.

Наслідком правової соціалізації є вкорінені аксіологічні детермінанти у свідомість особистості, сформовані правоповажні інтенції та світоглядні ціннісні артефакти, що безпосередньо впливають на правову поведінку. Етичність прав людини, моральність суспільно-правової комунікації забезпечується через належний процес правової соціалізації індивідуума. Зростання рівня «правності» людини відбувається через сприйняття правових ідеологічних атрибутів демократичної держави, визнання їх власними аксіологемами та узгодження діяльності відповідно до їхніх вимог. Важливо, що соціалізація відбувається впродовж життя, тому не стосується лише нав'язування ідеологічних артефактів, а гармонійності їх існування в поєднанні з приватно-правовими чинниками тлумачення високого рівня права в індивідуальній свідомості.

Правова соціалізація є безперервним процесом, що супроводжує особу від раннього дитинства протягом усього життя та відбувається завдяки взаємодії з різними соціальними інститутами, такими як державно-правова ідеологія, сім'я (А. Файн та ін.) [192], освітньо-виховні заклади (Н. Лесько) [55], релігія (В. Чернописька) [164], медіа та інші.

Роль права та його цілісного державного світогляду, який представлений як правова ідеологія, в дитячому віці не вважається особливо пріоритетною. Радше, соціальні установки на первинних етапах є фундаментальними для формування морально-етичних уявлень про право і справедливість. Соціалізація відбувається через спостереження, наслідування та відповідну реакцію на похвалу чи покарання за дотримання або порушення правил. На етапі зростання пріоритетності набувають ідеологічні атрибути, державно-владні веління, норми та правила й комунікаторами соціалізації вже є органи державної влади, офіційні інформаційні ресурси, правова спільнота. С. Каванах зауважує, що важливо виховати правоповажні інтенції в особистості дитини, спрямувати її в межах ідеологічного демократичного напрямку буття та протидіяти правовому цинізму [162].

Визначальною ознакою правової соціалізації є те, що таке явище має поступальне значення і не може існувати у певній статичності. Як процедурно-процесуальна діяльність, правова соціалізація перебуває у стані зміни та оновлення впродовж усього життя індивідуума. В час військових загроз змінюється суспільне оточення, модифікуються правові норми, трансформується ідеологічна константа державно-юридичного життя, тому соціалізація також не може залишатися сталою.

Моральні норми, соціальні чинники, правові вимоги є джерелом видозміни, адаптування та неперервної динаміки розвитку свідомості та «правності» особи. Вона намагається сконцентрувати увагу на питаннях національної безпеки [78]. У час війни посилюється прагнення особи до пошуку рівноваги, інклюзивності суспільства та справедливості, яке часто характеризується індивідуальним розумінням моральних артефактів «справедливого миру» та спробою сублимувати таке тлумачення у правову форму. У такий спосіб відбувається зворотний процес, за якого суспільство як група індивідуумів віддає правовий посил необхідної державної ідеології у світлі вирішення метаантропологічної дилеми «мир і війна», «справедливість і хаос», «законність та протиправність». Справедливий мир, що внесений у

ідеологічну державну політику визначає майбутнє державності, розвиток інститутів громадянського суспільства та добробут народу й нації.

Завданням правової соціалізації є встановлення в індивідуальній свідомості поваги до державного, правового та суспільного устрою, що наявний у конкретних історичних умовах, формує комунікативну складову між тріадою «держава–суспільство–індивідуум» і забезпечує стан законності та правопорядку, є основою впровадження демократичних інтенцій у суспільну буттєвість.

Повнолітня особа, хоча й з різним рівнем участі, проте завжди є учасником правового та політичного життя держави, тому рівень її соціалізації формує стабільність соціуму. Останнє в час війни є особливо вагомим, оскільки правові норми не є сталими, частково втрачають свою дієвість, тому слідування основним принципам права, правовим ідеалам, що вміщені в правовій ідеології держави та суспільства – чи не єдина «рятівна паличка» для стабільності суспільства, реалізації правових норм з урахуванням гуманних ідеалів та правоповажних функцій.

Визначимо такі аспекти важливості правової соціалізації для дорослого члена суспільства в умовах воєнного стану:

- через неї відбувається формування правоповажної поведінки, підвищується рівень правосвідомості, знання вимог правової політики, особливо основних юридичних ідеалів, які навіть у період кризових ситуацій не можуть мати революційного спрямування (до них потрібно зарахувати законність, права людини, цінність дитинства, антидискримінаційну політику, гендерну рівність, рівність людини перед законом тощо);
- правова соціалізація забезпечує правовий порядок, узгоджує локальні, регіональні та національні норми, класичні та новітні правові вимоги, які можуть бути колізійними, тому за допомогою використання тлумачення сутності ідеалу правової ідеології вдається досягти узгодженості в правореалізаційній діяльності;

- рефлексуючи над змінами системи права, правова соціалізація визначає правову природу законів для практичного використання останніх у соціально-державному житті соціуму;

- правова ідеологія окреслює праводозвільні та правозаборонні сфери державно-правової буттєвості, тому особа може за допомогою соціалізації сприймати обґрунтованість, законність, легітимність обмеження окремих прав людини, забезпечити правовиконавчу функцію громадянина та дозволяє нести особисту відповідальність за протиправну поведінку;

- правова політика має далекоглядну ціль, яка на короткотермінових етапах може змінюватися, особливо загострений такий трансформований вектор може виникнути в умовах воєнного часу, проте правова соціалізація діє як стримувальний фактор від значних коливань суспільства та держави до відстоювання незмінних етичних правових цінностей;

- дорослі особи під час реалізації правової політики держави можуть стикнутися з певними труднощами щодо реалізації юридичних норм, зокрема щодо комунікації з органами публічної влади, адже питання незнання чи недостатньої доступності правових приписів також важливе. Тому усунути колапс у юридичній правотлумачній та правореалізаційній сферах може допомогти високий рівень правової соціалізації індивідуумів, що здобувається безперервним правовим вихованням та підвищенням рівня правової культури соціуму загалом та формуванням і реформуванням правової ідеології відповідно до запитів громадянського суспільства.

Людина в державі та соціумі не може виступати лише «споживачем» реальності, демократичність держави відображається в можливостях громади та окремої особи впливати на правову парадигму. Правова соціалізація допомагає досягти належної правової й політичної активності громадськості, сприяє формуванню небайдужої громадянської позиції як ключового чинника здорового розвитку суспільства і забезпечення демократичних цінностей. Тому інститут правової соціалізації відіграє значну роль у формуванні громадянської

свідомості, сприяє побудові правової держави та є важливим елементом розвитку суспільства загалом.

Культурні, ментальні, ортологічні, соціально-політичні фактори впливають на правову соціалізацію, що забезпечується різними підходами та вимогами до юридико-виконавчої діяльності. Правова ідеологія становить основний вибір держави – правовий примус чи навпаки правове переконання буде обрано методом, за допомогою якого правові норми діятимуть. Атрибути примусу формують авторитарність ідеології, визначають потребу у значній кількості примусових, контрольних-наглядних, навіть репресивних органів у державі. На противагу метод переконання потребує розвитку освітньої складової, підвищення правової інформованості народу.

Треба пам'ятати, що право чітко пов'язане з культурою суспільства, тому релігійні норми та соціальні стереотипи мають істотне значення для правової ідеології. В окремих країнах право та морально-етичні принципи нерозривно пов'язані, як наслідок у цих державах правова ідеологія поєднується з доктринальними підходами та релігійними теоріями. Як приклад, в ісламських країнах дотримання шаріату може мати пріоритетну роль перед секулярними законами, ба більше державні правила й норми формуються з урахуванням, інколи імплементацією релігійно-моральних еталонів суспільства. Так, науковці Індонезії констатують, що «імплементація шаріату в Ачеху є не винятковою, а, радше, інклюзивною в межах національної правової та законодавчої системи» [261, с. 55].

Культурні цінності через правову соціалізацію, уявлення та розуміння права крізь призму етичних норм соціуму формують правову реальність та суспільне життя. Уявлення та розуміння права відбуваються на основі етичних норм соціуму, що визначають, які правові норми та принципи вважаються прийнятними, а які – неприпустимими. Культурні цінності відображають глибокі уявлення про справедливість, мораль та етику, які відтворюються в правових нормах і законодавстві та формують соціальну реальність. Продемонструємо свою позицію таким прикладом – у Пакистані, який має

друге за численністю мусульманське населення у світі після Індонезії, місцеві чутки з релігійним відтінком неправдиво стверджували, що вакцина проти поліомієліту викликає стерилізацію та містить продукти свинини, тому через вакцинацію в тіло особи потрапляє нехалляльний продукт. Наслідками такої релігійно-культурної соціалізації є те, що у Пакистані продовжують спостерігатися суттєві спалахи поліомієліту [206].

У державах, де релігія та національно-культурна етика не так міцно вкорінені в суспільне життя, визначені аксіологеми теж впливають на формування правової ідеології. У правових підходах усе ж відображено загальноприйняті в соціумі норми моралі, зокрема: милосердя, що позиціонується через існування системи соціального захисту держави; справедливість, яку гарантують інститути захисту прав людини, особливо судова система держави; толерантність, що як принцип формує основу освітньо-суспільного світогляду державних та громадських інститутів; комунікація, що може відображатися у формах альтернативного, позасудового врегулювання конфліктної ситуації, до прикладу поширення медіаційних процедур [див. докладніше 69]. Деяким культурам притаманні власні традиційні системи регулювання конфліктів та вирішення спорів, які можуть відрізнитися від сучасних правових систем. Наприклад, в окремих африканських культурах наявна система «restorative justice», яка сприймає злочин як порушення громадського порядку, а не лише як порушення закону, і спрямована на відновлення гармонії у спільноті [236].

Українське суспільство визначає, що істотно впливають на поведінку саме морально-релігійні норми (46 %), зовсім не впливають – тільки 17 % (Додаток Б.1).

На правову соціалізацію, окрім релігійно-ідеологічних чинників, впливають також історичні, генетично-правові детермінанти, що вкоренилися в народному розумінні аксіологічних державно-юридичних особливостей. Держави, котрі в історичній традиції, мають сформовані інститути демократії, виборів, конституціоналізму, народного супротиву тощо, демонструють вищий

рівень соціалізації, поваги до права, ніж ті країни, де тільки відбувається перехід від авторитарності до ліберальної системи прав людини.

У продовження розкритої проблематики варто згадати усталені економічні інститути, зокрема податкова система, бюджетна, антикорупційна ідеологія держави, яка загалом впливає не тільки на економічний чинник існування суспільства та держави, але й формує правову повагу до влади, легітимізує чи делегітимізує публічні органи, оскільки в країні, яка просякнена корупцією, соціалізація не може відображати високі правоповажні інтенції та навпаки, поважаючи фінансові інституції, громадянин формує високий рівень соціалізації відповідно до належної правової ідеології.

Таку тезу підтверджують результати нашого опитування, у якому перша загальна група респондентів вказала, що вважає корупцію основною проблемою української держави (67 %). Агресивна війна в цьому опитуванні займає тільки другу позицію (54 %) (Додаток Б.2).

Звернемо увагу, що нині в українському суспільстві відбувається трансформація правової соціалізованості індивіда через вплив воєнних викликів, що полягає у глибинній зміні аскіологем, адже переосмислюються правові ідеали, зокрема ті, які мають усталене здавалось би сприйняття з боку індивідуумів, дієвість норм та інститутів міжнародного права, роль органів публічної влади, переоцінюється важливість громадської активності, зокрема через особливе значення волонтерського руху, що перманентно впливає на військово-політичну реальність.

Культурні атрибути суспільства виражають основу правового ідеалу, що створений у ньому. Держава, формуючи правову політику, змушена узгоджувати її з тими цінностями, які панують у соціумі, тому й правова державна ідеологія репрезентує позицію соціалізованого члена суспільства через етичні правила та норми, які вона імплементує.

Результатом взаємодії між суспільством, соціалізованою особою, правовими приписами є правова ідеологія, яка постійно змінюється внаслідок

трансформації її основних вказаних констант та зовнішніх чинників, серед яких безумовно і військово-політична реальність.

Змінні детермінанти правової соціалізації можуть виявлятися у різних аспектах життя індивіда, враховуючи його взаємодію з правовою системою, сприйняттям прав та обов'язків, а також у формуванні особистої моралі та етики, відображаючи глибокі трансформації у свідомості та світогляді людини, впливаючи на її усвідомлення закону та власну роль у правовому просторі.

Війна в нашій країні триває понад десяток років, але повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року особливо деаксіологічно вплинуло на всі суспільно-правові феномени. У державі оголошено воєнний стан відповідно до Указу Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [99], чим можуть бути обмежені окремі права та свободи громадян, законні інтереси фізичних та юридичних осіб. Такі обмеження не можуть бути всеосяжними, а необхідність їх введення повинна узгоджуватися з військовими вимогами та легітимно здійснюватися в такому обсязі, який необхідний для воєнного стану.

Дж. Віласміс-Еспіноза називає війну «надзвичайною геополітичною подією» [304], де переконання членів соціуму в законності та гуманізмі отримують нову форму та обмежуються військовими потребами. Це новий, додатковий рівень соціалізації, відповідно до якого особа бореться з усталеним розумінням норм права, формує обмеження конституційних прав, толерує порушення прав людини тією мірою, як це необхідно для досягнення бажаного справедливого миру.

І. Жаровська та О. Парута зауважують зв'язок ідеології та соціалізації особи, вказуючи, що «доктринальне переформулювання правових джерел відбувається не в ізольованому, незайманому та суто правовому світі, а скоріше в контексті конкретної інтерпретаційної спільноти. Межі доктринального правового дискурсу визначаються мережею мовчазних соціальних умовностей серед інтерпретаторів про те, як правдоподібно можна приписати значення правовим джерелам, і про природу позаправових реалій, якими ці джерела мають намір керувати» [33, с. 34].

Наше опитування демонструє емпіричну практику, відповідно до якої респонденти визнали суттєві зміни в правовій соціалізації. Про те, що ставлення до права не змінилося, повідомили тільки чверть опитаних (20 %), більшість вказали, що ставлення змінилося істотно (55 %) та частково (19 %).

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України продемонструвало, що й у період демократичного розвитку сучасного права, на історичному етапі демократичності держави, і, схоже, в момент вияву найвищого рівня гуманізму проблеми захисту життя і безпеки особи залишаються такими самими. Саме цивільне населення в Україні зараз найбільше страждає від війни. За даними ООН від 2024 року, жертвами повномасштабної російської агресії стали понад 30 тисяч мирних громадян України: 10 тисяч 378 людей загинули та 19 тисяч 632 було поранено [262] (Додаток Б 10).

Проте насправді ці показники відображають винятково ідентифікованих осіб, їх на сотні тисяч більше, оскільки ідентифікацію не можна проводити на тимчасово окупованих територіях, а це більше ніж п'ята частина України. Тому важливо усвідомлювати, що війна супроводжується різними формами насильства та порушенням прав людини, враховуючи масові порушення прав на життя, свободу, безпеку та гідне ставлення.

У таких умовах рівень правової соціалізації істотно знижується, а громадяни втрачають довіру до системи правосуддя та міжнародних норм. Щоб продемонструвати зазначене, ми опитали осіб з пересічною правосвідомістю та фахівців у галузі права. Недовіра до міжнародних інституцій з боку громадян України є фатальною, що зображено в додатку. Найнижчим є рівень довіри до ООН (8 %), до МАГАТЕ (13 %), НАТО відповідно 14 %. Звернемо увагу, що серед фахівців у галузі права цей показник значно нижчий та сягає 3 %, 5 % і 7 % відповідно (Додаток Б.3).

Така позиція зумовлена емпіричним досвідом щодо неспроможності міжнародних інституцій найвищого рівня забезпечити норми міжнародного

гуманітарного права та досягти належного захисту від посягань країни-агресорки.

Особливо відчутно зменшилася довіра до Червоного Хреста як організації, яка уповноважена забезпечити гуманізм під час війни, захистити військовополонених, надати підтримку цивільному населенню. Коли рівень довіри серед пересічних громадян сягає 11 %, то серед фахівців у галузі права, які освічені в юридичних питаннях, цей показник радикально знизився до 4 % (Додаток Б.3).

Наведемо дані для порівняння – поляки довіряють міжнародним інститутам вище, зокрема НАТО 51,9 %. Проте рівень довіри до деяких органів також незначний, наприклад до ООН тільки 12,1 %. Лише спостереження за діями (радше, бездіяльністю) цього органу стосовно війни в сусідній з Польщею Україною спровокувало зниження правової соціалізації. Загалом рівень довіри до ЄС за три роки опустився на 11 пунктів [249].

Знижена оцінка ефективності міжнародних інституцій серед юристів та фахівців у галузі права зумовлена тим, що ця група респондентів добре ознайомена з положеннями норм міжнародного права, повноваженнями та можливими діями й місіями міжнародних інституцій, котрих можна вжити в контексті норм міжнародного та гуманітарного права. Водночас, розуміючи широкомаштабність проблеми та потребу діяти в конкретних обставинах, усе ж інституції виконують, радше, декларативні функції, а не реальне гарантування миру й безпеки. Юристи наголошують на недостатній ефективності міжнародних інституцій щодо вирішення складних конфліктів, злочинів проти людства та загалом міжнародних механізмів, що роками вибудовувалися у сучасному суспільстві.

Про проблему недовіри до норм міжнародного права вказує значна кількість дослідників. Д. Курран та Т. Хант акцентують, що прагнення стабілізувати миротворчу діяльність ООН породжує концептуальні, політичні та практичні виклики для ролі ООН у глобальному управлінні та управлінні міжнародними конфліктами [166]. С. вон Біллінбек також зазначає, що сьогодні ООН часто

використовує «самолегітимізацію» (процес, за допомогою якого суб'єкти переконують себе в тому, що вони є легітимними та діють у спосіб, який відповідає їхній ідентичності в цьому соціальному чи організаційному середовищі), чим зменшують ефективність та результативність своїх дій у сфері миротворчих операцій [305].

ООН, визнаючи неефективність окремого напрямку власної політики, а відповідно всієї правової ідеології захисту людства, у 2019 році обрала вектор на реформування безпекового блоку [297], проте результат не можна визнати задовільним. Підхід щодо захисту цивільного населення називають провальним. Зокрема С. де Конінг, також зазначає, що миротворчі операції ООН перебувають у кризовому стані [170].

Не тільки норми та інституції міжнародного права піддаються сумніву під час війни. Національна система права, яка змінюється в бік обмеження прав людини у військовий час, зазвичай знижує рівень правової соціалізованості.

Т. Міхайліна та Ю. Гоцуляк досліджують проблему зміни правоповажних чинників під час війни, зокрема науковці зазначають, що «З початком повномасштабних воєнних дій в Україні спочатку відбулося експоненціальне підвищення рівня правосвідомості населення держави, що підвищило довіру до політичної системи. Однак у самій політичній системі не відбулося принципових змін, тож криза правосвідомості повернулася на довоєнний рівень і навіть поглибилася» [81].

З власного праксіологічного досвіду та опитування громадян України можливо виокремити три причини трансформації правової соціалізованості громадськості під впливом змін національної правової ідеології.

По-перше, змінюється ставлення до права як суспільно-державного феномена, оскільки обмеження прав людини породжує страх, невизначеність, недовіру до абсолюту органів публічної влади. Такий стан зумовлює прогалини соціалізації, трансформацію правової ідеології суспільства, підриває довіру до права, правосвідомості та правової культури. Через парадигми хаосу описують чинну реальність, оскільки правова ідеологія втрачає потенціал унормованості.

Абсолютизувати низький рівень соціалізованості можемо тільки на основі дослідження, чи схвально громадськість ставиться до обмежувальності права. В умовах війни необхідно враховувати позицію суспільства до обмежувальних заходів, розуміння їх затребуваності заради безпеки та оборони держави. Результати цього дослідження відображено в додатку Б.4. Оцінка даних авторського опитування дає нам можливість дійти висновку, що легітимність обмеження прав залежить від того, чи громадськість схвалює окремий державно-адміністративний захід обмеження.

Так абсолютно схвально ставиться громадськість до обмеження оприлюднення інформації про військові об'єкти (91 %) та введення комендантської години (89 %). Нижчий, проте однаково істотний рівень підтримки до таких військово-політичних обмежень, як заборони виїзду чоловіків та військовозобов'язаних осіб за кордон (71 %) і мобілізація населення (61 %). Більшість опитаних розуміють потребу таких дій, суспільний та військовий запит на них. Однак такі заходи, як конфіскація власного транспортного засобу (лише 33 %), позбавлення права керувати транспортним засобом (23 %), позбавлення права власності (21 %), обмеження права виїзду осіб до 18 років (13 %) вважаються неналежними обмежувальними заходами. (додаток Б.4).

Також громадськість оцінюючи обмеження прав людини загалом розуміє військово-політичну реальність, що відбувається в країні. Респонденти нашого опитування вказали, що не завжди є правомірним (легітимним) обмеження прав людини, що спостерігається в сучасній Україні – 41 %, про зазвичай неправомірне обмеження вказали 30% опитаних і тільки 21 % визнали розумність такого обмеження (Додаток Б.7).

По-друге, органи державної влади змушені забезпечити правопорядок у суспільстві, проте в час воєнних загроз ескалація соціальної напруги є особливо проблемним питанням. Ефективність окремих норм права спричиняє сумніви, нормативна діяльність не завжди є достатньо оперативною для усунення всіх прогалин у законодавстві, а права та свободи залишаються обмеженими.

Унаслідок цього в суспільстві може сформуватися певна негативна реакція на описану ситуацію. Відповідно органи державної влади змінюють ідеологічне переконання на заходи примусу, обмежуючи свободу слова, функціонування політичних партій окремого спрямування, вводячи суворий контроль у період воєнного стану. Вказане зумовлене перевищенням службових повноважень, безконтрольністю влади, а відповідно й правових норм, що походять від неї. Загалом часто втрачається повага до правоохоронних органів. Правоохоронці, яких називають представниками почесних професій, стикаються з негативним впливом корупційної поведінки, що підриває їхню репутацію [181].

У проведеному опитуванні ми бажали зрозуміти думку громадян щодо рівня довіри до правоохоронних органів та органів правосуддя, відповідно дані вказують, що він залежить від повноважень інституції та виправданості введення санкцій. Так рівень довіри до правоохоронних органів під час війни знизився на 16 %, хоча й у довоєнний період він був одним із найнижчих 34 %. Суди також втратили значну частину суспільної довіри попри масштабне реформування в цій сфері останнім часом, та становить 36 % порівняно з 41 % в довоєнний період. Збройним силам України довіряють 93 % громадян і це єдина інституція, яка продемонструвала зростання рівня довіри.

Система забезпечення захисту та правопорядку в умовах воєнного стану працює зі значними прогалинами, що зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми обставинами. Залучення правової ідеології у боротьбу з політичними опонентами, медіа, використання її з метою отримання політичних чи корупційних преференцій спричинена відсутністю участі громадськості у провадженні публічної влади, девальвацією демократичних інституцій та обмеженням окремих конституційних прав громадян.

Поряд з цим опитування демонструє, що загалом органи публічної влади справляються із завданнями, які перед ним постали в умовах війни, тому 54 % опитаних оцінили роботу органів влади на чотири бали за максимальною п'ятибальною шкалою (Додаток Б.8).

Недостатня участь громадян у прийняттях рішень та владних структурах може призвести до віддалення влади від народу та зростання авторитаризму. Неможливість проведення виборів під час воєнного конфлікту створює значні виклики для демократичних процесів та легітимності влади, адже вибори є одним із основних механізмів, за допомогою яких громадяни можуть виразити свою волю та обрати представників у владу. Відсутність цього інституційного елемента демократії позбавляє громадян можливості активно впливати на політичні процеси та вибирати тих, хто представлятиме їхні інтереси.

Окрім того, вибори є важливим механізмом гарантування легітимності влади [290]. Виборчий процес є основою довіри соціуму до політики та ідеології держави. Відсутність реальних, вільних, прямих, демократичних виборів призводить до узурпації влади, делегітимізує правову політику, яку формують органи публічної влади, котрі не мають законного статусу. Щодо останнього треба розуміти, що з боку нормативного права законним може вважатися продовження терміну повноважень органів публічної влади на період воєнного стану, проте етичні норми суспільства, соціалізованість особи, правова культура нації визначають такий понаднормовий період перебування на посаді як чинник делегітимізації органів та інституцій публічної влади.

Незважаючи на те, що 67 % опитаних вказали, що не цілком підтримують дії української влади, проте проти проведення виборів зазначили більшість респондентів (84 %). Докладніше результати відображено в додатку Б.5. Вказане зумовлено безпековими питаннями.

По-третє, стан правової культури, соціалізації, правосвідомості отримує значний потенціал до зниження, оскільки в умовах війни порушено основні права людини як на соціальному, так і на державному рівнях. Трансгресія звичаїв, правил, норм і загалом правових ідеалів стають менш контрольованими. Особа перебуваючи у стані загального хаосу, може порушувати право достатньо легше, без належного рівня відповідальності. У цей час посилюється агресивність суспільства та протиправна поведінка.

Проілюструємо це приватно-правовою сферою зростання агресії. Так, домашнє насильство істотно зростає під час війни і в післявоєнний період [157]. У серпні 2023 року, згідно з даними Нацполіції України, за перші п'ять місяців 2023 року кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства зросла на 51 % порівняно з аналогічним періодом минулого року [186].

Ситуації збройного конфлікту, період постконфліктного врегулювання та випадки вимушеного переселення здатні посилювати масштаби та інтенсивність уже наявних форм насильства, а також призводити до появи його нових форм. Протягом останнього десятиріччя дедалі більшої уваги привертає до себе проблема сексуального насильства [221], пов'язаного зі збройним конфліктом. Однак питання безкарності злочинців усе ще залишається актуальним, зокрема і для України.

3.3 Світоглядні основи вдосконалення ідеолого-правової політики в Україні

Сучасний європейський курс України та вектор її правового розвитку визначаються чинною Конституцією України та численними законами, ухваленими в умовах незалежності. Зокрема в Преамбулі Основного Закону визначено головний напрям правової ідеології «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [51], що ґрунтується на європейській ідентичності нашого народу.

Конституційними нормами не вичерпується спрямування ідеології правової політики, важливими є закони щодо адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу, а також нормативні акти про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Крім того, ратифікація Україною низки хартій та конвенцій щодо взаємної правової допомоги та захисту прав людини підтверджує прагнення нашої держави до інтеграції в європейське правове поле.

Праксіологічний аналіз усе ж вказує на дисонанс практики та нормативно визначеного права. Сучасне суспільство та українська держава, не зважаючи на

те, що минуло вже понад три десятиліття зміни ідеології, подекуди ментально перебувають в ракурсі ідеології адміністративно-командної системи політичного управління, де права людини нівелюються, а державна воля вважалася домінантною, де на перший «план проступає безумовність дії настанов та розпоряджень від існуючої влади» [53]. Народу, державній владі та й національній правовій ідеології не вдалося сповна сформувати абсолютний ідеал демократичних правових цінностей та створити матрицю їхньої належної реалізації, тому варто погодитися з М. Морарь в тому, що «сучасне українське суспільство продовжує переживати один із найскладніших періодів своєї історії» [82].

У правовій реальності спостерігаються значні проблеми, що також характеризуються такою деструкцією, як суспільно-правовий нігілізм, «який не тільки проник в усі верстви суспільства, але й набув ознак системного явища – коли закони приймаються без їх попереднього обговорення та узгодження із представниками тих галузей, у яких ці закони покликані регулювати відповідні суспільні відносини; сумнівною продовжує залишатися якість деяких законодавчих актів» [115]. Перелік проблем можна продовжувати доволі довго у кожній правовій галузі, проте наше завдання передбачає не критику недоліків, а намагання сформувати належну правову політику, що досягне встановлених правових цінностей європейської держави.

В першу чергу, на нашу думку проблема правової системи та правової політики реформування полягає в неефективності задекларованої зміни правової ідеології в цілому та її окремих сфер зокрема. Про неефективність реформ зазначили більшість опитаних нами респондентів, 49 % оцінили їх на «задовільно» (додаток Б.9).

Первинно визначимо основний конструкт сучасної національно-правової ідеології української держави. На конституційному рівні, а саме у ст. 15 Конституції України визнано, що в державі не може домінувати одна ідеологія, позиціоновано, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності» [51]. Такий підхід

законодавця потрібно оцінити схвально, оскільки плюралізм думок, позицій, ідеологій є підґрунтям демократичного суспільства, відображає верховенство права та рівності, невтручання держави в особистий простір громадськості.

У продовження конституційного розуміння ідеологічної сфери життя держави встановлюється заборона обов'язковості жодної ідеології. Визначена конституційна норма зумовлена, на нашу думку, історичним спадком української держави, яка розуміє, що вибір єдиного напрямку політичної ідеології формує авторитарне суспільство.

Позиціонований правовий конструкт можемо вважати виваженим та демократичним, однак його необхідно розуміти в контексті сучасної реальності аксіологічно-збалансовано. В Україні все ж повинні існувати ціннісні орієнтири, котрі визначають напрям розвитку суспільства та державності, втілюватися в основній правовій політиці держави та встановлювати принципи, які є метаантропологічними початками для сучасного розвитку особи, суспільства, правової системи. Тому в широкому розумінні такі аксіологічні початки можна вважати державними світоглядними концептами, ідеологічного спрямування, що формують сучасну національну державу та громадянське суспільство.

Визначимося з теоретико-правовим розумінням поняття «правова політика» та його значенням для праворозуміння. Цей феномен тільки останнім часом став предметом уваги наукової спільноти.

На думку Н. Железняка, правову політику доречно позиціонувати як специфічну міжгалузеву правову категорію, «яка визначає базовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод, і одночасно є статичним елементом правової системи» [34, с. 9]. Погоджуємося з автором у тому, що досліджувана категорія є комплексною, де

політика визначає діяльнісну складову управління суспільним та державним життям, а право закріплює можливість формування та реалізації її юридичними механізмами з основною метою – встановлення справедливого начала.

У дисертаційному дослідженні Ю. Ковний визначає істотне значення правової політики вказуючи, що «роль та значення правової політики є доволі суттєвими: насамперед вона стабілізує суспільні відносини; універсалізує правову реальність; здійснює регуляторно-управлінський вплив на всіх суб'єктів суспільного життя; соціалізує окремі групи чи членів суспільства. Державна правова політика виконує основне завдання – створює юридичну матрицю для суспільних відносин» [48, с. 74]. Отож правова політика, на думку науковця, – це той юридичний діяльнісний потенціал, що його можна використати для впливу на державно-правове життя.

І. Андрусак зауважує, що правову політику варто розуміти через процедурну складову, тобто «процес ухвалення рішень і визначених дій, що здійснюється від імені держави щодо управління суспільством у певній сфері задля досягнення конкретної мети. Загалом це комплекс певних стратегій, цілей, завдань, діяльності суб'єктів і державного, і громадського сектору щодо формування належних суспільних відносин у певній сфері» [1, с. 355].

Узагальнюючи наукове праворозуміння у цьому напрямі, визначимо, що роль правової політики є доволі значущою, оскільки вона прогнозує майбутні бажані тенденції розвитку права, суспільства та державності, визначає принципи, на яких відбуватиметься такий розвиток. Це важливий елемент розвитку правової та державної реальності.

Правова політика – це родове поняття, яке може існувати у різних сферах буттєвості, тому доречно виокремлювати господарсько-правову, кримінально-правову, міжнародну, природоохоронну політику тощо.

Ідеологічна сфера є однією з головних, оскільки репрезентується в правовій політиці держави та охоплює всі атрактори, котрі стосуються визначення, встановлення, формування та спрямування правової політики держави щодо втілення основних правових орієнтирів, принципів та

світоглядних цінностей. Ми стоїмо на тій позиції, що ідеолого-правова політика формує конструкт, що його використовують інші сфери правової політики, оскільки визначає державно-правові ціннісні атрибути, які домінують на конкретному історичному етапі розвитку цивілізованих народів.

Запропонуємо власну дефініцію такого поняття.

Ідеолого-правова політика сучасної держави – це узгоджена система цілей, стратегій та заходів, котрі встановлюють кореляцію ідеологічних орієнтацій та забезпечують їх загальнообов'язковість, спрямована на досягнення соціальної стабільності, розвитку демократичних цінностей та забезпечення прав людини, правопорядку і верховенства права, а також на вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів через гармонійне поєднання гуманістичних принципів державного управління.

Основним спрямуванням, ціллю ідеолого-правової політики є розроблення важливих, аксіологічних орієнтирів розвитку держави та права, встановлення ключових, світоглядних принципів функціонування правової системи, згуртованні громадськості навколо визначних аксіологічних патернів державно-соціального устрою.

Отож ідеологічно-правова політика встановлює ціннісні орієнтири розвитку державно-соціальних феноменів. Їх визначають через відстоювання окремих правових цінностей, що становлять основу сутності та мети права, є невід'ємною складовою правової системи держави і частиною правової реальності. Функціонують правові цінності у двох взаємопов'язаних аспектах: по-перше, вони визначають онтологічні основи існування права, постаючи фундаментальними принципами, на яких ґрунтується правопорядок; по-друге, цінності слугують гносеологічними підвалинами для пізнання правової реальності, забезпечуючи можливість осмислення та інтерпретації права крізь призму соціально значущих ідеалів та принципів [21, с. 6].

Розглянемо окремі напрями ідеолого-правової політики сучасної України та спробуємо визначити вектор її розвитку відповідно до аксіологічно-гуманістичного спрямування національної системи права.

По-перше, політика *демократичного самоврядування*, що відображає світоглядні ідеї та правові механізми участі народу у провадженні публічної влади. Така громадська участь та активність є свідченням демократичності державних інститутів, котрі визнають народ основним джерелом влади, основою народного суверенітету та забезпечують право громадськості визначати власну політику у державі, що ґрунтується на врахуванні думки народу щодо розвитку правових інститутів.

Р. Кальтвассер стверджує, що загальна воля «відіграє важливу роль, оскільки вона дозволяє виробити конкретне уявлення про політику: враховуючи, що народ є сувереном, ніщо не повинно стримувати його волю» [268]. Широке розуміння волі народу, а максимальна імплементація інтересів громадськості відзначає демократичність державної діяльності та є основним світоглядним принципом функціонування публічної влади.

Первинно в умовах демократії участь громадськості забезпечується можливістю широкої репрезентації інтересів як всього народу, так і окремих груп населення у політичному та правовому житті, що створюється через інститути виборчого та референдумного права, механізми петиційної діяльності, функціонування політичних партій та громадських організацій, можливості моніторингу громадян за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, відкритість інформації про діяльність останніх тощо.

Водночас, користуючись ідеологічним конструктом, що вміщується в конституції, застерігаємо від єдиного ідеологічного сприйняття влади народу, тобто в сучасному суспільстві також недоречно абсолютизувати волю народу.

У книзі «Кінець історії та остання людина» Ф. Фукуяма стверджує, що ХХІ століття означало перемогу ліберальної демократії над усіма іншими формами правління, остаточний крок у розвитку людської цивілізації [192].

Проте, як стверджує низка сучасних науковців (С. Пінкер [255], С. Левандовський [231], Е. Усланер [299]), багато років після основоположної тези Ф. Фукуяма ліберальні демократії опинилися під загрозою в епоху

«постправди», яка рясніє дезінформацією та теоріями змови і характеризується низьким рівнем інституційної та політичної довіри.

Така деформація може виявлятися у радикальному популізмі або навіть в анархічному ідеологізмі. Перший, за свідченням сучасного розробника цього напрямку К. Мудде, треба розуміти як «ідеологію, яка вважає суспільство остаточно розділеним на дві однорідні та антагоністичні групи, «чисті люди» проти «корумпованої еліти», і яка стверджує, що політика має бути вираженням *volonté générale* (загальної волі) народу» [242, с. 543]. Популізм часто розглядають як загрозу демократії (С. Ремменс [269], Н. Урбінаті [298]), оскільки такі ідеї найчастіше є бажаними для народу, однак недієвими обіцянками окремих політиків, що часто підривають інституційність органів держави. Проблема в тому, що популістична ідеологія підіграє настроям суспільства через досягнення бажаного результату «легким шляхом», революційно-радикальним, без урахування реальних економічно-соціальних наслідків, що в умовах складної політико-правової національної та міжнародної системи правопорядку практично не є можливим.

Самоврядування народу та політики, що ґрунтується на врахуванні думки громадянського суспільства не може абсолютизуватися до рівня нігілізму права та заперечення існування державної влади як такої. Останню суспільство може сприймати через світогляд «абсолютного зла», відбувається деструкція легітимізації публічного апарату, підриваються основи державності і, як наслідок, настає стан безвладдя, безправності, анархії та антиструктуралізму.

Ідеологічне спрямування демократичного врядування народу характеризується зваженою правовою політикою функціонування органів публічної влади на принципах відкритості, доброчесності, гласності, врахування думки громадськості, гуманізму, виборності, змінності представників владних інститутів, що, своєю чергою, потребує високої правової політичної культури членів громадянського суспільства, правової активності, структурованості та дієвості інститутів громадськості тощо.

По-друге, *відстоювання гуманістичних підходів у державно-правовій політиці.*

Класичний гуманізм передбачає розгляд людської діяльності як єдності внутрішнього та зовнішнього буття зі застосуванням ідеології етики, що розуміється як керівництво для хорошого життя, суспільство розглядають як спільноту людей і відкритість до краси та трансцендентності [172]. У контексті права гуманізм відображає етику прав людини, її цінність для правового регулювання та функціонування органів публічної влади.

Права та свободи людини і громадянина як фундаментальні цінності гарантують гідність особистості у політико-правовому житті. Вони формують основу для становлення та соціалізації особистості, даючи змогу останній вільно виражати свої думки, ідеї, переконання, обирати життєві цілі та засоби їх досягнення. Зокрема, це стосується реалізації базових прав на освіту, працю, житло, медичну допомогу та інші соціальні послуги, а також права на захист від насильства, дискримінації та інших форм порушення прав людини. Забезпечення та захист прав людини є провідною функцією держави, важливим фактором гармонійного розвитку суспільства, відносин між людьми та державою, а також гарантією того, що кожен громадянин здатен реалізувати свій потенціал та жити в гідних умовах.

У сучасному світі важливо, щоб кожна країна, яка позиціонує себе як правова, активно розробляла та впроваджувала ефективні юридичні механізми та гарантії для забезпечення та захисту прав і свобод людини. У цьому контексті ідеал верховенства права та гуманізму, що є ключовими демократичними цінностями, набуває великого значення як світовий орієнтир. Ідея верховенства права – це єдина цільова точка сучасної правової держави, яка виявляється через визнання невід’ємних прав людини, популяризацію правової культури в суспільстві. Засновуючись на цьому принципі, правова ідеологія держави будується на загальнолюдських цінностях, демократії та повазі до прав і свобод кожної особи.

Проголошення та забезпечення основних прав і свобод людини є фундаментальними елементами, що підтримують легітимність правової держави в очах громадян, оскільки держава відповідає за забезпечення свободи, недоторканності особи та її приватного життя, дотримання прав і законних інтересів громадян.

Забезпечення прав і свобод людини виявляється у різних аспектах правової системи, але їх основи глибоко вкорінені в основні принципи гуманізму, справедливості, законності та рівності. Ключовим гарантом прав громадян є конституційно-правові норми, які дають змогу оцінити реальне виконання заявлених прав. Незважаючи на існування гарантій широкого спектру соціальних та громадянських прав і свобод, їхній зміст та значення для особи визначаються правовою ідеологією, що її вибрала держава для свого розвитку.

Т. Чепульченко, вивчаючи концепцію правової держави як гаранта дотримання основних демократичних прав людини, визначає основний акцент на непорушності цих прав, соціально-правовій захищеності громадян, яку забезпечує система гарантій, а також на реальності судового захисту, що вважає найважливішим правовим індикатором правової держави та рівня демократичності суспільства. Позиція науковця ґрунтується на тому, що лише та держава, яка максимально забезпечує захист прав людини та робить це своєю пріоритетною функцією, може називатися правовою [126, с. 110]. Таке авторське бачення додатково наголошує на тому, що ідеологія правової держави ґрунтується на пріоритеті прав та свобод людини, і ставлення самої держави до цих прав є виразним показником рівня розвитку демократії в суспільстві. Тому забезпечення особи захистом її прав у всіх сферах суспільних відносин є основною метою правової держави.

У сучасних філософських джерелах гуманізм (від лат. *humanus* – людський) розглядають як систему світоглядних орієнтирів, де центральне місце займає людина, її особистість та право на вільний розвиток і самореалізацію. Гуманізм акцентує увагу на потенціалі людини та її добробуті як основному критерію для оцінювання соціальних інститутів, а також на важливості людяності у

відносинах між особами, групами та державами [123, с. 134]. Він сприяє створенню суспільства, де основою є повага до людської гідності та права на саморозвиток, що стає моральною нормою взаємодії на всіх рівнях соціуму.

С. Погребняк зазначає, що гуманізм є світоглядом, в основу якого покладено ідею визнання людини як найвищої цінності. Загалом вчений описує гуманізм як філософський, етичний та природно-правовий принцип, який проголошує людину абсолютною цінністю. В гуманістичній парадигмі людина, її права та гідність займають центральне місце в усіх сферах життя – від соціальних до політичних [94, с. 33].

З філософського погляду, гуманізм акцентує увагу на цінності людського досвіду, розуму та емоцій, закликаючи до розвитку особистості, моральності та відповідальності в суспільстві. Етичний аспект гуманізму проголошує важливість моральних принципів, які спираються на розуміння людської природи і прагнення до загального блага. Природно-правовий вимір гуманізму свідчить про те, що основні права людини не є продуктом соціального чи політичного договору, а вродженими і невід’ємними. Отже, гуманізм формує основу для правової системи, яка має на меті захист інтересів і прав людини, сприяючи створенню справедливого та гуманного суспільства.

Принцип гуманізму є важливим конституційним положенням, яке відображає його значення в правовій системі України. Цей принцип не тільки задекларовано на рівні Конституції України, але й він пронизує всі правові системи будь-яких цивілізованих держав світу, будучи закріпленим у міжнародних документах.

Однією з основних особливостей найвищого Закону України є його орієнтація на гуманістичні цінності. Конституція України, зокрема в частині, що стосується прав і свобод людини, ґрунтується на фундаментальних міжнародних принципах. Закріплені в ній положення не лише відповідають загальноновизнаним стандартам, як у Загальній декларації прав людини чи Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, але й враховують нові підходи, які раніше не були представлені в жодних

попередніх конституційних актах. Це є яскравим свідченням гуманістичної орієнтації української правової науки, яка пронизує всю правову систему держави, ставлячи права людини в центр законодавчих процесів [104, с. 92].

Як фундаментальна правова цінність гуманізм орієнтує правову систему на захист прав кожної людини незалежно від її соціального статусу, національності чи будь-яких інших відмінностей. Він закликає до дотримання рівності перед законом, визнання унікальності кожної особистості та створення умов для її гармонійного існування в суспільстві. Гуманізм виступає проти дискримінації, жорстокості та свавілля, закріплюючи принцип поваги до прав людини як основного елемента правової держави. У практичному вимірі гуманізм впливає на формування законодавства, спрямовуючи державу на побудову правової системи, яка відповідає найвищим стандартам захисту прав і свобод людини.

По-третє, ідеологічна політика повинна ґрунтуватися на світоглядних підходах *рівності, недискримінації та інклюзії*.

Рівність перед законом означає, що всі люди мають право на однакове ставлення перед законом, рівний захист закону, що означає, що всі люди мають право на справедливе ставлення та на те, щоб не піддаватися дискримінації через свою расу, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні переконання, статус чи будь-яку іншу захищену ознаку. Поняття рівності як фундаментальної правової цінності втілює ідею справедливості та недискримінації. У правовій системі рівність охоплює не тільки рівні можливості доступу до законів та правосуддя, а й рівноправність у відносинах між громадянами та державою.

Аналізуючи цей принцип, Т. Чепульченко зосередився на різних аспектах рівності: правовій, моральній, соціальній, економічній, що безпосередньо впливають на права та обов'язки у суспільстві. Так, формування правової рівності часто пов'язують із давньоримським терміном «*paritas*», який означає рівність або однаковість у правах та обов'язках. Це поняття було одним із ключових у римському праві і визначало принцип справедливого ставлення до всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу. Сучасне тлумачення

правової рівності розширює це розуміння, враховуючи як рівність перед законом, так і рівність можливостей, захисту прав усіх громадян, що є важливою складовою будь-якої демократичної правової держави.

У моральному аспекті рівність розглядають як формальний принцип етики, який потребує однакового застосування моральних норм до всіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу, умов життя чи інших відмінностей. Себто кожна особа повинна підпорядковуватися однаковим моральним вимогам та обов'язкам. Така позиція забезпечує справедливість і рівноправність у суспільстві, оскільки унеможлиблює дискримінацію чи привілеї на основі соціальних, економічних та інших ознак.

У філософії соціальний аспект рівності розглядають як принцип, що забезпечує однаковий соціальний статус для людей, які належать до різних класів і груп. Це поняття еволюціонувало протягом історії, отримуючи різні інтерпретації залежно від історичної епохи та панівних суспільних сил.

В особистісному аспекті цей принцип увиразнює необхідність застосування однакових моральних стандартів як до інших людей, так і до себе. Особа повинна оцінювати вчинки інших, використовуючи ті самі критерії та очікування, які вона застосовує щодо власної поведінки. Такий підхід сприяє розвитку особистої відповідальності та справедливого ставлення до оточуючих, оскільки запобігає подвійним стандартам та упередженості в судженнях [127, с. 118, 120].

Кожен із зазначених аспектів впливає на формування прав і обов'язків громадян, забезпечуючи збалансовану взаємодію між індивідом та соціумом. Важливість принципу рівності полягає в тому, що він сприяє не лише формуванню правової держави, але й забезпеченню соціальної справедливості та добробуту.

Концепція рівності є однією з основоположних для існування демократичної правової держави, оскільки гарантує кожному громадянину гідне місце в суспільстві, незалежно від його індивідуальних особливостей. Важливим елементом впровадження кожного з правових принципів є їхнє

закріплення на законодавчому рівні. Саме правові норми, що гарантують рівність, дають змогу створювати справедливі умови для всіх членів суспільства та забезпечувати дотримання їхніх прав.

Загалом верховенство права передбачає, що створення законів, їх виконання та відносини між правовими нормами самі по собі регулюються законом, так що ніхто, враховуючи найвищу посадову особу, не є важливішим за закон. Законодавче обмеження для правителів означає, що представники органів публічної влади підкоряються чинним законам так само, як і його громадяни. Тому ідея рівності перед законом стверджує, що жоден суб'єкт права не може користуватися привілеями, які не поширюються на всіх, і що жодна особа не має імунітету від юридичних санкцій.

Принцип рівності перед законом закріплений у ст. 24 Конституції України, який передбачає рівні конституційні права і свободи громадян. Він означає, що кожен громадянин підпадає під однакову дію законів держави. Важливо зазначити, що ст. 21 Основного Закону проголошує загальний принцип рівності всіх людей у своїй гідності та правах, без будь-якої дискримінації. Цей принцип виходить за межі громадянства, стверджуючи, що кожна людина має рівну цінність і основні права. Таким чином, хоча принцип рівності стосується всіх людей, окремі права для іноземців можуть частково обмежуватися законодавством. Зазначений підхід повністю узгоджується зі ст. 7 Загальної декларації прав людини, яка стверджує, що всі люди є рівними перед законом і мають право на рівний захист без будь-якої дискримінації.

Вимога рівності має не тільки конституційну, але й європейсько правову природу, оскільки еталони такого міжнародного рівня визначають досліджуваний принцип основою функціонування суспільного життя у багатьох сферах, зокрема європейські стандарти рівності визначені в таких: Директива 2000/43/ЕС проти дискримінації за ознаками раси та етнічного походження; Директива 2000/78/ЕС проти дискримінації на роботі за ознакою релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації; Директива 2006/54/ЕС про рівне ставлення до чоловіків і жінок у програмах професійного

соціального забезпечення; Директива 2010/41/ЄС про рівне ставлення до чоловіків і жінок, які займаються самозайнятою діяльністю; Директива 92/85/ЄЕС про захист вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили дитину, і жінок, які годують груддю; Пропозиція Директиви (СОМ(2008)462) – пропозиція проти дискримінації за віком, інвалідністю, сексуальною орієнтацією та релігією чи переконаннями поза межами робочого місця; Директива 2004/113/ЄС про реалізацію принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок щодо доступу та надання товарів і послуг. Перелік норм та стандартів рівності можна ще продовжувати, оскільки такий еталон визначений одним з основних критеріїв реального забезпечення верховенства права у державі.

Нерівність у ставленні може зумовлювати дискримінаційну політику. Саме поняття не варто ототожнювати винятково з порушення прав людини, це спеціалізоване розрізнення особи через певну захищену характеристику. Вдалим є визначення, що містить ст. 15 Канадської хартії прав і свобод, де дискримінацію розуміють як «розрізнення, як цілеспрямоване, так і випадкове, що ґрунтується на підставах, які належать до особистих характеристик особи чи групи, має наслідком встановлення тягарів, обов'язків або негативного становища для такої особи чи групи, які не встановлюються для інших, або яке позбавляє, або обмежує доступ до можливостей, пільг і переваг, які є доступними для інших членів суспільства» [132, с. 669].

Будь-яка особа може стати суб'єктом дискримінації прямої форми (прямо передбачено в законодавстві) чи непрямой (немає чіткої вказівки, проте практика застосування створює дискримінаційні прояви), тому ідеологічне спрямування правової держави повинно бути націлене на створення таких умов життя суспільства, де не допускається дискримінаційна політика, особисті характеристики людини та групи осіб захищаються антидискримінаційними механізмами, а правова культура усуває дискримінаційні стереотипи та їх культурне поширення в правовому житті. Погоджуємося з науковою позицією Н. Грень у тому, що «сучасна доктрина недискримінації включає вагомий

аспект – обов'язок держави забезпечити умови, за яких дискримінація неможлива» [22, с. 88].

Інклюзивне суспільство – це бажана тенденція розвитку соціальної комунікації, за якої різні правові світогляди, культури, мови, інтереси та цінності взаємодіють та існують вільно, мультидисциплінарно. Різні спрямування уподобань суб'єктів права мають рівні, що важливо вільні можливості для відстоювання власних законних інтересів. Зазвичай інклюзивність пов'язують з пристосуванням суспільства до особливих потреб осіб з інвалідністю, але сучасне розуміння розширилося до сприйняття інтересів усіх членів суспільства незалежно від ознак, характеристик чи чинників, які відображають законний інтерес члена соціуму.

Інклюзивне суспільство відображає можливість вільного розвитку правових інтересів, соціальних культур в онтологічному бутті суб'єктів права. О. Роговський визначає, що «інклюзивність є необхідним атрибутом сучасної демократії і новою неополітичною його формою», також науковець вказує, що «система сучасного суспільства базується на взаємодії протилежних процесів включення–виключення (ексклюзії), відповідно, системної і діалектичної методології» [106, с. 191]. Таке суспільство ґрунтується на ідеї створення соціального порядку, який би був прийнятний для кожного, інтереси меншості є настільки ж вагомими, як і домінантної групи, таке суспільство орієнтується на політиці протидії дискримінації та забезпечення рівності. Для досягнення бажаного соціального результату – спільного добробуту відбувається підтримка різних груп суспільства та в пріоритеті їх комунікація та солідаризування.

По-четверте, виваженого поєднання національних та міжнародних політико-правових інтересів.

Національна ідеологія держави ґрунтується на визначеній національній ідеї, яку, на думку іноземних науковців, «варто розуміти як досконалі і готові до реалізації цілі та завдання, що складаються з їхніх національних особливостей, котрі пройшли випробування історичним розвитком та мають здатність адаптуватися до загальнолюдських цінностей» [244, с. 358].

Національна ідеологія – це цінності, правовий ідеал, концепції, аксіологеми правової реальності, які вважаються вагомими для народу, що склалися історично та адаптуються до сучасних міжнародних та глобальних вимог. Національна ідеологія укорінена у філософсько-правовій українській думці. Так визначний мислитель ХХ століття Д. Донцов, спадщину якого нам ще варто переоцінити в контексті російсько-української війни визначає: «Щоб протистояти і вистояти у важкій боротьбі, потрібно мати свою власну Правду та велику душевну відвагу. Де її коріння? У вірі в свою Правду, не чужу, нав'язану ворожими ідеологами, а свою – національну Правду» [цит. за: 35, с. 68].

Мислитель у книзі «Націоналізм» доводить цінність національного у суспільному житті, вказуючи: «Нація, що стремить до свободи й до відігнання своєї ролі в світі, мусить раз і назавжди позбутися світогляду звироднілих рас і засвоїти драматичний, волевий світ сильних народів володарів, який уже починає прокидатися на Україні» [27, с. 181].

Національна ідеологія походить від філософської концепції державного суверенітету, де влада, громадяни, приймаючи закони про внутрішню та зовнішню політику, про війну і мир, вирішують проблеми справедливо [291]. Така ідея також цінна в контексті правової культури суспільства, оскільки є плацдармом та рушійною силою для формування колективної правової ідентичності членів суспільства. За таких умов вона визначає цінності нації, її основні атрибути, зокрема такі як мова, правовий менталітет, правові традиції, історичні стереотипи поведінки, правова культура. За допомогою національної ідеї відбувається становлення громадсько-політичної свідомості індивідуума та консолідується нація.

У широкому розумінні національна ідеологія акумулює систему ціннісних правових орієнтирів, якими послуговується громадянське суспільство, та яке є в основі формування правової політики держави. Унікальними національними цінностями, на нашу думку, є такі як патріотизм та солідарність.

Патріотизм у правовій реальності відображає такі ціннісні почуття індивідуума як любов до рідного краю, його традицій, поваги до народу, історично-культурної спадщини, виявляється через бажання захищати державно-національні інтереси та відстоювати національне благо в суспільному житті.

Для держави, що розвивається, зважений підхід до відстоювання національних та міжнародних цінностей у правовій ідеології особливо важливий. Сучасні науковці вказують, що «процес формування української національної ідеї є складним і незавершеним явищем. На нього впливають такі фактори, як: культурно-історична спадщина; розуміння історичної дійсності; система національних інтересів, які змінюються залежно від внутрішніх і зовнішніх трансформаційних процесів. Розвиток і ефективна реалізація національної ідеї залежить від дотримання таких пріоритетних факторів, як гуманізм, демократизація та орієнтація на цінності громадянського суспільства, соціальне спрямування реформ, пріоритет національних інтересів над глобальними, зміцнення авторитету держави, соціальний вимір реформ, економіка тощо. В основі всіх цих процесів має залишатися неповторна духовність, культура та людяність, притаманні українській нації» [46].

Вимога патріотизму не є винятково загально-філософським поняттям, а має праксіологічний вимір через конституційні вимоги захисту територіальної цілісності та суверенітету держави (ст. 65 Конституції України), законодавчі норми щодо мобілізації населення, національного супротиву [101], регулювання військової служби [100], протидії колабораціонізму та державної зради тощо.

Після початку повномасштабного вторгнення національний нормотворець прийняв закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [102], де визначені особливості процесу національно-патріотичного виховання, волонтерської діяльності, громадської освіти, духовно-морального виховання, інші аспекти

розвитку інститутів громадянського суспільства у дусі патріотизму та захисту національних цінностей.

Зокрема в ст. 5 ч. 2 п. 13 визначено, що принципами державної політики у сфері утвердження національної та громадської ідентичності є принцип політичної неупередженості. Його розуміють як «недопущення політичної агітації, пропагування або рекламування політичних партій, рухів чи ідеологічних течій під час реалізації проєктів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [102]. Таким підходом законодавець вказує про потребу убезпечення національної ідеї від окремого політичного забарвлення та недопущення використання її з нелегітимною, протиправною метою від окремих представників державно-політичних груп.

Однак, на нашу думку, репрезентовані в законі принципи не сповна відображають національно-ідеологічну складову розвитку державності, тому пропонуємо доповнити окремим принципом, котрий визначає аксіологічні детермінанти правової ідеології ціннісними для суспільства ст. 5 ч. 2 вказаного нормативного акту пунктом 15 та викласти її в такій редакції: *«Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сфері утвердження української національної та громадської ідентичності, є цінності правової ідеології – держава визнає та сприяє розвитку правової ідеології, заснованої на загальнонаціональних цінностях, повазі до прав людини, принципах демократії та верховенства права, що спрямовані на зміцнення української національної та громадської ідентичності».*

Ідеологія взаємодії в сучасних українських реаліях позиціонується через формування двох сфер правової політики: ідеологічно-патріотичне виховання громадян та мовну політику держави. Такий виважений підхід покликаний подолати проблему національної та правової байдужості, яку «пов'язується з відсутністю будь-якого інтересу, уваги чи відповідальності щодо врахування правових положень чи норм у конкретному контексті діяльності людини в суспільному просторі» [42].

Проведене опитування продемонструвало значне зростання уваги громадськості до мовної політики як атрибуту патріотичного виховання та навіть громадського супротиву цінностям держави-агресорки. Водночас перейшли на державну мову в побутовому спілкуванні 18 % опитаних, на етапі переходу перебувають 21 % респондентів. Тільки незначна кількість (16 %) не змінили своє ставлення до мовного питання (Додаток Б.6).

Важливо розуміти, що відстоювання національного інтересу повинно не переходити рівень правності, адже доречно вказував М. Драгоманов, що «сама по собі думка про націю, ще не може довести людства до волі і правди для всіх... Треба пошукати чогось іншого, такого, що стало б вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, що була б спільною всім національностям» [28].

Узагальнимо, що національні інтереси та правові ідеали, такі як розвиток економіки, державності, підтримка історичних та культурних цінностей, солідарне існування громадянського суспільства, народів та націй, що проживають у державі, патріотизм, громадське виховання, мовна та освітня національна політика залишаються необхідними ціннісними атрибутами правової ідеології сучасної держави. Водночас відстоювання загальносвітових принципів та цінностей права: демократизм, гуманізм, верховенство права, законність, рівність тощо повинні узгоджуватися, переплітатися та акумулюватися в праві цивілізованих народів.

Висновки до третього розділу

Дослідивши праксіологічний вимір правової ідеології в сучасній соціодержавній парадигмі, нам вдалося зробити такі висновки. Висвітлюємо їх нижче.

1. Правова ідеологія в умовах антропоцентричних трансформацій та метафізичних викликів глобалізованого суспільства підлягає зміні, де напрям трансформації зумовлений модифікацією етико-моральних, правових цінностей держави та суспільства, тому така зміна цього явища має антропоцентричну

природу, оскільки реконструювати потрібно всі атрибути, зокрема первинно констатувальні.

Позиціоновано, що глобалізаційну природу правової ідеології доречно описувати через методологічний підхід синергії морфогенезу та морфостазу, де перший передбачає адаптивність до зміни, імплементацію оновлених процесів, можливість узгодження класичних та модерністських елементів у вияві державної та соціальної ідеологічної парадигми, а останній – відображає відносну стабільність, цілісність елементів правової ідеології, її системність та функціональність попри те, що на неї впливають різні зовнішні та внутрішні змінні чинники.

2. Виокремлено основні змінні чинники трансформації правової ідеології як явища суспільно-державної реальності: інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології (елементи правової ідеології, правові системи, юридичні еталони щоразу зближуються під впливом економічних, соціальних, культурних, технологічних, інформаційних та інших чинників, що зумовлені девальвацією державного суверенітету); боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду (дихотомія загального та локального під час формування правової світоглядної ідеї); антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що особливо помітно в концептуальній боротьбі за домінування класичних і некласичних правових акторів (втрата певного авторитарного впливу з боку органів публічної влади та отримання суттєвого впливу з боку міжнародних транснаціональних інституцій); поширення мультикультуралізму права, правового культурного присвоєння в ідеологічних чинниках суспільства та держави (характеризується значним рівнем запозичення культурно-правових ідеалів, узгодження їх із чинною правовою ідеологією суспільства, акумулюванням і адаптуванням чужих атрибутів у правову реальність та юридичну практику); зміна комунікативно-правового майданчика, відкритість правових механізмів (віртуальна площа стала новим простором, у якому діє масова людина, механізми гарантування етики прав людини схарактеризовано як прозорі та доступні);

взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології (аксіологічні ідеологеми, які покладено в основу права, окреслюються позатериторіальними вимірами, оскільки вони є всезагальними).

3. Військові дії, державні заходи формування життя суспільства в умовах війни, безпекові загрози породжують конгломератно-екзистенційний досвід особистостей. Під час воєнних дій на території конфлікту й в умовно безпечній арені війни відбувається нерівномірне сприйняття ідеологічних парадигм державності, які часто переосмислюють та переглядають на різних рівнях. Реакція суспільства на військові загрози моделює сприйняття права, впливає на ставлення до правової політики, яка, своєю чергою, також зазнає адаптації.

Значення правової ідеології у правовій соціалізації представників соціуму виражається в тому, що цей феномен визначає ціннісні правові ідеали для індивідуума як члена суспільства та громадянина держави. Наслідком правової соціалізації є вкорінені аксіологічні детермінанти у свідомість особистості, сформовані правоповажні інтенції та світоглядні ціннісні артефакти, що безпосередньо впливають на правову поведінку. Зростання рівня «правності» людини відбувається через сприйняття правових ідеологічних атрибутів демократичної держави, визнання їх власними аксіологемами та узгодження діяльності відповідно до їхніх вимог. Доведено, що соціалізація відбувається впродовж життя, тому не стосується тільки нав'язування ідеологічних артефактів, а гармонійність їх існування в поєднанні з приватно-правовими чинниками тлумачення високого рівня права в індивідуальній свідомості.

4. У час війни посилюється прагнення особи до пошуку рівноваги, інклюзивності суспільства та справедливості, яке часто характеризується індивідуальним розумінням моральних артефактів «справедливого миру» та спробою сублимувати таке тлумачення у правову форму. У такий спосіб відбувається зворотний процес, за якого суспільство як група індивідуумів віддає правовий посил необхідної державної ідеології у світлі вирішення метаантропологічної дилеми «мир і війна», «справедливість і хаос», «законність та протиправність». Справедливий мир, що внесений у ідеологічну державну

політику визначає майбутнє державності, розвиток інститутів громадянського суспільства та добробут народу й нації.

Завданням правової соціалізації є встановлення в індивідуальній свідомості поваги до державного, правового та суспільного устрою, що наявний у конкретних історичних умовах, формує комунікативну складову між тріадою «держава–суспільство–індивідуум» і забезпечує стан законності та правопорядку, є основою впровадження демократичних інтенцій у суспільну буттєвість.

5. Визначено такі аспекти важливості правової соціалізації індивідуума в умовах воєнного стану: впливає на формування правоповажної поведінки, підвищується рівень правосвідомості та знання індивідами вимог правової політики, досягається узгодженість у правореалізаційній діяльності; визначає правову природу законів для їх практичного використання у соціально-державному житті соціуму; обґрунтовує законність, легітимність правової політики; діє як стримувальний чинник від значних коливань суспільства та держави, відстоювання незмінних етичних правових цінностей у житті останніх; усуває колапс у юридичній правотлумачній та правореалізаційній сферах.

6. Констатовано, що в українському суспільстві відбувається трансформація правової соціалізованості індивіда внаслідок впливу воєнних викликів, що полягає у глибинній зміні аскіологем, переосмислюються правові ідеали щодо дієвості норм та інститутів міжнародного права, ролі органів публічної влади, переоцінюється важливість громадської активності, зокрема через особливе значення волонтерського руху, що перманентно впливає на військово-політичну реальність.

Виокремлено причини трансформації правової соціалізованості громадськості під впливом змін національної правової ідеології: переосмислення самого ставлення до права як суспільно-державного феномена, породжуючи страх, невизначеність, недовіру до абсолюту органів публічної влади; обмеження прав людини та зміна державних механізмів гарантування

суспільного правопорядку; зниження потенціалу правової культури, соціалізації, правосвідомості внаслідок порушення основних прав людини як на соціальному, так на державному рівнях в умовах війни.

7. Багатоманітність ідеології представлено як ціннісний правовий конструкт, що в контексті сучасної реальності верховенства права та європейського напрямку розвитку державності варто позиціонувати аксіологічно-збалансовано, де правові орієнтири демократизму та етики прав людини визначають вектор розвитку суспільства та правової системи, втілюються в основній правовій політиці держави та закріплюються в її принципах як метаантропологічних началах розвитку державно-суспільних явищ.

8. Доведено, що ідеолого-правова політика формує конструкт, що його використовують інші сфери правової політики, оскільки визначає державно-правові ціннісні атрибути, які домінують на конкретному історичному етапі розвитку цивілізованих народів.

Запропонуємо власну дефініцію ідеолого-правової політики сучасної держави, яку позиціоновано як узгоджену систему цілей, стратегій та заходів, котрі встановлюють кореляцію ідеологічних орієнтацій та забезпечують їх загальнообов'язковість, котра спрямована на досягнення соціальної стабільності, розвитку демократичних цінностей та забезпечення прав людини, правопорядку і верховенства права, а також на вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів через гармонійне поєднання гуманістичних принципів державного управління.

Визначено основне спрямування ідеолого-правової політики, що полягає у розробленні, важливих аксіологічних орієнтирів розвитку держави та права, встановленні ключових, світоглядних принципів функціонування правової системи, згуртуванні громадськості навколо визначних аксіологічних патернів державно-соціального устрою.

9. Виокремлено ключові концепти ідеолого-правової політики сучасної України та визначено напрями їх розвитку відповідно до аксіологічно-

гуманістичного спрямування національної системи права: демократичне самоврядування, що відображає світоглядні ідеї та правові механізми участі народу в публічній владі (ідеологічне спрямування демократичного врядування народу характеризується зваженою правовою політикою функціонування органів публічної влади на принципах відкритості, гласності, доброчесності, врахування думки громадськості, гуманізму, виборності, змінності представників владних інститутів, що, своєю чергою, потребує високої правової політичної культури з боку членів громадянського суспільства, правової активності, структурованості й дієвості інститутів громадськості тощо); гуманістичні підходи в державно-правовій політиці, де гуманізм відображає етику прав людини, її цінність для правового регулювання та функціонування органів публічної влади, формує основу для правової системи, яка має на меті захист інтересів і прав людини, сприяючи створенню справедливого та гуманного суспільства; світоглядні парадигми рівності, недискримінації та інклюзії (однакове застосування правових норм до всіх людей, незалежно від їхнього соціального статусу, умов життя чи інших відмінностей, забезпечуючи соціальну справедливість і добробут інклюзивності буття); виваженого поєднання національних і міжнародних політико-правових інтересів (національні інтереси та правові ідеали, такі як розвиток економіки, державності, підтримка історичних та культурних цінностей, солідарне існування громадянського суспільства, народів, націй, які проживають у державі, патріотизм, громадське виховання, мовна та освітня національна політика є необхідними ціннісними атрибутами правової ідеології сучасної держави, відстоювання загальносвітових принципів, а також цінностей права: демократизм, гуманізм, верховенство права, законність, рівність тощо, повинні узгоджуватися, переплітатися та акумулюватися в праві цивілізованих народів).

10. Запропоновано ст. 5 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» доповнити окремим принципом, котрий визначає аксіологічні

детермінанти правової ідеології ціннісними для суспільства та викласти її в такій редакції:

«Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, є: ...

15) цінності правової ідеології – держава визнає та сприяє розвитку правової ідеології, заснованої на загальнонаціональних цінностях, повазі до прав людини, принципах демократії та верховенства права, що спрямовані на зміцнення української національної та громадянської ідентичності».

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені у Розділі 3, викладені в опублікованих працях Маркович Х. М. 2019а, Маркович Х. М. 2019б, Маркович Х. М. 2020а, Маркович Х. М. 2020б, Маркович Х. М. 2021б, Маркович Х. М. 2021в, Маркович Х. М. 2021г, Маркович Х. М. 2021д, Маркович Х. М. 2022а, Маркович Х. М. 2022б, Маркович Х. М. 2022в, Markovych Kh. 2022, Маркович Х. М. 2023а, Маркович Х. М. 2023б, Маркович Х. М. 2023в, Khoma I. B., Gaiduchok O. V., Markovych Kh. M. 2023, Маркович Х. М., Смерик М. С. 2023, Маркович Х. М. 2024а, Маркович Х. М. 2024б.

ВИСНОВКИ

Розгляд національної та міжнародної системи законодавства, моніторингових звітів, досвіду зарубіжних країн, правореалізаційної практики, статистичних даних, інформації, отриманої за результатами авторського опитування, аналіз наукознавчої бази у сфері правової ідеології дали змогу сформулювати низку концептуальних положень.

1. Запропоновано авторську методологію дослідження правової ідеології як феномена суспільства та держави, що репрезентується в поєднанні підходів (міждисциплінарний та темпорально-діалектичний) та становить трирівневу систему методів, котра на першому рівні представлена філософськими методами, які формують фундаментальну основу для дослідження правової ідеології, створюючи матрицю для інших методів: діалектичний, феноменологічний, метафізичний та гносеологічний методи; другий рівень охоплює загальнонаукові методи пізнання, котрі прийнятні для наукової, інтелектуальної діяльності для їх використання у різних сферах наукового пошуку: аналіз, синтез, інтерфераційний аналіз, метод логіки, абстрагування; третій рівень найбільше розкриває власне бачення авторки на політико-правові та соціальні процеси, використовує спеціально-наукову методологію, що характерна для правознавства загалом та філософії права зокрема: метод юридичного моделювання, юридико-синергетичний, метод правової конкордії, суб'єктивної інтуїтивності права та метод авторського опитування.

2. Розглянувши концептуальні основи та аналітичні підходи до категорії «ідеологія», з'ясовано, що епістеміологія поняття формується з основних характеристик їхньої генези, трансформаційного відображення змісту та способів осмислення сутнісної природи досліджуваного поняття. Доведено, що первинно правова ідеологія сформована під впливом родового поняття – ідеологія, котра в синергії з розвитком права як соціального та державного явища набуває міжкомплементарності, відіграючи праксіологічну роль у житті громади та особи.

Генезово філософське розуміння ідеології містить широкий спектр теоретичних підходів та наукових інтерпретацій, зокрема: становлення розуміння (А. де Трасі), марксистська теорія (Л. Альтюссер, А. Грамші, К. Маркс і Ф. Енгельс); соціально-інструментальний підхід (К. Манхейм); напрям деідеологізації (Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер), концепції реідеологізації (Т. Парсонс, В. Парето, Ф. Джеймсон); соціально-реалістичний підхід (С. Жижек), модерністський підхід (Г. Ромеро, Б.-К. Михайлеску, С.-П. Греку).

Узагальнено, що генеза ідеології характеризується: ускладненням прагматичної функції цього феномена в суспільній реальності; гібридизованим розумінням його в соціальному та державно-політичному житті; анулюванням єдиноцентричних виявів ідеології та її сучасної багатовимірності; формуванням меж ідеології як легітимних чинників її впровадження у суспільне життя.

Репрезентовано авторське групування наукових поглядів до тлумачення феномена ідеології: система ідей, що формують аксіологеми соціуму (І. Мигул, В. Таран, І. Владленова); позиціонується через концепцію автономії (Е. Хольцляйтнер, С. Максимов); сукупність окремих чинників, які не мають структурованого відображення, оскільки невідомо який елемент домінуватиме в окремому праксіологічному вимірі (Т. Іглтон, В. Лісовий, О. Ситник, Л. Тупчієнко, Д. Моллер, М. Фріден); елемент суспільної свідомості (М. Гамільтон, О. Заздравнова, В. Корабльова, М. Требін, Л. Герасіна, І. Поліщук, Д. Леопольд).

3. Аналіз сучасних наукових досліджень (А. Луцький, П. Рабінович, Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, М. Недюха, А. Шевченко, О. Ситник) підтверджує, що правова ідеологія є важливим пізнавальним інструментом, який допомагає формувати об'єктивоване і чітке уявлення про право, державу та правові інститути, що сприяє творенню відповідного типу правового розуміння, є теоретичним проектом для правового регулювання.

Узагальнено, що в доктринальному розумінні правова ідеологія – це особлива система раціонального вираження та обґрунтування ціннісних

властивостей, якостей, аспектів і ознак правової дійсності, які відіграють визначальну роль у кожному історичному періоді. Глибина правової ідеології як суспільного явища криється в зміцненні правопорядку та стабільності суспільства, забезпечуючи єдність правових поглядів і стандартизоване розуміння основоположних норм та принципів. Обґрунтовано, що правова ідеологія визначає пріоритетність тих чи інших соціальних інтересів у створенні та застосуванні права. У практиологічному значенні правові ідеї та цінності, укорінені в суспільстві, формують основу для створення законодавства, яке відображає соціальні пріоритети та інтереси населення, що особливо важливо для правового виховання та підвищення правової культури громадян.

Доведено, що особливість правової ідеології в соціально-державному житті розкривається в унікальній екзистенційній ролі онтологічного буття, що відображається через систему регуляторів та механізмів, які формують її функціональну спрямованість.

На думку авторки, визначена система утворюється за допомогою поєднання таких функціональних чинників, які є виявом її впливу на різні об'єкти: формування правового світогляду (закладає ідейно-ціннісні установки в людській свідомості, стабілізує її через конструкцію правового світогляду, який спрямований на практичну діяльність особи в соціальному середовищі); оформлення аксіологічних патернів держави і суспільства, оскільки роль правової ідеології полягає у формуванні ключових морально-духовних цінностей та поведінкових норм громадськості; когнітивний потенціал, що зводиться до отримання та нагромадження правових знань для усвідомлення права; валоризація правового регулювання (обґрунтовує й оцінює правовідносини щодо їхньої відповідності стану законності та правопорядку); прогностична спроможність (наділена потенціалом моделювання бажаної реальності, фокусується на побудові правової моделі майбутнього, яка відповідала б суспільним інтересам).

4. Феноменальність правової ідеології як інтегрувальної ланки між державою та суспільством рефлексується в потрійній природі цього явища: її емерджентності (полягає в її поєднуваності у цілісний феномен організації реальності тільки за рівної взаємодії державного та соціального, що однаково діють на це явище і пропорційно репрезентують його); систематизувальному потенціалі (формує єдиний правовий ідеал, елементи правової ідеології акумулюються та створюють монолітне правове поле, яке прийнятне для формування єдиної правової політики та однорідного спрямування правореалізаційної й правозастосовної практики); темпорально-синтезувальної здатності (об'єднує дихотомічність хронологічного часу у праві та морально-етичній поведінці, акумулюючи минулі надбання, досвід та цінності, встановлює напрям розвитку права через ввімкнення ментального конструкту з приводу бажаної майбутньої правової реальності).

Розроблено авторську формулу відображення причиново-наслідкової природи правової ідеології, котру описують так: формується у громадянському суспільстві → виводиться на обов'язковий рівень через нормотворчу силу держави → підтримується державним апаратом → набуває дієвості через реалізацію, схвалення, легітимізацію членами громадянського суспільства. З'ясовано, що за втрати частини в репрезентованій формулі, правова ідеологія може існувати, але перестає виконувати свою онтологічно-феноменальну функцію, втрачає значення для реальності та перетворюється на агресорний, маргінальний атрибут.

5. Обґрунтовано таку матрицю ролей правової ідеології в державно-суспільному житті: *перший* рівень – репрезентований нормативно-регулятивною сферою, що відображена в таких виявах: легітимізує державний вплив, її владні інститути (правова ідеологія є елементом соціального контракту, за якого суспільство віддає частину свого суверенітету державному апарату, що бере на себе зобов'язання захищати інтереси членів соціуму, відповідно узгоджена, далекоглядна державна ідеологія розриває цей ланцюжок делегітимізації влади та держави, не доводячи наслідки до особливо

радикальних); забезпечує стабільність державного та правового порядку, визначає спрямування суспільного розвитку (правовий ідеал формується внаслідок забезпечення державних механізмів досягнення глобальних цілей сталого розвитку); унормовує соціальні відносини щодо правової ідеології впродовж встановлення, розвитку та реалізації правової політики (на рівні держави значення та функції правової ідеології є дуальними, що простежується в особливій дихотомії поєднання національно-громадянських та індивідуально-суб'єктивних інтересів); володіння потенціалом протидії авторитаризму (правова ідеологія умотивовує, що право є вищим за владу, радикально нівелює вияви владного диктату у правовій державі через утвердження принципів верховенства прав людини); *другий* рівень представлений морально-суспільною сферою та відображається в такому: правова ідеологія морально обґрунтовує правові норми та соціалізує їх (узгоджує механізм правового регулювання з тими морально-етичними імперативами, які притаманні народній свідомості, суспільному життю, та їх схвалює, хоча б на рівні загальних принципів, суспільства та його інституцій); слугує когнітивно-нормативним механізмом, завдяки чому відбувається аксіологічна згуртованість суспільства (формує стереотипне мислення, аналіз та практику застосування права з боку його суб'єктів, встановлюючи морально-правові імперативи для суспільства); є чинником соціалізації індивідуума (правова соціалізація – це рушій та наслідок правової ідеології, оскільки абсорбує, інтегрує, асимілює її ідеї, концепти, змістове наповнення та виражає її через правову діяльність, юридичну практику, правоповажну чи нігілістичну поведінку); сприяє синтезу соціальних смислів та зміцненню гуманістичних цінностей (поєднання ідей, теорій, цінностей, принципів й інших складових правової ідеології, вона визначає ті смислові морально-етичні та юридично-правові цінності, які покладено в основу її функціонування, первинно впливають на державну політику та соціальну реальність); демонструє інструментальне призначення у соціальній альтернативі (репрезентує закон руху правової ідеї, котрий породжений

юридичним онтогенезом та зовнішньосоціальною спонтанною динамікою, відображає системне оновлення правової реальності).

Проведено опис циклу морального обґрунтування правових норм правовою ідеологією, котрий описаний так: схвалена суспільством моральність відображається у правовому запиті народу; запит відтворює бажану правову ідеологію у демократичній державі; народ як первинне джерело влади особисто або через уповноважений апарат та механізм держави формує бажану ідеологію; остання виявляється у правовій політиці, державних нормах та на практиці; трансформована соціальна практика вказує на потребу оновлення правової ідеології відповідно до зміни суспільних запитів та моральної реконструктуризації високих імперативів.

6. Констатовано, що антетичність правової ідеології відтворюється в її онтологічній природі, оскільки виявляється через протилежних агентів генези. Зазначено, що правову ідеологію за суб'єктами походження доречно виокремити через дві антитези – державну та суспільну правову ідеології.

Запропоновано ввести в понятійно-категоріальний апарат такі дефініції:

– державна правова ідеологія – це форма правової ідеології, котра репрезентується в онтологічній та телеологічній природі структурування нормативної реальності через сприяння інтеграції ціннісно-світоглядних атрибутів, легітимізацію публічної влади та створення фундаментального епіфеномену соціального буття;

– суспільно-правова ідеологія – це форма правової ідеології, що репрезентована виявом ідеалів, цінностей та інших світоглядних елементів, що через інституційні структури суспільства сприяють формуванню та становленню аксіологічних констант у реальності, синтезують правові орієнтири, сприяючи підтримці та розвитку суспільного консенсусу.

Виокремлено такі контрпозиційні архетипи форм правової ідеології: 1) нормативність/інтуїтивність, що як сутнісні контраверзи полягають у закріпленості в системі законодавства та спонтанності репрезентації через анатомію колективної свідомості; 2) позитивізм/ідеалізм характеризують

протилежність підходів до формування та реалізації правової ідеології, що виражається через чіткий нормотворчий та правореалізаційний механізм державної ідеології та абстрактних ідеалів, атрибутах суб'єктів суспільно-правової ідеології; 3) універсальність/поліфонія, боряться одинично та загально, де державна правова ідеологія повинна збалансувати загальні юридичні інтереси, етику прав людини, репрезентувати універсальні стандарти правового порядку, а суспільна ідеологія використовує багатоманітність правових ідеалів суспільних груп; 4) інституціалізація/деінституціалізація, де державна ідеологія затребує механізм гарантій захисту та державно-владного примусу дотримання ідеологічного курсу, а суспільна встановлює тільки громадські та морально-етичні заходи відповідальності. Обґрунтовано потребу зближення антетичних форм правової ідеології через впровадження, закріплення та реальне забезпечення принципу верховенства права.

7. Позиченовано, що глобалізаційну природу правової ідеології доречно описувати через методологічний підхід синергії морфогенезу та морфостазу, де перший передбачає адаптивність до зміни, імплементацію оновлених процесів, можливість узгодження класичних та модерністських елементів у вияві державної та соціальної ідеологічної парадигми, а останній – відображає відносну стабільність, цілісність елементів правової ідеології, її системність та функціональність попри те, що на неї впливають різні зовнішні та внутрішні змінні чинники.

Виокремлено основні змінні чинники трансформації правової ідеології як явища державно-суспільної реальності: інтегрованість правових ідей, що становлять основний конструкт правової ідеології (елементи правової ідеології, правові системи, юридичні еталони щоразу зближуються під впливом економічних, соціальних, культурних, технологічних, інформаційних та інших чинників, що зумовлені девальвацією державного суверенітету); боротьба глобалізації та глокалізації правового світогляду (дихотомія загального та локального під час формування правової світоглядної ідеї); антагонізм гегемонного ідеологічного впливу, що особливо помітно в концептуальній

боротьбі за домінування класичних і некласичних правових акторів (втрата певного авторитарного впливу з боку органів публічної влади та отримання суттєвого впливу з боку міжнародних транснаціональних інституцій); поширення мультикультуралізму права, правового культурного присвоєння в ідеологічних чинниках суспільства та держави (характеризується значним рівнем запозичення культурно-правових ідеалів, узгодження їх із чинною правовою ідеологією суспільства, акумулюванням і адаптуванням чужих атрибутів у правову реальність та юридичну практику); зміна комунікативно-правового майданчика, відкритість правових механізмів (віртуальна площа стала новим простором, у якому діє масова людина, механізми гарантування етики прав людини схарактеризовано як прозорі та доступні); взаємопереплетеність темпоральних та просторових патернів у правовій ідеології (аксіологічні ідеологеми, які покладено в основу права, окреслюються позатериторіальними вимірами, оскільки вони є всезагальними).

8. У час війни посилюється прагнення особи до пошуку рівноваги, інклюзивності суспільства та справедливості, яке часто характеризується індивідуальним розумінням моральних артефактів «справедливого миру» та спробою сублимувати таке тлумачення у правову форму. У такий спосіб відбувається зворотний процес, за якого суспільство як група індивідумів віддає правовий посил необхідної державної ідеології у світлі вирішення метаантропологічної дилеми «мир і війна», «справедливість і хаос», «законність та протиправність». Справедливий мир, що внесений у ідеологічну державну політику визначає майбутнє державності, розвиток інститутів громадянського суспільства та добробут народу й нації. Визначено такі аспекти важливості правової соціалізації індивідуума в умовах воєнного стану: впливає на формування правоповажної поведінки, підвищується рівень правосвідомості та знання індивідами вимог правової політики, досягається узгодженість у правореалізаційній діяльності; визначає правову природу законів для їх практичного використання у соціально-державному житті соціуму; обґрунтовує законність, легітимність правової політики; діє як стримувальний чинник від

значних коливань суспільства та держави, відстоювання незмінних етичних правових цінностей у житті останніх; усуває колапс у юридичній правотлумачній та правореалізаційній сферах.

Констатовано, що в українському суспільстві відбувається трансформація правової соціалізованості індивіда внаслідок впливу воєнних викликів, що полягає у глибинній зміні аксіологем, переосмислюються правові ідеали щодо дієвості норм та інститутів міжнародного права, ролі органів публічної влади, переоцінюється значення громадської активності, зокрема через особливе значення волонтерського руху, що перманентно впливає на військово-політичну реальність.

Виокремлено причини трансформації правової соціалізованості громадськості під впливом змін національної правової ідеології: переосмислення самого ставлення до права як суспільно-державного феномена, породжуючи страх, невизначеність, недовіру до абсолюту органів публічної влади; обмеження прав людини та зміна державних механізмів гарантування суспільного правопорядку; зниження потенціалу правової культури, соціалізації, правосвідомості внаслідок порушення основних прав людини як на соціальному, так і на державному рівнях в умовах війни.

9. Запропонуємо власну дефініцію ідеолого-правової політики сучасної держави, яку позиціоновано як узгоджену систему цілей, стратегій та заходів, котрі встановлюють кореляцію ідеологічних орієнтацій та забезпечують їх загальнообов'язковість, котра спрямована на досягнення соціальної стабільності, розвитку демократичних цінностей та забезпечення прав людини, правопорядку і верховенства права, а також на вирішення внутрішніх і зовнішніх викликів через гармонійне поєднання гуманістичних принципів державного управління.

Виокремлено ключові концепти ідеолого-правової політики сучасної України та визначено напрями їх розвитку відповідно до аксіологічно-гуманістичного спрямування національної системи права: демократичне самоврядування, що відображає світоглядні ідеї та правові механізми участі

народу в публічній владі (ідеологічне спрямування демократичного врядування народу характеризується зваженою правовою політикою функціонування органів публічної влади на принципах відкритості, гласності, доброчесності, врахування думки громадськості, гуманізму, виборності, змінності представників владних інститутів, що, своєю чергою, потребує високої правової політичної культури з боку членів громадянського суспільства, правової активності, структурованості й дієвості інститутів громадськості тощо); гуманістичні підходи в державно-правовій політиці, де гуманізм відображає етику прав людини, її цінність для правового регулювання та функціонування органів публічної влади, формує основу для правової системи, яка має на меті захист інтересів і прав людини, сприяючи створенню справедливого та гуманного суспільства; світоглядні парадигми рівності, недискримінації та інклюзії (однакове застосування правових норм до всіх, забезпечуючи соціальну справедливість і добробут інклюзивності буття); виваженого поєднання національних і міжнародних політико-правових інтересів (національні інтереси та правові ідеали, такі як розвиток економіки, державності, підтримка історичних та культурних цінностей, солідарне існування громадянського суспільства, народів, націй, які проживають у державі, патріотизм, громадське виховання, мовна та освітня національна політика є необхідними ціннісними атрибутами правової ідеології сучасної держави, відстоювання загальносвітових принципів, а також цінностей права: демократизм, гуманізм, верховенство права, законність, рівність тощо, повинні узгоджуватися, переплітатися та акумулюватися в праві цивілізованих народів).

Запропоновано ст. 5 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» доповнити окремим принципом, котрий визначає аксіологічні детермінанти правової ідеології ціннісними для суспільства та викласти її в такій редакції:

«Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, є:

... 15) цінності правової ідеології – держава визнає та сприяє розвитку правової ідеології, заснованої на загальнонаціональних цінностях, повазі до прав людини, принципах демократії та верховенства права, що спрямовані на зміцнення української національної та громадянської ідентичності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусяк І. П. Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2024. С. 355. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/dissertation/29132/disertaciya-andrusyak.pdf>.
2. Андрусяк І. П. Закони, форми та прийоми мислення в наукових працях Олександра Кульчицького. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. Т. 8. № 3 (31). С. 8–13.
3. Бадида А. Ю. Соціальна держава в умовах глобалізації: теоретичні та порівняльно-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ужгород, 2017. 225 с.
4. Балинська О. М., Яценко В. А. Прагматичне світосприймання у правовому вимірі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. Вип. 1. С. 3–11.
5. Бандура О. О. Гносеологія права як складова філософської гносеології (загальні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2. С. 52–62.
6. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: хрестоматія / упоряд. В. Лях. Київ: Либідь, 1996. С. 194–250.
7. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Харків: Юрайт, 2014. 208 с.
8. Белов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 110–115.
9. Белов Д. М., Рошканюк В. М., Павлишин С. Я. Проблеми реалізації прав і свобод окремих категорій громадян в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2024. Вип. 82 (3). С. 187–193.
10. Бисага Ю. М., Белова М. В., Фрідманський Р. М. Концептуальні засади визначення завдань та функцій правоохоронних органів в системі

державної влади: теоретико-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 81–86.

11. Бредун І. В. «Філософія права» Гегеля: досвід сучасного прочитання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*. 2011. № 958 (1). Вип. 44. С. 12–16.

12. Брижко В. М. Філософія права: праксеологія в сфері інформаційного права. *Інформація і право*. 2019. № 3. С. 28–34.

13. Варкалець І. Д. Вплив правосвідомості на реалізацію функцій права: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Івано-Франківськ, 2020. 244 с.

14. Владленова І. В. Концептуальне оформлення поняття «ідеологія»: філософські підходи. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (21). С. 50–57.

15. Вовк П. В. Цінності адміністративного судочинства в парадигмі правової держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (2). С. 115–117.

16. Войтанович О. Генеза осмислення правової ідеології в сучасній юридичній науці. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 3. С. 14–19.

17. Волков О. Телеологія дискурсу солідарності. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2011. Вип. 541–542. С. 28–32.

18. Гарасимів Т. Національне законодавство і міжнародно-правові стандарти: проблеми механізму взаємодії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. Т. 9. № 3. С. 33–38.

19. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Київ: Вид. Соломії Павличко «Основи», 2004. 278 с.

20. Головка О. М. Філософія права Імануїла Канта про закономірності історико-правового процесу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2019. Вип. 28. С. 26–33.

21. Горобець К. В. Аксілсфера права та її компоненти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2012. 21 с.

22. Грень Н. М. Дискримінація за віком: правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2023.

URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/dissertation/22588/grendisertaciya.pdf>

23. Губернський Л., Андрущенко Л., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. Методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2002. 580 с.

24. Дергачов Є. В. Трансформація правової свідомості суспільства в контексті забезпечення сталого розвитку: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2018. 241 с.

25. Добросердов А. Р., Гоцуляк Ю. В. Класифікація ліберально-правових ідей. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 1. С. 58–63.

26. Довганич В. А. Зміст, структура та функції правової ідеології. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2019. № 7 (19). С. 26–32.

27. Донцов Д. Націоналізм.

URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/55/ed/55eda776-6171-4b87-a01f-bc5becfb33dc/dmytro-doncov-nacionalizm.pdf.

28. Драгоманов М. Вибрані праці. Чудацькі думки про українську національну справу. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag.htm>.

29. Дудченко В. В. Інтерпретація права. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 323–330. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2023_19_44.

30. Жаровська І. М. Теоретичні проблеми державно-правових явищ глобалізованого суспільства: монографія. Львів: Сполом, 2024. 104 с.

31. Жаровська І. М. Трансформація правової ідеології участі громадськості у здійсненні судової влади в демократичній державі: конституційні аспекти. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. Вип. 42. С. 275–280.

32. Жаровська І. Правова соціалізація на сучасному етапі розвитку правової науки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 855. С. 193–198.
33. Жаровська І. М., Парута О. В. Методологічна трансформація доктрини правової соціалізації. *Право.ua*. 2022. № 1. С. 33–38.
34. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2003. Т. 21. С. 8–14.
35. Железко А. М. Культурні вектори геополітичного впливу Московщини – Росії у націоцентричній спадщині Дмитра Донцова. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 64–70.
36. Заздравнова О. І. Ідеологія в еволюційному соціумі. Харків, 1999. 208 с.
37. Заморська Л. І. Нормативно-правова природа духовних цінностей. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 178–184.
38. Запорожченко Р. О. Ідеологія як механізм конструювання простору: імперія vs держава модерну. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, політологія, соціологія. 2020. № 3. С. 206–219.
39. Збірник Рішення Європейського Суду з прав людини щодо доступу до публічної інформації. Рада Європи, 2017. 214 с.
40. Калітинський В. М. Сучасні різновиди правових ідеологій: філософсько-правовий вимір.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2016. 212 с.
41. Камінська Н. В. Правові цінності Європейського Союзу та їхній вплив на національні правопорядки. *Право України*. 2024. № 7. С. 56–77.
42. Карпінський Б., Карпінська О. Явище правової байдужості: основи й напрями уникнення з позиції державотворчого патріотизму нації в мирний та воєнний періоди. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 18–28.
43. Коваль І. М. Суспільний ідеал: філософсько-правовий вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 755–758. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.04.121.

44. Коваль І. М. Суспільно-правова аномія: антропологічний вимір. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 940–943.
45. Коваль І. М. Українська національно-правова ідея: виклики сьогодення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. Т. 11. № 3 (43). С. 73–81.
46. Ковальчук Н. Д., Овсянкіна Л. А. Українська національна ідея на вирішальних етапах розвитку українського суспільства. *Освітній дискурс*. 2021. Вип. 32. С. 7–18.
47. Ковальчук Ю. В. Феномен любові у європейській філософії ХІХ–ХХ століть: онтологічно-екзистенційний вимір: дис. ... канд. філос. наук. Львів, 2017. 198 с.
48. Ковний Ю. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук за спец. 12.00.01. Львів, 2024. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/dissertation/27472/kinc-disertaciya-kovniy-1.pdf>.
49. Кондратьєв В. О. Особливості правової ідеології як фактора формування правової свідомості в сучасному українському суспільстві. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2007. Вип. 5. С. 30–41.
50. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. 2010. С 83/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
51. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. С. 141.
52. Корабльова В. М. Соціальні смисли ідеології: монографія. Київ: ВАДЕКС, 2014. 350 с.
53. Крисаченко В. С. Ідеологія і практика рашизму: реконструкція витоків та імперська сутність. *Українознавство*. 2023. № 4. С. 8–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2023_4_3.

54. Кулик А. Трансцендентальний підхід до аналізу особистісних феноменів. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 51. С. 63–70.
55. Лесько Н. Правове виховання – важливий напрям державної політики захисту дітей від насильства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Вип 5. С. 187–191.
56. Лісовий В. С. Що таке національна (українська) ідея? Націоналізм, антологія. Київ: Смолоскип, 2000. 872 с.
57. Лісовий В. С. Культура – ідеологія – політика. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. 352 с.
58. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.
59. Лукашенко відмовився запросити спостерігачів ОБСЄ на президентські вибори в Білорусі. URL: https://glavcom.ua/world/world-politics/lukashenko-vidmovivsja-zaprositi-sposterihachiv-obsje-na-prezidentski-vibori-v-bilorusi-1039762.html#google_vignette.
60. Лук'янов Д. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до держ. іспитів / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2016, 198 с.
61. Луцький А. І. Правова ідеологія в системі правової свідомості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 25–27.
62. Луцький А. І. Правова ідеологія в українському державотворенні: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 426 с.
63. Луцький А. І. Сутнісно-функціональна характеристика правової ідеології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 25. С. 278–282.
64. Макаренко О. М. Сутність і роль державної ідеології в розбудові держави в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 1 (43). С. 268–276.

65. Максимов С. Справедливість, спільнота та свобода: XXX Всесвітній конгрес з філософії права та соціальної філософії. *Філософія права і загальна теорія права*. 2022. № 2. С. 228–247.
66. Мангайм К. Ідеологія та утопія / пер. з нім. В. Швед. Київ: Дух і Літера, 2008. 370 с.
67. Манелюк Ю. М., Чубур Н. В. Сучасні ідейно-політичні течії. Практикум: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2010. С. 7–14.
68. Маркович Х. М. Політичні партії як суб'єкти правової ідеології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 2020. № 57. С. 12–15.
69. Маркович Х. М. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в адвокатській практиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. Вип. 61. С. 46–49.
70. Маркович Х. М. Етимологічні особливості дослідження правової ідеології в сучасній правовій доктрині. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 87. С. 51–57.
71. Маркович Х. М. Правова ідеологія держави в умовах глобалізаційних перетворень. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 252–257.
72. Маркович Х. М. Правова ідеологія як механізм конструювання правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 51–54.
73. Маркович Х. М. Правові аспекти приватності дітей в інтернеті: баланс між захистом і свободою. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024 № 5. С. 199–203.
74. Маркович Х. М. Правові цінності в житті громадянського суспільства та держави: загальнотеоретичний аспект. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 3–7.
75. Маркович Х. М. Функціональне призначення правової ідеології: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2017. № 865. С. 108–115.

76. Маркович Х. М., Шардакова А. С. Гендерна рівність у сімейних відносинах: правові аспекти захисту прав жінок та чоловіків у шлюбі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 193–198.
77. Маркович Х. М. Правова ідеологія як основа формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 418–423.
78. Маркович Х. М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. № 38. С. 10–15.
79. Мельничук В. Імплементация принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2019. Вип. 13. С. 111–118.
80. Мигул І. Політичні ідеології: порівняльний аналіз. Київ: Фонд «Українська перспектива», 1997. 52 с.
81. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Роль правосвідомості в еволюції політичної системи України. *Академічні візії*. 2023. Вип. 24.
URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/769>
82. Морарь М. В. Ідеологія в діяльності політичних партій: теорія та практика. *Регіональні студії*. 2019. № 16. С. 24–28.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regst_2019_16_6
83. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. Київ: «МП Леся», 2012. 400 с.
84. Недюха М. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття. *Публічне право*. № 3 (7). 2012. С. 299–306.
85. Ніколенко В. «Левіафан», або нарис учення про державу Т. Гоббса. *Грані*. 2020. Т. 23. № 8. С. 26–36. С. 31. DOI: 10.15421/172072.
86. Омельчук О. М. Ідеологія правомірної поведінки у сімейному законодавстві України. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 2. С. 29–37.
87. Оніщенко Н. М. Природа та призначення правових гарантій: виклики сьогодення. *Правова держава*. 2024. Вип. 35. С. 73–81.

88. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду). *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 2. С. 28–38.
89. Остапенко М. А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 350 с.
90. Осядла М. В. Особливості правової природи юридичного прогнозування. *Альманах права*. 2018. Вип. 9. С. 248–252.
91. Панчук І. О. Особливості правової ідеології у перехідних суспільствах (транзитних демократіях) в контексті досвіду вітчизняного державотворення. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1 (40). С. 105–110.
92. Петренко В. В. Феномен посередності в контексті масової культури та сучасних технологій: дис.... д-ра філос. за спец. 034. Харків, 2024. 213 с.
93. Пилипчук В. Г. Теоретичні та історико-правові засади трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань. *Інформація і право*. 2023. № 4. С. 9–17.
94. Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1. С. 33–42.
95. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Локка. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1 (29). С. 12–17.
96. Політологія: підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. 416 с.
97. Полонка І. А. Правовий ідеал у світлі потенційного досягнення через призму аксіологічного аналізу світового досвіду та детермінації розуміння в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 85 (4). С. 386–392.
98. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид. Харків: Право, 2013. 440 с.

99. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2024 р.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

100. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 27. С. 385.

101. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2021, № 41. С. 339.

102. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2023, № 46. С. 116.

103. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2007. 192 с.

104. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

105. Рабінович П., Бачинський Т. Правовий світогляд (соціально-природна інтерпретація). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 5–17.

106. Роговський О. М. Інклюзивне суспільство: соціально-політичні виміри. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1. С. 189–199.

107. Романова А. С. Поведінка людини: філософсько-правовий дискурс. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 763–766.

108. Романова А. Правосвідомість та національна ідея – основа стабільного державно-правового розвитку суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10. № 2. С. 85–90.

109. Романова А. С., Чорнобай О. Л. Правова, суспільна та естетична свідомість людини в умовах суспільно-правової аномії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 1 (2). С. 178–181.

110. Савенко В. Вплив закону на формування правосвідомості людини у громадянському суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6–1. Т. 1. С. 62–65.

111. Свірський Б. Духовні (ідеологічні) основи конституційного ладу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 31–34.

112. Ситник О. М. Становлення ідеології: український аспект: монографія. Донецьк: Вербер (Донецька філія), 2009. 244 с.

113. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 603 с.

114. Сливка С. Правила розвитку канонічно-правового світогляду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. Т. 10. № 2. С. 91–103.

115. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 40–48.

116. Стоєцький С. В., Макаренко Л. О. Правова ідеологія як умова забезпечення ефективної взаємодії особи, громадянського суспільства та держави: загальнотеоретичний аспект. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 70. С. 16–31.

117. Сунегін С. О. Правова ідеологія в контексті ціннісної парадигми лібералізму: деякі проблеми розвитку. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 81. С. 36–50.

118. Сухарина А. А. Принципи співвідношення наукового та ідеологічного знання у політичній науці: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Львів, 2020. 209 с.

119. Таран В. О. Ідеологія перехідного суспільства (соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні): монографія. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2000. 316 с.

120. Токарська А. Ретроспективний погляд на історичний процес розвитку філософії права як системи знань. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. Т. 9. № 4. С. 83–87.

121. Толстенко В. Л. Правова ідеологія у структурі правосвідомості: теоретико-методологічні основи аналізу. *Держава і право. Юридичні науки*. 2008. Вип. 41. С. 10–18.

122. Феномен. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%E5%ED%EE%EC%E5%ED>.

123. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редакції). Київ: Абрис, 2002. 742 с.

124. Хаустова М. Г. Правова політика України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 74–82.

125. XIII Конгрес Організації Об'єднаних Націй із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, 17 грудня 2015 р. рез. 70/174 ГА ООН. URL: https://www.un.org/ru/ga/third/70/third_res.shtml.

126. Чепульченко Т. О. Правова держава як гарант дотримання основних демократичних принципів та прав людини у суспільстві. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2 (14). С. 110–114.

127. Чепульченко Т. О. Рівність у праві: філософський вимір. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип. 3/4 (27/28). С. 117–121.

128. Черкас М. Є. Пізнавальна функція правової свідомості на правотворчій стадії механізму правового регулювання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 16. С. 150–158.

129. Чернописька В. Релігійний чинник у формуванні правової ідеології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 4 (40). С. 48–55.

130. Чернописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. Т. 7. № 1. С. 89–97.

131. Шевченко А., Ситник О. Правова (конституційна) ідеологія як важлива складова державно-правового розвитку України (ст. 2). *Теоретико-методологічні питання правової науки*. 2012. № 8 (11). С. 16–20.

132. Шевчук С. В. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 3-тє вид. Київ: Реферат, 2010. 848 с.

133. Ярош О. Ідеологія: походження і значення терміна.
URL: <https://vpered.wordpress.com/2010/09/09/yarosh-ideology/>.

134. Acuña P. Through the convex Looking Glass: A Helmholtzian lesson for the connection between dynamics and chronogeometry in spacetime theories. *Studies in History and Philosophy of Science*. 2025, Vol. 109. P. 31–46. DOI: 10.1016/j.shpsa.2024.11.002

135. Adams G., Kurtiş T., Ordóñez L. G., Molina L. E., Oropeza I. D. Decolonizing knowledge in hegemonic psychological science. In N. Wane, K. Todd (Eds.), *Decolonial pedagogy: Examining sites of resistance, resurgence, and renewal*. Palgrave Pivot, 2018, P. 35–53.

136. Akan M. A trajectory of secularism: Revisiting the critical case of Turkey. *Politics, Religion & Ideology*, 2023. Vol. 24 (2), P. 242–266.
DOI: 10.1080/21567689.2023.2222073.

137. Akbar A., Ashar S., Simonson J. Movement Law. *Stan L. Rev.* 2021. Vol. 821 (73). Ohio State Legal Studies Research Paper. No. 589.
URL: <https://ssrn.com/abstract=3735538>.

138. Aksom H. International Journal of Organizational Analysis. *International Journal of Organizational Analysis*, 2021. Vol. 31. Is. 5, P. 120–138.

139. Alaimo L. Complexity of social phenomena: measurements, analysis, representations and synthesis. *Tesi di Dottorato*. 04.02.2020.
URL: <https://iris.uniroma1.it/handle/11573/1360691>.

140. Antithetical, Cambridge Dictionary.
URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/antithetical>.

141. Antithetical, Oxford Languages. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/>.
142. Archer M. S. Can Complexity add anything to Critical Realism and the Morphogenetic Approach? *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2024. Vol. 54. Is. 4. P. 422–433. DOI: 10.1111/jtsb.12419.
143. Archer M. S. *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. New York: Cambridge University Press. 1995.
144. Arts K., Tamo A. The Right to Development in International Law: New Momentum Thirty Years Down the Line? *Neth Int Law Rev*. 2016. Vol. 63. P. 221–249. DOI: 10.1007/s40802-016-0066-x.
145. Aspan H., Adnan M. A. Several perspectives on the relationship between philosophy, philosophy of science, and law. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research*. 2021. Vol. 7. Is. 8. P. 363–367. DOI: 10.36713/epra2013
146. Bakhtin M. M. *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press, 1986.
147. Ball T., Dagger R., O’Neill D. *Ideals and Ideologies: A Reader*. 11 Ed. Taylor & Francis, 2020.
URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000005066_A37416290/preview-9781000005066_A37416290.pdf.
148. Barber N. *The principles of constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 290 p.
149. Beall J., Restall G. *Logical Pluralism*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 152 p.
150. Becker Arenhart J. R., Arroyo R. W. The spectrum of metametaphysics: mapping the state of art in scientific metaphysics. *Veritas – Revista de Filosofia da Pucrs*. 2021. Vol. 66 (1):e41217. DOI: 10.15448/1984-6746.2021.1.41217.
151. Bhaskar R., Danermark B., Price L. Contemporary ways to justify interdisciplinarity. *Interdisciplinarity and Wellbeing*. Imprint Routledge, 2017. 5 p.
152. Bix B. Rules and Normativity in Law Problems of Normativity, *Rules and Rule-Following*. 2015. Vol. 111, P. 3–13.

153. Bix B. Natural law theory. In D. M. Patterson (Ed.) *A companion to philosophy of law and legal theory*, 2010, P. 209–227. Wiley-Blackwell.
DOI: 10.1002/9781444320114.CH13.
154. Bourdieu P. *Homo Academicus*. Redwood City (CA): Stanford University Press. 1988. 367 p.
155. Bourdieu P. *State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press. 1996. 487 p.
156. Bourdieu P. The Field of Cultural Production. In: R. Johnson (Ed.). Cambridge: Polity, 1993. URL: <https://philpapers.org/rec/JOHTFO-14>.
157. Bradley S. Domestic and Family Violence in Post-Conflict Communities: International Human Rights Law and the State's Obligation to Protect Women and Children. *Health Hum Rights*. 2018. Vol. 20 (2). P. 123–136.
158. Braun C. N. Quo Vadis? On the role of just peace *within* just war. *International Theory*. 2023. Vol. 15 (1). P. 106–128.
DOI: 10.1017/S1752971921000270.
159. Callahan S. P., Ledgerwood A. On the psychological function of flags and logos: Group identity symbols increase perceived entitativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2016. Vol. 110 (4). P. 528–550.
160. Carneiro R. L. *The Chiefdom: precursor of the State. The Transition to Statehood in the New*. Cambridge: Cambridge University, 1981. 176 p.
161. Carroll C. Qualitative evidence synthesis to improve implementation of clinical guidelines. *BMJ*, 2017. Vol. 356, 80. DOI: 10.1136/bmj.j80.
162. Cavanagh C., Fine A., Cauffman E. How do Adolescents Develop Legal Cynicism? A Test of Legal Socialization Mechanisms Among Youth Involved in the Justice System. *Justice Quarterly*, 2022. Vol. 39 (3). P. 478–496.
DOI: 10.1080/07418825.2020.1801805.
163. Cerulo K. A., Leschziner V., Shepherd H. Rethinking Culture and Cognition. *Annual Review of Sociology*. 2021. Vol. 47. P. 63–85.
DOI: 10.1146/annurev-soc-072320-095202.

164. Chornopyska V. The influence of religious principles on the formation of legal ideology. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. Т. 11. № 4 (44). С. 303–310.
165. Csányi G. The Bourdieusian Unconscious: The Scientific and Political Significance of the Sociological Treatment of a Psychoanalytic Concept. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2024. DOI: 10.1111/jtsb.12437.
166. Curran D., Hunt Ch. T. Stabilization at the Expense of Peacebuilding in UN Peacekeeping Operations. *Global Governance*, 2020. Vol. 26 (1). P. 46–68.
167. Da Costa M, Da Silva Guimarães L. Transdisciplinarity of Physics, Philosophy, Economics, Law, Psychology and Politics applied to Public Administration. *African Journal of Governance and Public Leadership*. 2021. Vol. 1. No. 2. P. 53-66/.
168. Dasgupta P. The economics of biodiversity: The dasgupta review. London: HMTreasury. 2021. 610 p.
169. David L. Marxism and Ideology: From Marx to Althusser. In *The Oxford Handbook of Political Ideologies*, ed. by Freedon Michael, Stears MarcOxford University Press. 2013. P. 20–37. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.0021.
170. De Coning C. The future of UN peacekeeping operations: Principled adaptation through phases of contraction, moderation, and renewal. *Contemporary Security Policy*. Advance online publication. 2021. DOI: 10.1080/13523260.2021.1894021.
171. De Koningh I. Consolidating International Humanitarian Law and International Human Rights Law: Protection from Gender-Based Violence Against Women in Non-International Armed Conflict. *Neth Int Law Rev*. 2023. Vol. 70, P. 87–120. DOI: 10.1007/s40802-023-00236-2.
172. Domingo V., Melé D. Re-Thinking Management: Insights from Western Classical Humanism. *Humanist Manag*. 2022. Vol. 7, P. 1–21. DOI: 10.1007/s41463-021-00115-z.

173. Dugard J. The choice before us: International law or a ‘rules-based international order’? *Leiden Journal of International Law*. 2023. Vol. 36 (2). P. 223–232. DOI:10.1017/S0922156523000043.
174. Eagleton T. *Ideology: An Introduction*. Verso, 1991. 242 p.
175. Elder-Vass D. Context, Emergence and Critical Realism: A Response to Navarrete and Fryer. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 2 December 2024. DOI: 10.1111/jtsb.12439.
176. Elder-Vass D. *The Causal Power of Social Structures*. Cambridge: Cambridge University Press. 2010. P. 33–38.
177. Ellemers N., Haslam S. A. Social identity theory. In P. Lange, A. Kruglanski, E. T. Higgins (Eds.). *Handbook of theories in social psychology*. 2012. Vol. 2. P. 379–398.
178. Englezos E. Digital-Public Spaces and the Spiral of Silence: Hyperliberal Illiberalism and the Challenge to Democracy. *Int J Semiot Law*. 2024. Vol. 37. P. 1131–1151. DOI: 10.1007/s11196-023-10091-2.
179. Eriksen T. H. *Identity Politics*. ImprintRoutledge, 2014. 224 p. eBook ISBN9781003085492.
180. Falsafizadeh Haqiqi A., Gorji Azandariani A. A. Law and Symbolic Power; Critical Sociology of Law in the Thought of Pierre Bourdieu. *Journal of Philosophy of Law*, 2023. Vol. 2 (2), P. 29–46. DOI: 10.22081/phlq.2024.69654.1067.
181. Fauzia A., Hamdani F., Octavia D. The revitalization of the Indonesian legal system in the order of realizing the ideal state law. *Progressive Law Review*, 2021. Vol. 3 (01). P. 12–25. DOI: 10.36448/plr.v3i01.46.
182. Fine A., Thomas A., Van Rooij B. et al. Age-Graded Differences and Parental Influences on Adolescents’ Obligation to Obey the Law. *J Dev Life Course Criminology*. 2020. Vol. 6. P. 25–42. DOI: 10.1007/s40865-020-00134-8.
183. Finocchiaro P. Ideology and its role in metaphysics. *Synthese*. 2021. Vol. 198. P. 957–983. DOI: 10.1007/s11229-018-02077-6.

184. Flemming K., Noyes J. Qualitative Evidence Synthesis: Where Are We at? *International Journal of Qualitative Methods*. 2021. Vol. 20. DOI: 10.1177/1609406921993276.
185. Folke C., Polasky S., Rockström J. et al. Our future in the Anthropocene biosphere. *Ambio*, 2021. Vol. 50. P. 834–869. DOI: 10.1007/s13280-021-01544-8.
186. Foroudi L. Rising domestic violence is a hidden front in Ukraine’s war. *Reuters*. August 3. 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/rising-domestic-violence-is-hidden-front-ukraines-war-2023-08-03/>.
187. Forrest W. The contribution of intimate relationships to legal socialization: Legitimacy, legal cynicism, and relationship characteristics. *Journal of Social Issues*. 2021. Vol. 77. Is. 2. Special Issue: Legal Socialization: The Next 50 Years. P. 600–630.
188. Freeden M. Ideology. 1998. Routledge Encyclopedia of Philosophy, Taylor and Francis. URL: <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/ideology/v-1>.
189. Fromm E. *The Escape from Freedom. An Introduction to Theories of Personality*. 7th ed. Imprint Psychology Press, 2010. 15 p.
190. Fuchs C. *Digital demagogue: authoritarian capitalism in the age of Trump and Twitter*. London: Pluto. 2018. 432 p.
191. Fuchs Ch. Towards a critical theory of communication as renewal and update of Marxist humanism in the age of digital capitalism. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2020. Vol. 50. Is. 3. P. 247–408. DOI: 10.1111/jtsb.12247.
192. Fukuyama F. *The end of history and the last man*. New York, NY: Free Press. 1992. 421 p.
193. Fuller L. L. Eight ways to fail to make law. In J. Feinberg & J. Coleman (Eds.), *Philosophy of law* (6th ed.). Thomson/Wadsworth. 2000. P. 91–94.
194. Giulianotti R., Robertson (eds) R. *Globalization & Football*, London, UK: Sage, 2009. P. 172.
195. Goetze D. B., James P. Evolutionary Psychology and the Explanation of Ethnic Phenomena. *Evolutionary Psychology*, 2004. Vol. 2 (1). DOI: 10.1177/147470490400200120.

196. Green L., Adams T. Legal positivism. In E. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. 2019.

URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/legal-positivism>.

197. Greenstein S. Preserving the rule of law in the era of artificial intelligence (AI). *Artif Intell Law*. 2022. Vol. 30. P. 291–323. DOI: 10.1007/s10506-021-09294-4.

198. Guzmán-Concha C. Power, Legitimacy, and Institutions in the October 2019 Uprising in Chile. *Latin American Perspectives*, 2023. № 50 (6). P. 6–23.

DOI: 10.1177/0094582X221124919.

199. Habermas J. Auch eine Geschichte der Philosophie. Band 1: Die okzidentale Konstellation von Glauben und Wissen. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2019. 176 p.

200. Hamilton M. B. The Elements of the Concept of Ideology, *Political Studies*. 1987. Vol. 35. P. 18–38.

201. Hamzani A. I., Widyastuti T. V., Khasanah N., Rusli M. H. M. Legal Research Method: Theoretical and Implementative. *Review International Journal of Membrane Science and Technology*, 2023. Vol. 10. No. 2. P. 3610–3619.

202. Hanafi A., Irwansyah I., Aspan, Z. Legal Effectiveness of The Pancasila Ideology Development Agency (BPIP) in Giving Recommendations About Regulations that Conflict with Pancasila Values. *AL-MANHAJ: Jurnal Hukum Dan Pranata Sosial Islam*, 2023. Vol. 5 (1). P. 925–938.

DOI: 10.37680/almanhaj.v5i1.2831.

203. Hangabei S., Dimiyati K., Absori A., Surbakti N. The Ideology of Law: Its Reflection in the Legal Products of Indonesia. *Varia Justicia* 2020, Vol. 16. No. 1.

DOI: 10.31603/variajusticia.v16i1.3091.

204. Hankiss E. The «Second Society»: Is There an Alternative Social Model Emerging in Contemporary Hungary? *In Crisis and Reform in Eastern Europe*. Imprint Routledge. 1990. 32 p.

205. Haque A. A. An Unlawful War. *AJIL Unbound*. 2022. Vol. 116. P. 155–159. DOI: 10.1017/aju.2022.23.

206. Harapan H., Shields N., Kachoria A. G., Shotwell A., Wagner A. L. Religion and Measles Vaccination in Indonesia, 1991–2017. *Am J Prev Med* 2021. Vol. 60 (1 Suppl 1). P. 44–52. DOI: 10.1016/j.amepre.2020.07.029.
207. Helbing D. Globally networked risks and how to respond. *Nature*. 2013. Vol. 497. P. 51–59.
208. Herzog B. Marx's critique of ideology for discourse analysis: from analysis of ideologies to social critique. *Critical Discourse Studies*. 2018. Vol. 15 (4). P. 402–413.
209. Hoa N. T. H., Van V. H. Policy and Law on Religion in the Context of Globalization and International Integration of Vietnam. *Lex Humana*. 2022, Vol. 14. No. 2. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2213>.
210. Husserl E. Introduction to logic and theory of knowledge. Lectures of 1906/07 (C. O. Hill, Trans.). Springer. 2008. 14 p.
211. Husserl E. Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy – Second book: Studies in the phenomenology of constitution. Kluwer Academic Publishers. 1989. URL: <https://philpapers.org/rec/HUSIPT-4>.
212. Ivanova O. Ideology and Political Philosophy: Search for New Paradigms. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2023. № 2. P. 7–12.
213. Jameson F. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism. DukeUP: Durham. 1991, 92 p.
214. Jardina A. White identity politics. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*. 2022. Vol. 12. Is. 2. P. 2249–2315. DOI: 10.5958/2249-7315.2022.00070.3.
215. Javid M., Mokarrami Gh. Y., Movahhedi P. F. From the Legitimacy of Power to the Limitation of Sovereignty; A Pattern Based on Natural Law. *The Public Law Studies Quarterly*. 2024. Vol. 53. Is. 4. P. 1721–1739.
216. Jost J. T. A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*. 2019. Vol. 58 (2). P. 263–314.

217. Jost J. T., Becker J., Osborne D., Badaan V. Missing in (collective) action: Ideology, system justification, and the motivational antecedents of two types of protest behavior. *Current Directions in Psychological Science*. 2017. Vol. 26 (2). P. 99–108.
218. Kaczmarczyk M. R. The Myth of Agreement. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 2024. DOI: 10.1111/jtsb.12438.
219. Kaldor M. Global Civil Society. An answer to war. In *The New Social Theory Reader*. Imprint Routledge, 2008. 200 p.
220. Kelly K. *The Inevitable*; Viking: New York, NY, USA, 2016, 336 p.
221. Khan A. S., Bibi A., Khan A., Ahmad I. Responsibility of Sexual Violence under International Law. *Journal of Social Sciences Review*, 2023. Vol. 3 (1). P. 29–41.
222. Khojaev M. O. Legal fundamentals of developing ideological and ideological competence in students. *World Bulletin of Social Sciences*. 2022. Vol. 8. P. 96–100. URL: <https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/731>.
223. Khoma I. B., Gaiduchok O. V., Markovych Kh. M. Modeling the financial flows impact on the diagnosis of an enterprise's economic security level. *Mathematical Modeling and Computing*. 2023. Vol. 10, No. 2. P. 458–473.
224. Kim M. S. Agonizing Pancasila: Indonesia's state ideology and post-foundational political thought. *Journal of Political Ideologies*. 2024. October, P. 1–23. DOI: 10.1080/13569317.2024.2408230.
225. Koos S. Digital Globalization and Law. *Lex Scientia Law Review*, 2022. Vol. 6 (1), P. 33–68. DOI: 10.15294/lesrev.v6i1.55092.
226. Kovalchuk V., Zharovska I., Mykivych M., Hrushko M., Hrabynskiy M. I. Transformation challenges for the international humanitarian law system: Migration crisis as the latest tool for hybrid warfare. (A vision from Ukraine) *Revista UNISCI / UNISCI Journal*. 2022. Vol. 59. P. 129–144.
227. Kubalskyi O. Cultural-Anthropological Basis of Strong Constructivism in Social Cognition. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2024. No. 25. P. 51–60. DOI: 10.15802/ampr.v0i25.307595.

228. Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*, 2023. Vol.71(4), P. 1–13. DOI: 10.1080/10758216.2023.2224571.

229. Lenard P. T. The morality of state priorities and refugee admission. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 2024. Vol 28(1), P. 1–20. DOI: 10.1080/13698230.2024.2436265.

230. Levin I., Mamlok D. Culture and Society in the Digital Age. *Information*. 2021. Vol. 12. P. 68–79. DOI: 10.3390/info12020068.

231. Lewandowsky S., Ecker U. K., Cook J. Beyond misinformation: Understanding and coping with the «post-truth» era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 2017. Vol. 6 (4), P. 353–369.

232. Lubis A. F. International Law Principles Recognized by Civilized Countries (A Perspective). *Jurnal Hukum Dan Sosial Politik*, 2023. Vol. 1 (1) P. 32–40. DOI: 10.59581/jhsp-widyakarya.v1i1.171.

233. Madhloom O. A Kantian Moral Cosmopolitan Approach to Teaching Professional Legal Ethics. *German Law Journal*. 2022. Vol. 23 (8). P. 1139–1157. DOI: 10.1017/glj.2022.74.

234. Mahmutovic A., Alhamoudi A. Understanding the Relationship between the Rule of Law and Sustainable Development. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. No. 1 (22). P. 1–28. DOI: 10.33327/AJEE-18-7.1-a000102.

235. Mamatkulov D. Concept of idea and its scientific theoretical analysis. *Open Access Repository*, 2022. Vol. 8 (9), P. 59–62. DOI: 10.17605/OSF.IO/4XW7B.

236. Marshall C. D. Restorative Justice. In: Babie P., Sarre R. (eds) *Religion Matters*. Springer, Singapore. 2020. P.101-119. DOI: 10.1007/978-981-15-2489-9_7.

237. McKay L., Jennings W., Stoker G. Political trust in the “places that don't matter. *Front. Polit. Sci.* 2021. Vol. 3.

URL: <https://e-resources.perpusnas.go.id:2111/10.3389/fpos.2021.642236>.

238. Mead G. H. Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist. University of Chicago Press, 1972. 437 p.

239. Mio Ch., Panfilo S., Blundo B. Sustainable development goals and the strategic role of business: A systematic literature review. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2020. Vol. 29. Is. 8. P. 3220–3245.
240. Moller D. Keeping ideology in its place. *Philos Stud* 2024. Vol. 181. P. 2779–2795. DOI: 10.1007/s11098-024-02216-5.
241. Mosley A. J. Investigating cultural appropriation: An introduction, policy implications, and legal recommendations. *Social Issues and Policy Review*. 2024. Vol. 19 (1): e12110.
242. Mudde C. The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. 2004. Vol. 39:4. P. 541–556.
243. Murphy L. The artificial morality of private law: The persistence of an illusion. *University of Toronto Law Journal*. 2020. Vol. 70, No. 4. DOI: 10.3138/utlj.2019-0103.
244. Mutallibjonov U. I. National idea, ideology and values. *International Journal of Formal Education*. 2024. Vol. 3(3). P. 358–569.
245. Naer S. H., Girardi J. G. Law and globalization: A critique of a dialectic relation. *Revista da Faculdade de Direito da UFMG*. 2020. Vol. 77. P. 339–357.
246. Nagin D. S., Telep C. W. Procedural justice and legal compliance. A revisionist perspective. *Criminology & Public Policy*. 2020. Vol. 19, Is. 3. Special Issue: Cutting-Edge Research In Police Policy And Practice. P. 761–786.
247. Navarrete C., Fryer T. Redefining Emergence: Making the Case for Contextual Emergence in Critical Realism. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2024. Vol. 54, no. 2. P. 167–184. DOI: 10.1111/jtsb.12414.
248. Ness I. J. Polyphony. In: Glăveanu, V. P. (eds) *The Palgrave Encyclopedia of the Possible*. Palgrave Macmillan, Cham. 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-90913-0_204.
249. Niepokojący sondaż. Polacy coraz bardziej sceptyczni wobec UE. 2024. URL: <https://wiadomosci.wp.pl/niepokojacy-sondaz-polacy-coraz-bardziej-sceptyczni-wobec-ue-7012460280375904a>.

250. Ninh N. D. Ho Chi Minh's ideology on education: Content and meaning. *Linguistics and Culture Review*. 2023. Vol. 7 (1). P. 78–87.
DOI: 10.21744/lingcure.v7n1.2262.
251. Oji A., Ozioko M. Effect of globalization on sovereignty of states. *Political Science*. 2011. Vol. 2. P. 256–279.
252. Otto D., Udoh M. Humanism and Aesthetics in the Light of Udo Etuk's Perception. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*. 2024. Vol. 7 (1). P. 14–23. URL: <https://www.gnosijournal.com/index.php/gnosi/article/view/243>
253. Panke D., Petersohn U. Why international norms disappear sometimes. *European Journal of International Relations*, 2012. Vol. 18 (4) P. 719–742.
DOI: 10.1177/1354066111407690.
254. Paruta O, Harasymiv T, Lychenko I, Kotukha O., Chornopyska V. Legal Socialization in the Context of Global Transformations. *European Review*. 2023. Vol. 31 (3). P. 273–290. DOI:10.1017/S1062798723000066.
255. Pinker S. Enlightenment now: The case for reason, science, humanism and progress. New York, NY: Penguin. 2018, 178 p.
256. Pinzan S. The Feeling of Respect and Morality for the Finite Rational Being. *Phenomenology and Mind*. 2024. Vol. 1 (27). P. 2–18.
257. Potamias S., Mandilara I. De-reification and self-consciousness: The aesthetic mimesis in the thought of Georg Lukács. *Capital & Class*. 2024. Vol. 48 (4). P. 599–615.
258. Prochownik K. M. The experimental philosophy of law: New ways, old questions, and how not to get lost. *Philosophy Compass*. 2021. Vol. 16. Is. 12: e12791. DOI: 10.1111/phc3.12791.
259. Purvis B., Mao Y., Robinson D. Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustain Sci*. 2019. No. 14, P. 681–695. DOI: 10.1007/s11625-018-0627-5.
260. Rahbarqazi M., Mahmoudoghli R. Modeling social media effects on political distrust in Lebanon. *Commun. Soc*. 2021. Vol. 34. P. 89–102.
URL: <https://e-resources.perpusnas.go.id:2111/10.15581/003.34.3.89-102>.

261. Rani F., Fikri F., Mahfud M. Islam and National Law: A Formal Legal Review on Sharia Laws in Aceh. *Al-Risalah*, 2020. Vol. 20 (1). P. 47–57. DOI: 10.30631/al-risalah.v20i1.521.
262. Report of the UN Human Rights Monitoring Mission. Two-year update. Protection of civilians: impact of hostilities on civilians since 24 February 2022. 2024 URL: <https://surl.li/swzwwd>.
263. Rettob A. T. Review of Semiotics, Law, and Art: Bridging Theory and Justice in Eduardo C. Bittar's Work. *Int J Semiot Law*. 2024. DOI: 10.1007/s11196-024-10242-z.
264. Reyers B., Folke C. M.-L. Moore, Biggs R., Galaz V. Social-ecological systems insights for navigating the dynamics of the Anthropocene. *Annual Review of Environment and Resources*. 2018. Vol. 43. P. 267–289.
265. Robertson R. Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson (Eds.), *Global modernities*. SAGE Publications Ltd., 1995. P. 25–44. DOI: 10.4135/9781446250563.N2.
266. Röck T. Time for Ontology? The Role of Ontological Time in Anticipation. *Axiomathes*. 2019. Vol. 29, P. 33–47. DOI: 10.1007/s10516-017-9362-2.
267. Romero G. E. Philosophy of Ideology. In J. P. Jara, Í. O. de Felipe (eds.), *Overcoming the Nature Versus Nurture Debate*. Springer. URL: <https://philpapers.org/rec/ROMPOI>.
268. Rovira Kaltwasser C. The Responses of Populism to Dahl's Democratic Dilemmas. *Political Studies*. 2014. Vol. 62 (3), P. 470–487.
269. Rummens S. Populism as a Threat to Liberal Democracy. In Rovira Kaltwasser C., Taggart P., Ochoa Espejo P., Ostiguy P. (eds.). *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press. 2017. P. 554–570.
270. Russell G. Logic isn't normative. *Inquiry*. 2017. Vol. 63 (3–4). P. 371–388. DOI: 10.1080/0020174X.2017.1372305.
271. Samuel O. S. Addressing fragmented human–nonhuman interactions through an ubuntu 'mixed' ethics. *The Philosophical Forum*. 2023. Vol. 54. Is. 1–2. P. 79–10.

272. Saura J. R., Ribeiro-Soriano D., Palacios-Marqués D. Assessing behavioral data science privacy issues in government artificial intelligence deployment. *Government Information Quarterly*. 2022. Vol. 39, Is. 4: e101679.

273. Scheidegger R., Staerklé C. Political trust and distrust in Switzerland: a normative analysis. *Swiss Polit. Sci. Rev.* 2011. Vol. 17. P. 164–187. URL: <https://e-resources.perpusnas.go.id:2111/10.1111/j.1662-6370.2011.02010.x>.

274. Sen B., Sen A, Sen M. Estimating Judicial Ideology. *Journal of Economic Perspectives*. 2021. Vol. 35 (1). P. 97–118. DOI: 10.1257/jep.35.1.97.

275. Shafik M. What We Owe Each Other: A New Social Contract for a Better Society, Princeton: Princeton University Press, 2021. DOI: 10.1515/9780691220277.

276. Shelby T. Ideology, Racism, and Critical Social Theory. *Philosophical Forum*. 2003. Vol. 34 (2). P. 153–188. DOI: 10.1111/1467-9191.00132.

277. Shevchenko A., Kudin S., Nikolenko M et al. Axiological Determinants of Cognition of Law. *Int J Semiot Law*. 2023. Vol. 36. P. 579–598. DOI: 10.1007/s11196-022-09960-z.

278. Shohsanam U. Improving StudentsScientific Worldview In The Modern Education System. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*. 2023. Vol. 11. Is. 11. P. 163–170.

279. Silberstein M. Emergence and reduction in context: Philosophy of science and/or analytic. *Metascience*, 2012. Vol.12, P. 627-642. DOI: 10.1007/s11016-012-9671-4.

280. Siregar G. T. P., Agung D., Sinaga S. The Law Globalization in Cybercrime Prevention. *International Journal of Law Reconstruction*, 2021. Vol. 5. No. 2 P. 211–227.

281. Snyder J. Human Rights for Pragmatists: Social Power in Modern Times. Princeton University Press, 2024. 328 p.

282. Spaak T. Kelsen and Hart on the Normativity of Law. *Perspectives on Jurisprudence: Essays in Honour of Jes Bjarup*. 2005. P. 397–414. URL: <https://ssrn.com/abstract=922755>.

283. Special Rapporteur in the field of cultural rights. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights to the Human Rights Council, 3 February 2016, A/HRC/31/59.

284. Speer P. W., Jackson C. B., Peterson N. A. The Relationship between Social Cohesion and Empowerment: Support and New Implications for Theory. *Health Education & Behavior*. 2001. Vol. 28 (6) P. 716–732. DOI: 10.1177/109019810102800605.

285. Steger M. The Rise of the Global Imaginary: Political Ideologies from the French Revolution to the Global War on Terror, Oxford and New York, Oxford University Press, 2008. 26 p.

286. Stiegler B. The Age of Disruption: Technology and Madness in Computational Capitalism. Polity: Cambridge, UK, 2019. 380 p.

287. Sudiarawan K. A., Tanaya P. E., Hermanto B. Discover the Legal Concept in the Sociological Study. *Substantive Justice International Journal of Law*. 2020. Vol. 3 (1). P. 94–108. DOI: 10.33096/sjijl.v3i1.69.

288. Syropoulos S., Law K. F., Young L. The case for longtermism: concern for the far future as a catalyst for pro-climate action. *npj Clim. Action* 2024. No. 3, 27. URL: <https://www.nature.com/articles/s44168-024-00110-8> DOI: 10.1038/s44168-024-00110-8.

289. Szmodis J. On Law as a Multidisciplinary Phenomenon. *Debreceni Jogi Műhely*. 2011. No. 3. P. 42–50. URL: <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/2198885>.

290. Tannenbergh M., Bernhard M., Gerschewski J., Lührmann A., Von Soest C. Claiming the right to rule: regime legitimation strategies from 1900 to 2019. *European Political Science Review*. 2021. Vol. 13 (1). P. 77–94. DOI: 10.1017/S1755773920000363.

291. Tashmetov T. National idea in the use of global achievements efficiency improvement mechanisms. *Academic research in educational sciences*, 2021. Vol. 12 (3). P. 596–602.

292. The Omnibus Law on Job Creation and Pancasila as the Legal Ideology in Indonesia / I. Iwan ed al. *Jurnal Pembaharuan Hukum*. 2020. Vol. 7. No. 3, P.127–139.
293. Thonig R. et al. Does ideology influence the ambition level of climate and renewable energy policy? Insights from four European countries. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*. 2020. Vol. 16 (1). P. 4–22.
DOI: 10.1080/15567249.2020.1811806.
294. Trinkner R., Reisig M. Celebrating 50 years of legal socialization. *Journal of Social Issues*. 2021. Vol. 77. Is. 2. P. 281–290. DOI: 10.1111/josi.12458.
295. Turaev A. Interpretation of national interests and problems of international law in the ideology of neoconservatism. *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)*. 2022. Vol. 1 (04). P. 92–96.
296. Ulrich W. Beyond methodology choice: critical systems thinking as critically systemic discourse. *J Oper Res Soc* 2003. Vol. 54 (4). P. 325–342.
DOI: 10.1057/palgrave.jors.2601518.
297. United Nations. Departments of political and peacebuilding affairs and peace operations. 2019. URL: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/dppa-dpo-org-chart-2019.pdf>.
298. Urbinati N. Populism and the Principle of Majority. In Rovira Kaltwasser C., Taggart P., Ochoa Espejo P., Ostiguy P. (eds.). *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press. 2017. P. 571–589.
299. Uslaner E. M. *The Oxford handbook of social and political trust*. New York, NY: Oxford University Press. 2018. 752 p.
300. Usmanova S. Improving Students' Scientific Worldview in the Modern Education System. *Open Access Repository*. 2022. Vol. 8 (3). P. 13–15.
DOI: 10.17605/OSF.IO/3KA7X.
301. Van Manen M. *Phenomenology of practice: Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Taylor & Francis. 2016. 520 p.

302. Vazquez M. L. Neither Matter Nor Spirit: The Ambivalent Substance of Digital Legal Personhood and Its Theological Antecedents. *Int J Semiot Law*. 2024. Vol. 37. P. 1223–1258. DOI: 10.1007/s11196-023-10084-1.

303. Veraksa N., Basseches M. Dialectical Thinking. In: Veraksa N., Pramling Samuelsson I. (eds) Piaget and Vygotsky in XXI century. *Early Childhood Research and Education: An Inter-theoretical Focus*. 2022. Vol 4. DOI: 10.1007/978-3-031-05747-2_4.

304. Villasmil-Espinoza J. J., Leheza Y., Holovii L. Reflections for the interdisciplinary study of the Russian Federation's invasion of Ukraine in 2022. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40 (73). P. 16–24.

305. Von Billerbeck S. No action without talk? UN peacekeeping, discourse, and institutional self-legitimation. *Review of International Studies*. 2020. Vol. 46 (4). P. 477–494. DOI: 10.1017/S026021052000011X.

306. Voogd R., Van der Meer T., Van der Brug W. Political trust as a determinant of volatile vote intentions: separating within- from between-person effects. *Int. J. Publ. Opin. Res.* 2019. Vol. 31. P. 669–693. URL: <https://e-resources.perpusnas.go.id:2111/10.1093/ijpor/edy029>.

307. Wanzenbo I., Wesseling J. H., Frenken K., Hekkert M., Weber M. A framework for mission-oriented innovation policy: Alternative pathways through the problem–solution space. *Science and Public Policy*. 2020. Vol. 47 (4). P. 474–489. DOI: 10.1093/scipol/scaa027.

308. Williams H. The Meaning of «Phenomenology»: Qualitative and Philosophical Phenomenological Research Methods. *The Qualitative Report*. 2021. Vol. 26 (2). P. 366–385. DOI: 10.46743/2160-3715/2021.4587.

309. Wisman J. D. Why Ideology Exists. *Journal of Economic Issues*. 2023. Vol. 57 (1). P. 200–217. DOI: 10.1080/00213624.2023.2170132.

310. World Commission on Environment and Development 1987: Brundtland Report. URL: <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>.

311. Yang Y. Complexity theory for complexity reduction? Revisiting the ontological and epistemological basis of complexity science with Critical Realism *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2024. Vol. 54. Is. 4. P. 368–383.

DOI: 10.1111/jtsb.12412.

312. Yaqoub M., Gao Z., Ye X., Al-Kassimi K., Chen Z., Haizhou W. Three decades of glocalization research: A bibliometric analysis. *Cogent Social Sciences*. 2023. Vol. 9 (2). DOI: 10.1080/23311886.2023.2245239.

313. Zahavi D. Getting it quite wrong: van Manen and Smith on phenomenology. *Qualitative Health Research*. 2018. Vol. 29 (6). P. 900–907. DOI:10.1177/1049732318817547.

314. Zahavi D., Zelinsky D. Experience, Subjectivity, Selfhood: Beyond a Meadian Sociology of the Self. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 2024. Vol. 54. P. 36–51. DOI: 10.1111/jtsb.12396.

315. Zajadło J. Axiology of Law – from General to Specific Philosophy of Law. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2023. No. 32. P. 191–217.

316. Zajda J. Globalisation, Education and Policy Research: Globalisation, Ideology and Education Reforms. In: Zajda J. (eds) *Fourth International Handbook of Globalisation, Education and Policy Research*. Springer, Cham. 2024.

DOI: 10.1007/978-3-031-67667-3_3.

317. Zhang Ch. The Evolution of Analysis Models of the Relationship between Judiciary and Ideology. *Journal of Beijing Institute of Technology*. 2021. Vol. 23 (5). P. 179–188. DOI: 10.15918/j.jbits1009-3370.2021.3161.

318. Zhizhek S. *Incontinence of the Void: Economico-Philosophical Spandrels*. Boston. 2017. 309 p.

319. Ziyoidtinovich S. A. The Ideological Processes: Historical and Philosophical Analysis. *The Journal of Contemporary Issues in Business and Government*. 2021. Vol. 27 (2). P. 5784–5791.

URL: <https://cibgp.com/au/index.php/1323-6903/article/view/1474>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, що належать на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України:

1. Маркович Х. М., 2016. Правова ідеологія як основа формування громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 855. С. 418–423.
2. Маркович Х. М., 2017а. Функціональне призначення правової ідеології: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 865. С. 108–115.
3. Маркович Х. М., 2019. Правові цінності в житті громадянського суспільства та держави: загальнотеоретичний аспект. *Приватне та публічне право*. № 1. С. 3–7.
4. Маркович Х. М., 2020а. У пошуках суспільного ідеалу: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. С. 17–20.
5. Маркович Х. М., 2021а. Етимологічні особливості дослідження правової ідеології в сучасній правовій доктрині. *Журнал східноєвропейського права*. № 87. С. 51–57.
6. Маркович Х. М., 2021б. Правова ідеологія як механізм конструювання правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. С. 51–54.
7. Маркович Х. М., 2021в. Правова ідеологія держави в умовах глобалізаційних перетворень. *Нове українське право*. № 4. С. 252–257.
8. Маркович Х. М., 2021г. Правове виховання як ідеологічна складова демократичної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 43–45.

9. Маркович Х. М., 2022а. Громадські організації: ідеологічно-правовий вплив на громадянське суспільство. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 2 (43). С. 9–12.

10. Маркович Х. М., 2022б. Політичні партії як суб'єкти правової ідеології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. № 57. С. 12–15.

11. Markovych Kh., 2022. Legal ideology: concept and meaning in modern conditions of the Ukrainian state functioning. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 3 (44). С. 22–25.

12. Маркович Х. М., 2023а. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. № 38. С. 10–15.

13. Маркович Х. М., 2023б. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. С. 95–99.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

14. Маркович Х. М., 2017б. Правова ідеологія та механізми її впливу на формування громадянського суспільства. *Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 травня 2017 р.)*. С. 12–14.

15. Маркович Х. М., 2018. Правовий аспект цінностей в житті громадянського суспільства та держави. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2018 р.)*. С. 22–25.

16. Маркович Х. М. 2019б. Роль морально-етичних норм у професійній діяльності нотаріуса. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 1–2 листопада 2019 р.)*. С. 50–53.

17. Маркович Х. М., 2020б. Морально-етичний ідеал адвоката крізь призму його професійної компетенції. *Адвокатура в умовах сучасних змін: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 жовтня 2020 р.)*. С. 121–125.
18. Маркович Х. М. 2021д. Аксіологічні засади формування екологічного ідеалу в правовому просторі. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір : збірник матеріалів VI Круглого столу (м. Львів, 21 травня 2021 р.)*. С. 25–29.
19. Маркович Х. М., 2021ж. Ціннісно-ідеологічні основи формування державного суспільства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 4 червня 2021 р.)*. С. 24–26.
20. Маркович Х. М., 2022в. Глобалізація: ідеологічний вплив на правову сферу. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 8 червня 2022 р.)*. С. 37–38.
21. Маркович Х. М., 2023в. Правова ідеологія як чинник формування національної безпеки. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 20 травня 2023 р.)*. С. 42–44.
22. Markovych Kh., 2024. The role of legal ideology in the development of international human rights standards. *Theoretical methods of research of the latest problems: abstracts of XXI International Scientific and Practical Conference (Prague, Czech Republic, 27–29 May 2024)*. С. 227–229.
23. Маркович Х. М., 2024а. Життя як найвища цінність: правові гарантії у військових конфліктах. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 30 травня 2024 р.)*. С. 84–86.

*Публікації, що додатково відображають
наукові результати дисертації*

24. Khoma I. B., Gaiduchok O. V., Markovych Kh. M. 2023. Modeling the financial flows impact on the diagnosis of an enterprise's economic security level. *Mathematical Modeling and Computing*. Vol. 10. No. 2. P. 458–473. (Індексується у наукометричній базі даних Scopus) (Особистий внесок: пропозиції щодо розуміння комплексної правової політики та її ролі для економічного розвитку країни, прогнозування світоглядних напрямків розвитку проблеми; використання правової методології для опису предмету дослідження).

25. Markovych Kh. 2023. Moral and ethical objectives of notaries' activity. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 112–114.

26. Маркович Х. М. 2023. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в адвокатській практиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Вип. 61. С. 46–49.

27. Маркович Х. М., Смерик М. С. 2023. Право на честь, гідність та ділову репутацію як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. С. 171–174. (Особистий внесок: визначення основної концепції роботи, встановлення аксіологічного розуміння честі, гідності та ділової репутації як державно-ідеологічного явища, формулювання висновків).

28. Маркович Х. М. 2024б. Правові аспекти приватності дітей в інтернеті: баланс між захистом і свободою. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. С. 199–203.

29. Маркович Х. М., Шардакова А. С. 2024. Гендерна рівність у сімейних відносинах: правові аспекти захисту прав жінок та чоловіків у шлюбі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. С. 193–198. (Особистий внесок: визначення основної концепції роботи, аналіз гендерної рівності як ідеологічної детермінанти сучасного правового та соціального розвитку, формулювання висновків).

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ

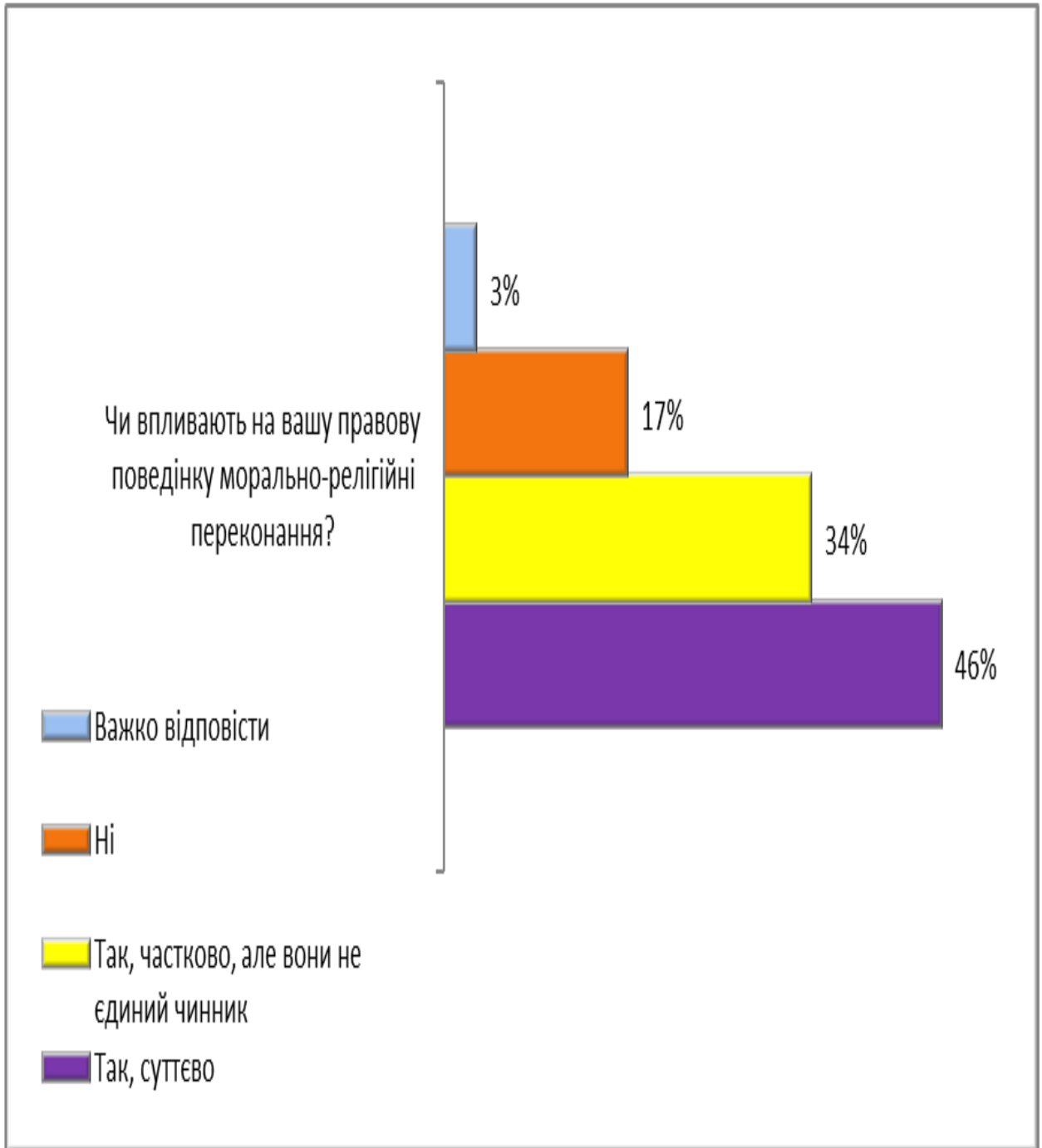
<i>№ з/п</i>	<i>Назва конференції</i>	<i>Тип конференції</i>	<i>Місце і дата проведення</i>	<i>Форма участі</i>
1	<i>Становлення громадянського суспільства в Україні: нормативно-правове підґрунтя</i>	Міжнародна науково-практична конференція	м. Дніпро, 5–6 травня 2017 р.	дистанційно
2	<i>Сучасні погляди на актуальні питання правових наук</i>	Міжнародна науково-практична конференція	м. Запоріжжя, 23–24 листопада 2018 р.	дистанційно
3	<i>Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє</i>	Міжнародна науково-практична конференція	м. Харків 1–2 листопада 2019 р.	дистанційно
4	<i>Адвокатура в умовах сучасних змін</i>	Міжнародна науково-практична конференція	м. Львів, 9 жовтня 2020 р.	очно
5	<i>Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір</i>	Шостий Круглий стіл кафедри ЦПП НУ «Львівська політехніка»	м. Львів 21 травня 2021 р.	очно
6	<i>Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави</i>	Десята Всеукраїнська науково-практична конференція	м. Львів, 4 червня 2021 р.	очно
7	<i>Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави</i>	Одинадцята Всеукраїнська науково-практична конференція	м. Львів, 8 червня 2022 р.	очно
8	<i>Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави</i>	Дванадцята Всеукраїнська науково-практична конференція	м. Львів, 20 травня 2023 р.	очно

9	<i>Theoretical methods of research of the latest problems</i>	XXI International Scientific and Practical Conference	Prague, Czech Republic, 27–29 May 2024	дистанційно
10	<i>Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави</i>	Тринадцята Всеукраїнська науково-практична конференція	м. Львів, 30 травня 2024 р.	очно

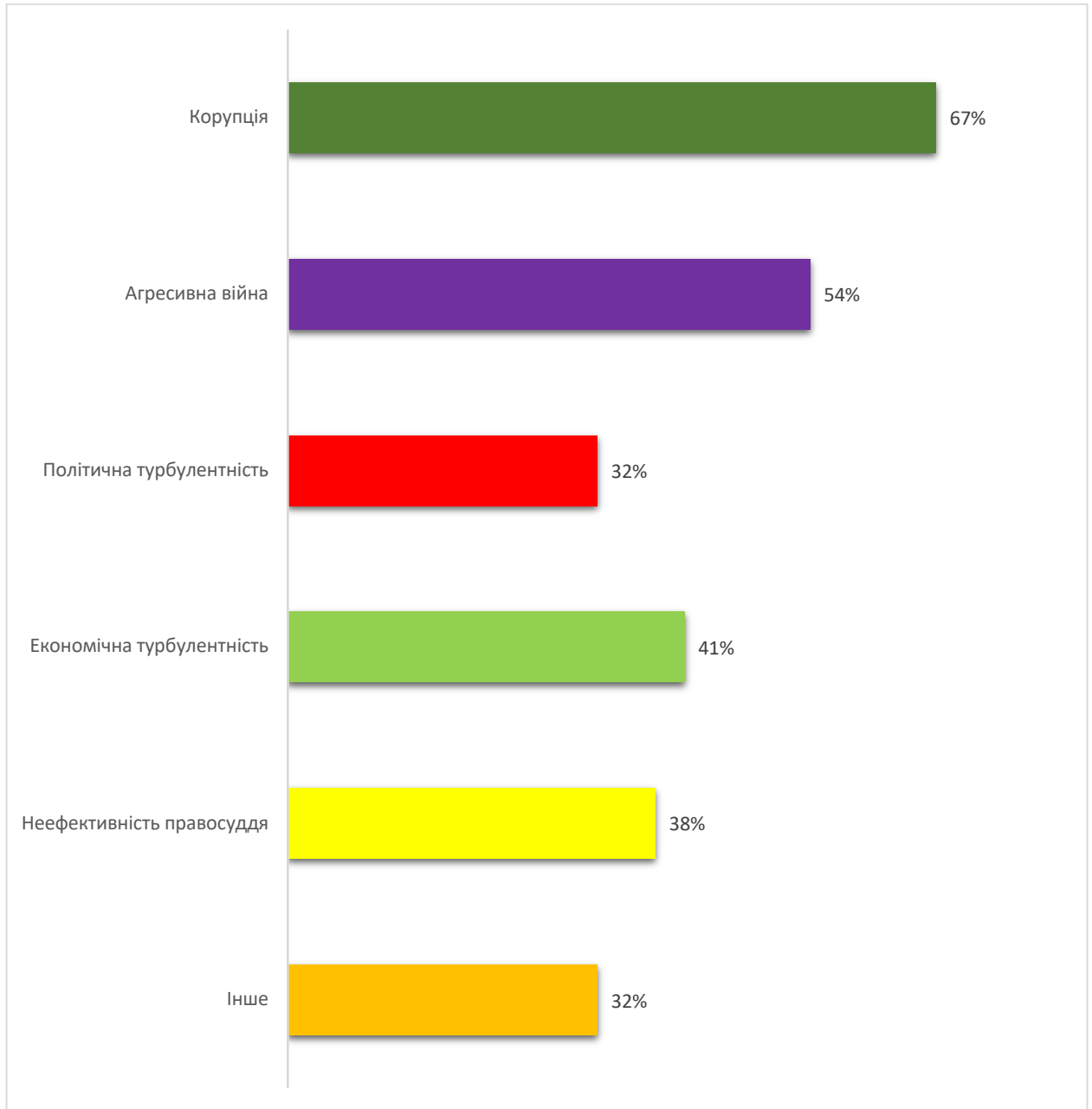
РЕЗУЛЬТАТИ АВТОРСЬКОГО ОПИТУВАННЯ

Додаток Б.1

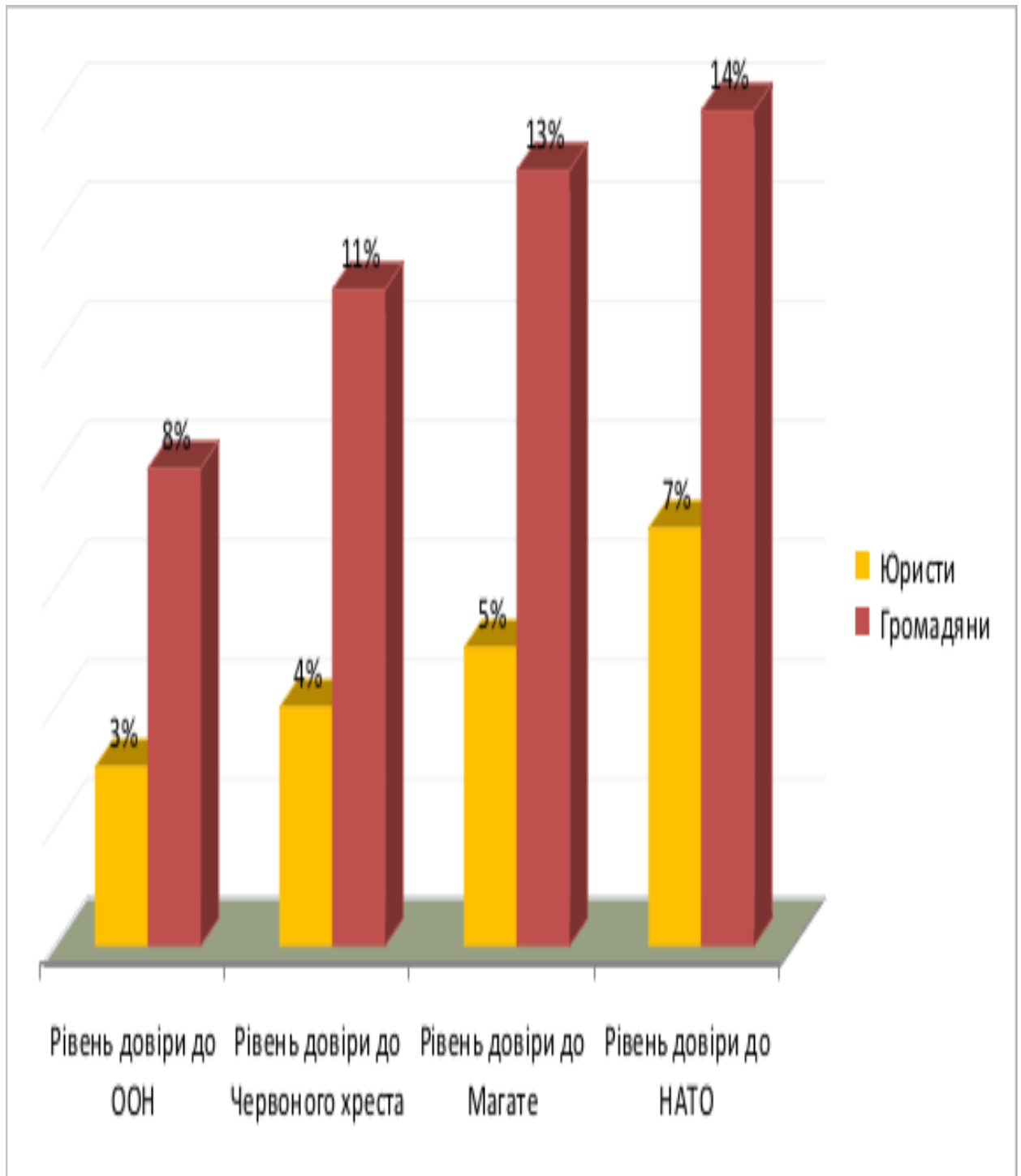
Вплив морально-релігійних норм на поведінку

Визначте основні проблеми правової політики України
(виберіть два варіанта)

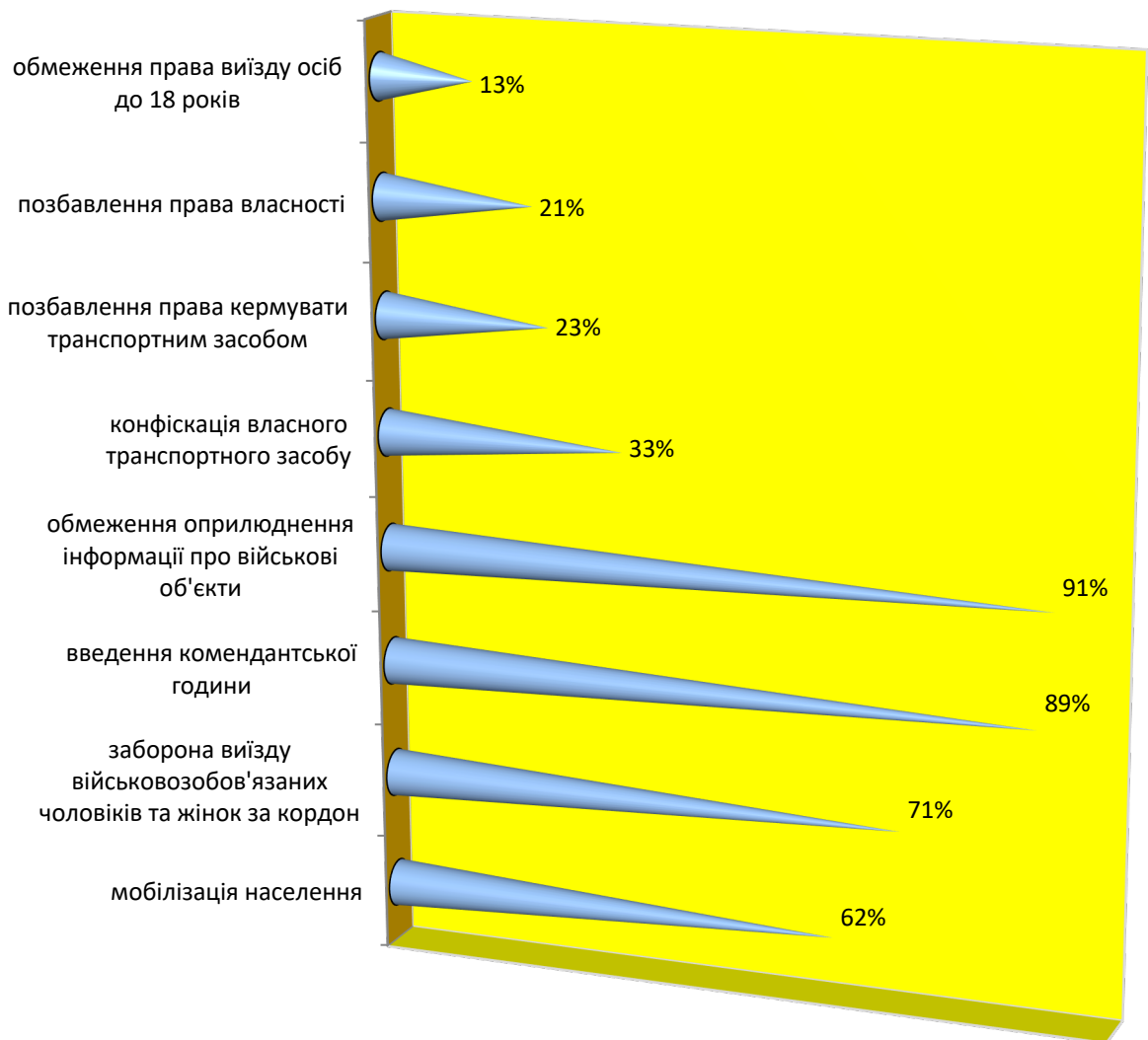

Рівень довіри до міжнародних інституцій

Аналіз схвальності з боку громадськості правоомежувальних державних заходів

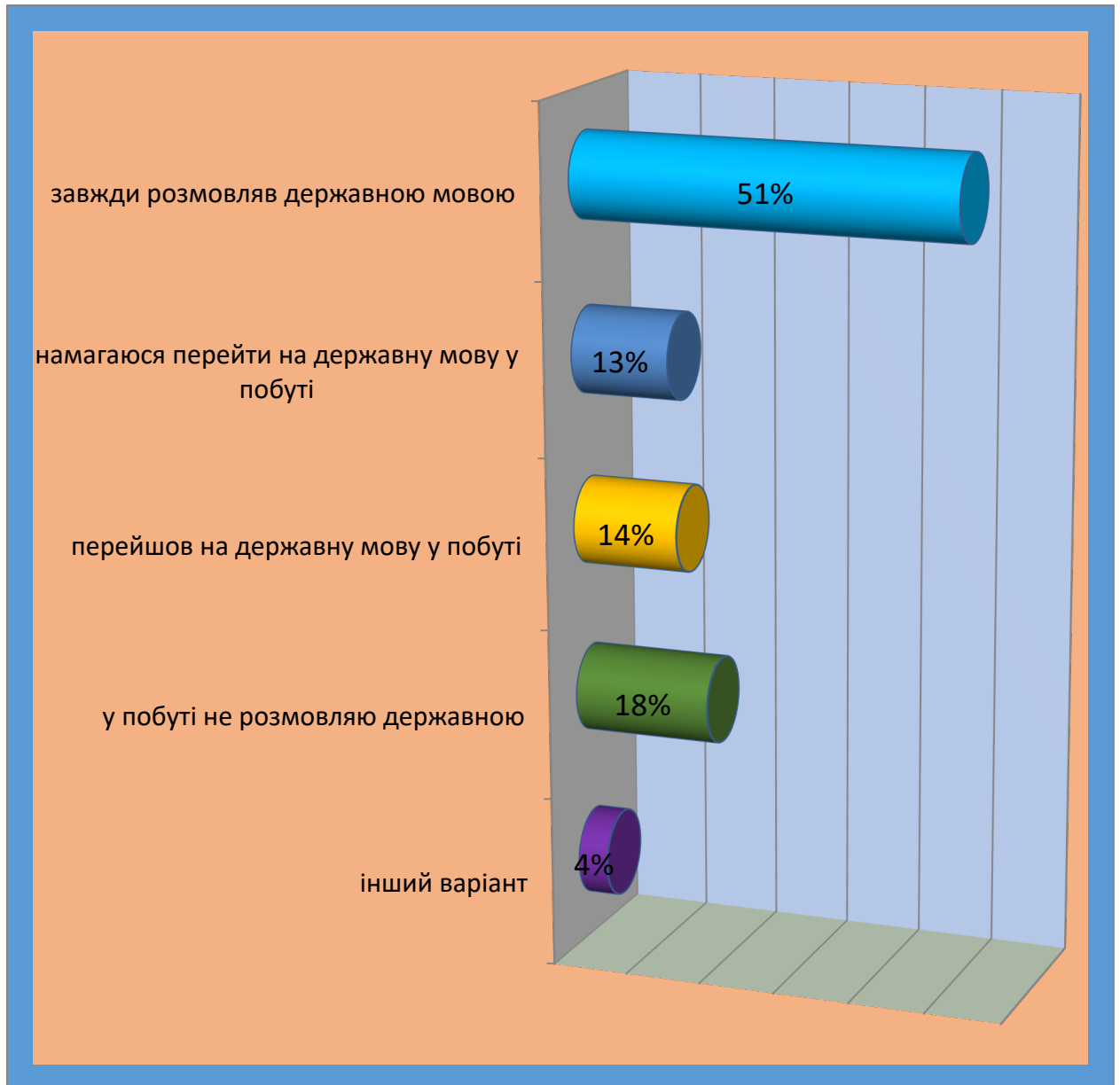
Державні заходи під час війни та рівень їхньої підтримки населенням

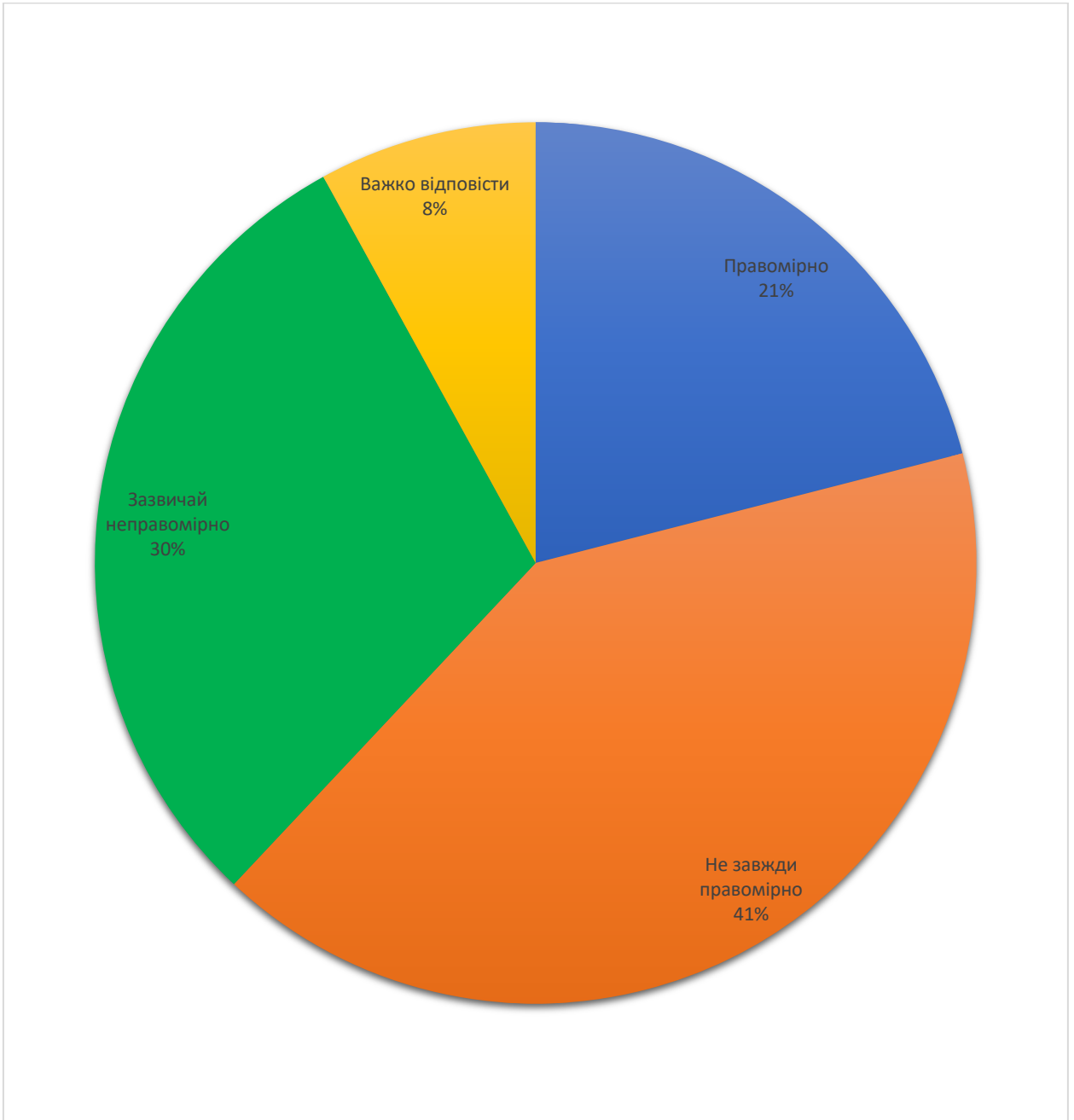
Можливість проведення виборів Президента України цього року

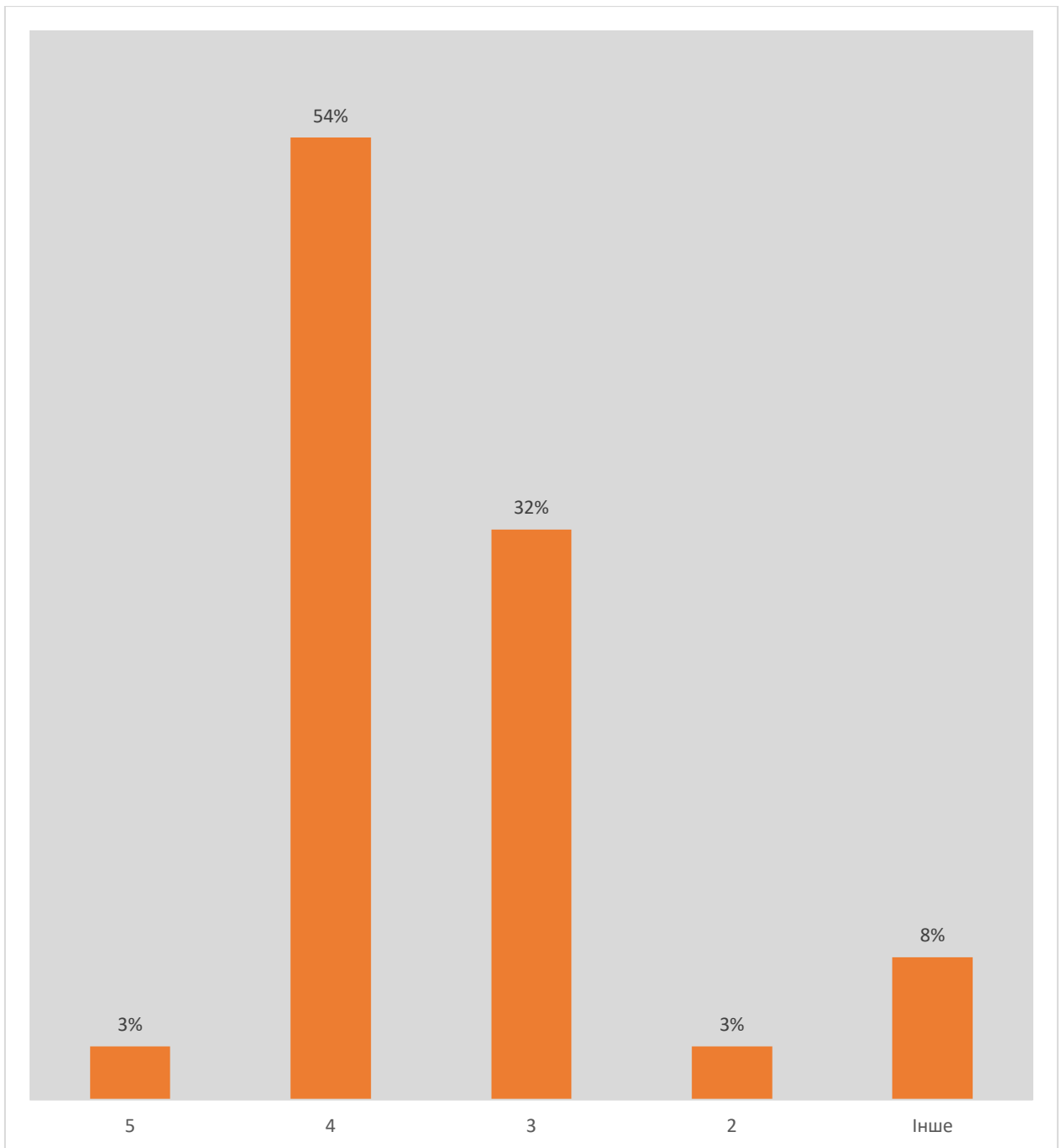
Опишіть зміну ставлення до державної мови протягом останніх трьох років

Оцініть адекватність обмеження прав людини у воєнний час на практиці

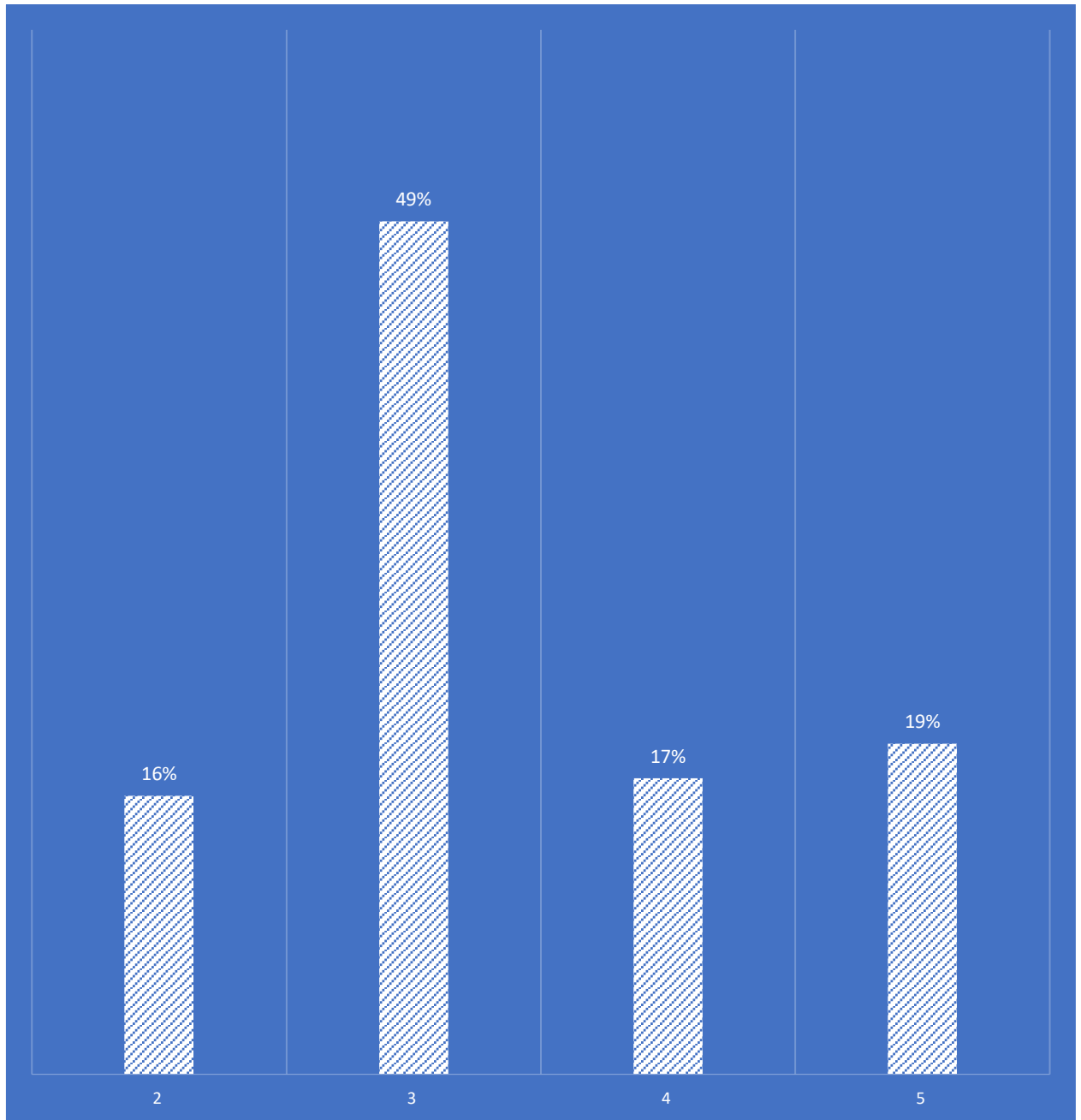

Оцініть діяльність органів публічної влади у воєнний час

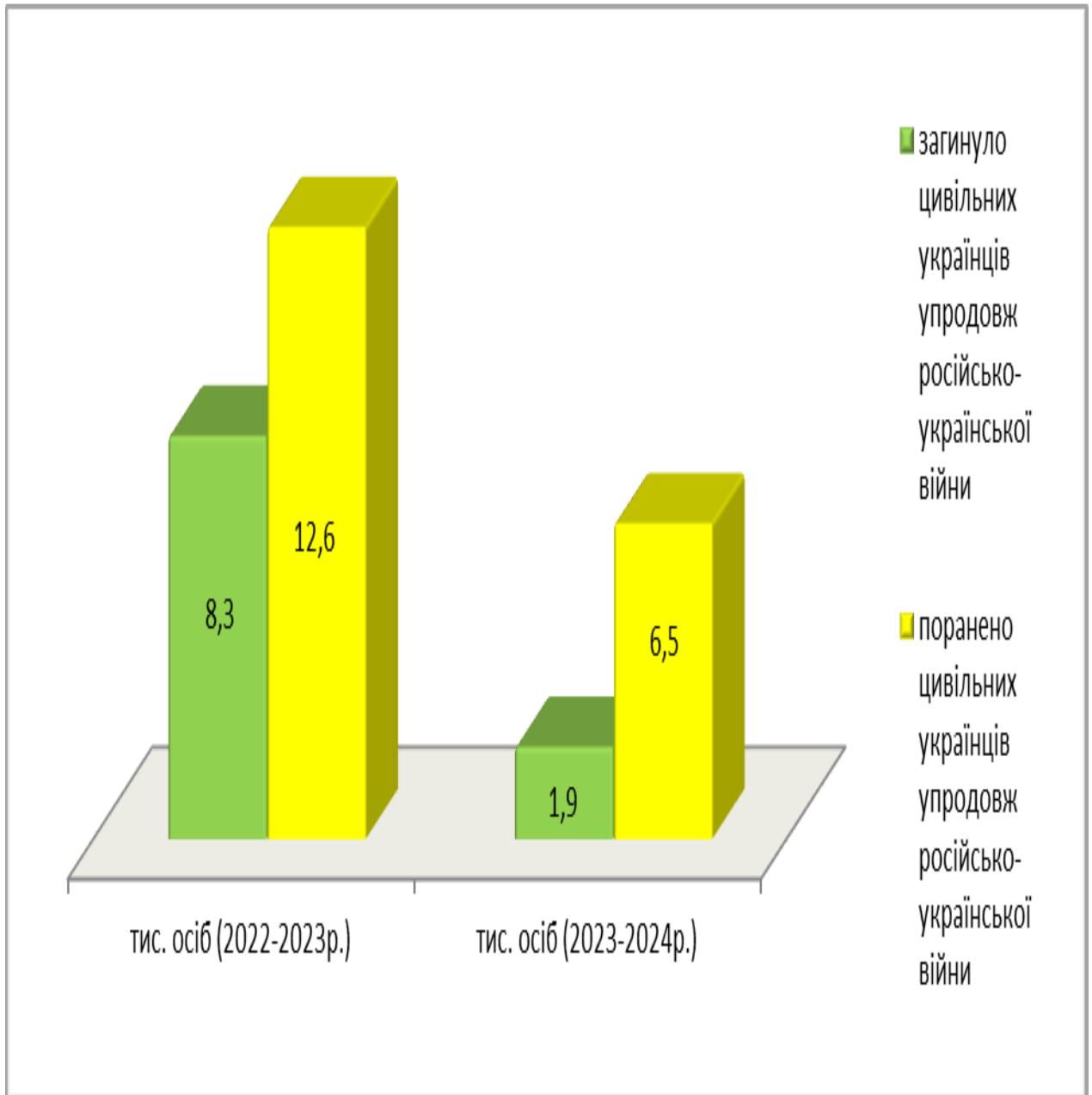

Додаток Б.9

Оцініть ефективність реформ, що проводяться в державі (від 2 балів – неефективні до 5 балів – дуже ефективні)

Втрати серед мирного населення в Україні

0003018

УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.ua

10.01.2025 № 67-01-50

на № _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі результатів дисертаційного дослідження

Маркович Христини Михайлівни

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Маркович Христини Михайлівни «Правова ідеологія як державно-суспільний феномен», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 «Право» впроваджені в навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовується при підготовці курсових робіт студентів спеціальності 081 «Право», викладанні дисциплін «Теорія та філософія права», «Конституційне право України», «Правова глобалістика», «Актуальні проблеми конституційного та міжнародного права», «Теорія і практика конституціоналізму», при підготовці робочих програм, семінарських занять.

Зокрема у навчальному процесі впроваджено запропоновані Маркович Х.М.:

- **комплексний понятійно-категоріальний апарат тлумачення феномену ідеології та правової ідеології** (Розділ 1, підрозділ 1.2 «Епістеміологія категорії ідеології: концептуальні основи та аналітичні підходи»; підрозділ 1.3 «Основні положення загальної теорії правової ідеології»);

- **групування підходів розуміння правової ідеології як юридичного явища сучасного суспільства** (Розділ 1, підрозділ підрозділ 1.3 «Основні положення загальної теорії правової ідеології»);

- **авторську матрицю репрезентації правової ідеології як феномену суспільства та держави** (Розділ 2, підрозділ 2.1 «Концептуальні аспекти феноменальності правової ідеології»);

- **розуміння впливу правової ідеології на юридичне, політичне та державне життя суспільства** (Розділ 2, підрозділ 2.2. «Онтологічний вплив правової ідеології на структурування державного організму та соціальної реальності»);

- **видову характеристику форм правової ідеології** (Розділ 2, підрозділ 2.3. «Антетичні форми правової ідеології»).

**Проректор
з науково-педагогічної роботи**

Олег ДАВИДЧАК

Виконавець:
Ковальчук В.Б. (097)656-16-43

Видавництво Львівської політехніки. Наклад 5000. Зам. 220190. 2022.

**Довідка про використання результатів дисертаційного дослідження
Маркович Х. М. на тему «Правова ідеологія як державно-суспільний
феномен»**

Цією довідкою засвідчуємо, що в результаті вивчення положень дисертації Маркович Х. М. члени громадської організації прийшли до висновку, що рекомендації, які репрезентовані в дослідженні можуть бути використані в її діяльності, зокрема:

- для розробки ідеологічних засад правової освіти громадян, спрямованих на формування їхнього усвідомлення ролі права у суспільстві;
- при створенні рекомендацій щодо використання правової ідеології для популяризації демократичних цінностей та принципів верховенства права;
- для врахування проведеного широкого аналізу ідеологічних чинників впливу на процес прийняття рішень органами державної влади при оптимізації взаємодії громадськості з ними;
- при розробці стратегії боротьби з негативними ідеологічними впливами, такими як маніпуляція правовими нормами чи поширення антидемократичних ідей;
- в процесі інтеграції ідеологічних принципів у програму підготовки лідерів громадської думки для зміцнення правової культури та рівня правової соціалізації громадськості;
- задля формування рекомендацій щодо популяризації правової ідеології через інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення рівня правосвідомості населення.
- як фактор формування ідеологічного підґрунтя для розвінчання дезінформації, спрямованої на підрив демократичних цінностей та правового порядку;
- при створенні рекомендацій для підтримки суспільної стійкості у контексті глобальних викликів, таких як інформаційна агресія, через зміцнення правової свідомості та критичного мислення громадян.

Голова ГО «Ярій»

Ірина ПЕРІВ

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

вул. Винниченка, 18, м. Львів, 79008 тел. (032) 2 999 800 факс (032) 2 999 810
 www.lvivoblrada.gov.ua e-mail: info@lvivoblrada.gov.ua
 код ЄДРПОУ 22340506

№

На №

від

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Христини МАРКОВИЧ
на тему:
«Правова ідеологія як державно-суспільний феномен»

Виконавчим апаратом Львівської обласної ради проаналізовано положення, які репрезентовані у дисертаційному дослідженні Христини Маркович на тему: «Правова ідеологія як державно-суспільний феномен», які є вагомими для практичного застосування.

Актуальність вивчення правової ідеології для функціонування органів публічної влади обумовлена необхідністю зміцнення правової культури та свідомості громадян в умовах трансформації суспільних відносин. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у формуванні демократичних цінностей, забезпеченні верховенства права та сприянні соціальної стабільності. Розуміння та впровадження принципів правової ідеології дають змогу ефективніше відповідати на виклики сучасності, зміцнювати зв'язок із громадою та підвищувати довіру до місцевої влади.

Пропозиції Маркович Христини є особливо цінними в умовах війни, оскільки вони враховують необхідність посилення патріотичного виховання у територіальних громадах. Вона акцентує увагу на важливості інтеграції правової ідеології в освітні та культурні ініціативи, спрямовані на формування в громадян стійкої національної ідентичності та почуття відповідальності за долю держави.

В умовах військової агресії пропозиції зосереджуються на необхідності посилення правосвідомості серед молоді через інструменти громадського діалогу та просвітницької роботи. Христина Маркович пропонує створення програм, які поєднують юридичну грамотність із патріотичним вихованням, сприяючи розвитку активної громадянської позиції. Такі ініціативи є важливими не лише для зміцнення соціальної згуртованості, але й для забезпечення ефективної комунікації між місцевими громадами та органами державної влади. Завдяки запропонованим механізмам правова ідеологія стає інструментом не лише регуляції, але й підтримки морального духу суспільства у складні часи.

З повагою
В. о. керуючого справами

Ярослав ГАСЯК

Львівська обласна рада
 №02-вих-87 від 30.01.2025
 КЕП: ГАСЯК Я. В. 30.01.2025 14:46
 5F984D526F82F38F0400000FF67640152A5C505